

MITÄ DIFTONGIEN AVARTUMISESTA AJATELLAAN?

Kielenkäyttäjien mielikuvia

Pro gradu -tutkielma

Heidi Saaristo

Helsingin yliopiston

suomen kielen, suomalais-ugrilaisten

ja pohjoismaisten kielten

ja kirjallisuuksien laitos

Toukokuu 2015

Sisällys

1 Johdanto	1
1.1 Kansanlingvistiikan synty ja kehitys	2
1.2 Kansanlingvistiikka sosiolingvistiikan kentässä	3
1.3 Maallikon näkökulma kieleen	7
1.4 Tutkimuskysymys ja edeltävä tutkimus	8
1.5 Diftongin avartuminen foneettisesti, maantieteellisesti ja sosiaalisesti	10
2 Aineisto ja metodit	11
2.1 Vastajaat ja haastattelumateriaali	12
2.2 Ääninäytteet	15
2.3 Lomakkeet	18
3 Esitutkimus: Pienryhmähaastattelu	20
3.1 Haastattelun kulku	21
3.2 Yleiskuva haastateltavien reaktioista	23
3.3 Esiin nousseet haasteet ja niiden perusteella tehdyt muutokset	24
3.3.1 Näytteiden pieni vaihtelu ja laboratorio-olosuhteet	24
3.3.3 Tehtävälomakkeiden sisältö	28
3.4 Huomioita diftongin avartumisen herättämisestä mielikuvista	38
3.5 Yhteenveto esitutkimuksesta	41
4 Lomaketutkimus: Mielikuvia avartuneesta ja avartumattomasta diftongista	42
4.1 Alueelliset mielikuvat	42
4.1.1 Pääkaupunkiseutu: yleiskuva vastauksista	43
4.1.2 Pääkaupunkiseutu: vastaukset näyte näytteeltä	48
4.1.3 Pääkaupunkiseutu: eri-ikäiset vastaajat	55
4.1.4 Pääkaupunkiseutu: en osaa sanoa -vastaukset sekä tyhjät kohdat	61
4.1.5 Eri seuduilta kotoisin olevat vastaajat	64
4.1.6 Yhteenveto alueellisista mielikuvista	71
4.2 Sosiaaliset mielikuvat	73

4.2.1 Statusarviot	74
4.2.2 Solidaarisuusarviot	80
4.2.3 Asuinympäristön ja sukupuolisuuden arviot	86
4.2.4 Yhteenveto sosiaalisista mielikuvista	90
 5 Päätelemät ja pohdintaa	 91
 Lähteet	 99
 Liite 1: Kuuntelunäytteiden tuomaritestin tulokset	 105
Liite 2: Aineistonkeruulomake, maantieteelliset mielikuvat (pääkaupunkiseutu)	106
Liite 3: Aineistonkeruulomake, maantieteelliset mielikuvat (Kuopio)	111
Liite 4: Aineistonkeruulomake, sosiaaliset mielikuvat	113
Liite 5: Litterointimerkit	119
Liite 6: Kuvioihin liittyvät numeeriset tiedot	120

1 Johdanto

”LASTEN TIATOKONE.” Näin lukee lapsen kirjeessä joulupukille. Vanhemman ottama kuva on esillä sosiaalisessa mediassa ilmeisen hellyttävyytensä vuoksi. Lapsi on kirjoittanut diftongin *ie* niin kuin ääntäisikin sen, avartaen sen muotoon *ia*. Lukijalle on varmastikin saman tien selvää, että lapsi on kotoisin jostain läntisen Suomen alueelta. Kenties Hämeestä, ehkäpä länsirannikolta tai pääkaupunkiseudulta, sillä näillä kaikilla alueillahan diftongit usein avartuvat puheessa. Vai onko se kaikille selvää?

”Kuapijjo!” lukee toisaalla, jälleen sosiaalisessa mediassa. Se on vastaus kuva-arvoitukseen, joka esittää Kuopion toria. Tämän kirjoittaja on Porista kotoisin oleva tamperelainen, joten ehkäpä hänkin avartaa diftongin kirjoittaessaan siksi, että tekisi näin puheessakin. Vai onko näin kuitenkaan? Voiko olla, että kirjoittaja pyrkii diftongia avartaen *vääntämään* nimen *Kuopio* mahdollisimman savolaiseen asuun? Miksi?

Moni länsisuomalainen saattaa puhuakin *tiatokoneesta* ja *Kuapiosta tietokoneen* ja *Kuopion* sijaan. Mutta onko diftongin ääntöasulla merkitystä kuulijan kannalta? Huomaako kuulija eroja ylipäättään? Vaikuttaako diftongin ääntäminen siihen, mitä kuulija ajattelee puhujasta? Tämänkaltaisiin kysymyksiin ja tähän ilmiöön pyrin tuomaan valoa tällä pro gradu -tutkielmallani. Tutkin, millaisia mielikuvia syntyy kuulijalle, kun hän kuulee puheessa avartuneita diftongeja. Tutkimukseni viitekehys on sosiolingvistiikka ja tarkemmin kansanlingvistiikka.

Esittelen tutkimuksen alussa kansanlingvistiikkaa: sitä, miten se on syntynyt, mikä on sen asema ja tehtävä sosiolingvistiikassa, ja mitkä ovat sen keskeisimmät teoriat. Sen jälkeen esitän tutkimuskysymykseni ja kuvaan lyhyesti tutkimuksen keskiössä olevaa piirrettä, diftongin avartumista. Luvussa 2 esittelen aineistoani ja tutkimuksen metodiikkaa.

Tutkimukseni analyysiluvut ovat luvut 3 ja 4. Luvussa 3 kerron esitutkimuksestani: siitä, millaisia tutkimukseen liittyviä haasteita siinä käy ilmi, ja miten haastateltavat reagoivat testiin. Luvussa 4 analysoin lomakeaineistoa, ensin siltä osin kuin se koskee vastaajien maantieteellisiä mielikuvia, sen jälkeen sosiaalisia mielikuvia. Lopuksi esitän päätelmäni.

1.1 Kansanlingvistiikan synty ja kehitys

Tutkimuksen teoreettinen viitekehys on sosiolingvistiikka ja tarkemmin sen piiriin kuuluva kansanlingvistiikka. Kansanlingvistiikassa (engl. *folk linguistics*) mielenkiinto kohdistuu maallikoiden¹ kielitajuun: siihen, mitä kaikkea maallikot kielessä havainnoivat, millaisena he kielen ja sen muodot näkevät ja siihen, mitä he eri tavoin puhuvista ihmisistä ajattelevat (Preston 2006a). Kansanlingvistiikan alalaji, kansandialektologia (engl. *perceptual dialectology*) keskittyy sellaisiin maallikoiden havaintoihin, jotka koskevat murteita (Preston 2006b).

Kansanlingvistiikan lähtökohtia on nähtävissä sosiolingvistisissä tutkimuksissa jopa 1800-luvulta saakka, ja kansan murrekäsityksiä käsitteleviä yksittäisiä tutkimuksia on ilmestynyt 1900-luvun puolestavälistä lähtien Hollannissa ja Japanissa (Preston 2010: 89; Goemann 1999: 138–139; Rensink 1999; Preston 1989: 4; 6). Tutkimuksen nykysuunnan on kuitenkin vakiinnuttanut 1980-luvulla yhdysvaltalainen Dennis R. Preston, joka on koonnut ja kehittänyt kansanlingvistiikan tutkimusmenetelmiä ja teoriaa. Prestonin teos *Perceptual dialectology* (1989) kokoaa teoriaa maallikoiden murrehavainnoista, ja Nancy A. Niedzielski ja Prestonin *Folk linguistics* (2000) taas tarjoaa laajemminkin kansanlingvististä teoriaa, eli murreasenteiden lisäksi käsityksiä sosiaalisista ja etnisistä eroista ja kielen oppimisesta. Merkittävän läpileikkauksen kansainväliseen kansanlingvistiseen tutkimukseen tarjoaa myös kaksiosainen *Handbook of Perceptual Dialectology I ja II* (Preston 1999a) ja II (Long – Preston 2002).

Suomeen kansanlingvistiikka saapui nykymuodossaan vuosituhannen vaihteessa, joskin erilaisia kansan kielikäsityksistä ammentavia tutkimuksia on täälläkin tehty jopa 1900-luvun alusta saakka (ks. Nupponen 2011: 3–5). Suomessa tutkimuskohteet ovat alan suomalaisten pioneerien mukana painottuneet itämurteiden alueelle (esim. Räsänen – Palander 2015; Nupponen 2011; Mielikäinen 2005; Palander – Nupponen 2005a; Mielikäinen – Palander 2002), joskin esimerkiksi Helsingin seudultakin on jo suhteellisen paljon tutkimusta, osin opinnäytetöiden ansiosta (esim. Vaattovaara 2012; Vilhula 2012; Nuolijärvi – Vaattovaara 2011; Mikkola 2011; Rosenberg 2011; Palander 2011; Palander 2007; Vaattovaara – Soininen-Stojanov 2006). Opinnäytetyöt laajentavat kuvaa muillakin alueilla asu-

¹ Käytän termiä maallikko kuvaamassa sellaista kielenkäyttäjää, jolla ei ole kielitieteellistä koulutusta. Muita suomessa käyttökelpoisia, samaa tarkoittavia nimityksiä ovat ei-kielitieteilijä, ei-lingvisti ja tavallinen kielenkäyttäjä ja –puhuja (Palander 2011: 13), ja osaa näistäkin käytän samassa tarkoituksessa.

vien suomalaisten kielellisistä mielteistä (esim. Salmi 2013; Hämäläinen 2011; Kokko 2010; Vaattovaara 2009; Laurila 2008). Alan ensimmäiset suomalaiset väitöskirjat ovat Johanna Vaattovaaran (2009) tutkimus pellolaisnuorten kielellisestä ja alueellisesta identiteetistä ja Anne-Maria Nupposen (2011) tutkimus, joka käsittelee syntyperäisten ja ei-syntyperäisten savolaisten mielikuvia ”Savon murteesta”.

Tyypillisiä kansanlingvistisiä menetelmiä ovat maallikoiden piirtämät murrekartat ja murteiden arviointitehtävät, ja näillä menetelmillä tutkimuksia on tehty monesta kielestä (ks. Long – Preston 2002; Preston 1999a; Preston 1989). Myös murteentunnistus- ja kuuntelutestejä sekä spontaaneja murteenkuvailuja on tehty paljon (esim. Nupponen 2011; Vaattovaara 2009: 136–143; Palander – Nupponen 2005b: 42–45; Diercks 2002). Muita kansanlingvistiikan tutkimuksissa käytettyjä menetelmiä ovat esimerkiksi imitointitehtävät, keskustelu kielestä, itseraportointitehtävät ja murteella kirjoitetun tekstin tutkiminen (ks. Palander 2011: 17–19).

Alan kehittyessä on käytettyjä menetelmiä kritisoitukin. Aiemmin tutkimuksissa suuntauduttiin usein kokonaisten varieteettien tutkimiseen, mutta nykyään keskitytään yhä enemmän yksittäisiin kielenpiirteisiin (Palander 2011: 19). Tähän suuntaan ovat tutkimusta ohjanneet esim. Preston (1999b: xxxvii–xxxviii) ja Edwards (1999). Viime aikoina menetelmiä on kritisoitu myös siitä, että ne perustuvat liikaa karttoihin, sillä maallikoiden kielelliset mielteet jäsentyvät muillakin tavoin kuin pelkästään maantieteellisesti (ks. Vaattovaara 2012: 176–185).

Kansanlingvistien lisäksi maallikoiden kieleen liittyviä mielikuvia tutkivat muun muassa sosiaalipsykologit, joiden lähestymistapaa nimitetään kieliassennetutkimukseksi, ja kieliantropologit, joiden lähestymistapana on kieli-ideologioiden tutkimus. Eroja tutkimusalojen välille voi löytää esimerkiksi kysymyksenasettelusta, mutta osin, etenkin tuoreessa tutkimuksessa, ne kietoutuvat myös yhteen. (Vaattovaara 2012: 176–177; Preston 2010: 91; Vaattovaara 2009: 28–30; Preston 2009: 106–107.) Tämä tutkimus on kielitietoisuustutkimus, jossa ammennan kysymyksenasettelussa ja metodiikassa ja niin sosiaalipsykologisesta kieliassennetutkimuksesta kuin kansanlingvistiikastakin.

1.2 Kansanlingvistiikka sosiolingvistiikan kentässä

Kielenkäyttäjien asenteet, tietoiset ja tiedostamattomat, vaikuttavat prestiisimuotojen ja kartettavien varianttien syntyyn ja synnyttävät siten kieleen vaihtelua ja muutosta. Kielenkäyttäjien evaluointeja tai heille salienteja piirteitä on kuitenkin mahdotonta arvioida pel-

kästään tieteellisistä kategorioista tai jäsennyksistä käsin – tutkimuksen on tavoitettava maallikon eli kielenkäyttäjän näkökulma. Kielenkäyttäjien kielellisten mielteiden tutkimus tuo maallikon näkökulman tutkijan ulottuville, ja tämä tieto kielenkäyttäjän kokemusmaailmasta voi helpottaa ymmärtämään kielen variaatiota ja muutosta sekä sen syitä. (Vaattovaara 2012: 176–177; Palander 2011: 11; 17; Lappalainen –Vaattovaara 2005: 101; Garret 2001: 630; Niedzielski – Preston 2000: vii, viii; Cameron [1990] 1997.) Kielen muutoksen syiden ja mekanismien selvittämistä on sanottu jopa sosiolingvistiikan päätehtäväksi (Nuolijärvi 2010: 419; Nuolijärvi 2000: 18; Labov 1994).

Vaikka asenteiden tutkimus on ollut oleellinen osa sosiolingvistisen teorian rakennusta aiemminkin, sen merkitys nousee etenkin tuoreessa teoreettisessa näkökulmassa, jota kutsutaan sosiolingvistiikan kolmanneksi aalloksi. Eckert kuvaa (2012) sosiolingvistiikan kehitystä kolmen aallon kautta seuraavasti.

Sosiolingvistiikan ensimmäinen aalto on jokseenkin synonyymi labovilaiselle sosiolingvistiikalle: tällöin tehdyn kvantitatiivisen tutkimuksen (esim. Labov 2001; Macaulay 1977; Labov 1977; Trudgill 1974; Labov 1972; Wolfram 1969; Labov 1966;) myötä kielellisen variaation todettiin jäsentyvän sellaisten taustamuuttujien kuten sosiaaliluokan, iän tai sukupuolen mukaan. Etenkin sosiaaliluokkaa pidettiin ensimmäisessä aallossa tärkeänä kategoriana, ja tutkimustuloksia tulkittiin sen kautta: yksilö nähtiin passiivisena hahmona, jonka puhetapa määräytyy sosiaaliluokan ehtojen mukaisesti. (Eckert 2012; Vaattovaara 2012: 176.) Suomessa labovilaista sosiolingvistiikkaa edustavat esimerkiksi Helsingin puhekielen tutkimus, joka aloitettiin vuonna 1977, ja Nykysuomalaisen puhekielen murroksen tutkimus, joka aloitettiin 1976 (Paunonen 2009: 557–558).

Eckertin mukaan sosiolingvistiikan toinen aalto alkoi, kun tutkimuksessa alettiin keskittyä pienempiin, paikallisiin ryhmiin ja heidän verkostoihinsa. Tutkimuksessa havaittiinkin yhteys yksilön puheen variaation ja tämän paikallisten kontaktien tiheyden ja kerroksellisuuden välille (Milroy 1980), ja samalla alettiin hahmottaa se positiivinen arvo, joka puhekielisillä varianteilla on sosiaalisissa suhteissa. Chesiren (1982) tutkimassa englantilaisten työväenluokkaisten poikien ryhmässä variaatio korreloi tärkeiden symbolien tai käyttäytymismallien, siis esimerkiksi aseiden kantamisen, kiroilun ja pukeutumistyylin, kanssa. Holmquist taas havaitsi, että espanjalaisilla maalaisilla kieli korreloi vaihteittain sen mukaisesti, kuinka paljon he ammatissaan integroituivat modernisoituvaan talouteen (Eckert 2012 [Holmquist 1985]). Kun siis ensimmäisessä aallossa yksilön katsottiin omaksuvan automaattisesti kasvaessaan ympäristönsä puhetavan, toisessa aallossa hänet alettiin nähdä kielensä suhteen entistä aktiivisempänä toimijana: hän pystyy rakentamaan identi-

teettiään puheensa variaation kautta ja ilmaisee sen avulla kuulumista ryhmään. Ensimmäisen aallon havaitsemaa luokkakorrelaatioita pidettiin seurauksena paikallisten ryhmien dynaamisista voimista ja ideologioista, jotka ovat kytköksissä yhteiskuntaluokkaan. Suomessa toista aaltoa edustaa esimerkiksi Lappalainen (2004). (Eckert 2012; Vaattovaara 2012: 176.) Toisessa aallossa, kuten ensimmäisessäkin, ryhmiä pidettiin kuitenkin yhä suhteellisen paikallaan pysyvinä ja yksilön ryhmäkytkösten oletettiin kuvastavan identiteettiä. Sosiolingvistiikan kolmas aalto, joka Eckertin mukaan on vasta alullaan, kyseenalaistaa nämä oletukset. Sen sijaan kolmas aalto tuo tutkimukseen indeksisyyden käsitteen. (Eckert 2012.)

Kolmas aalto näkee variaation indeksisenä järjestelmänä, jonka lähtökohtana on Silversteinin (2003) teoria indeksisestä järjestyksestä (*indexical order*). Ensimmäinen asteen indeksisyys (*first-order-indexicality*) tarkoittaa sitä, että jonkin variantin on havaittu kuuluvan tietyn ryhmän puheeseen. Suomessa esimerkiksi terävä, etinen /s/-äänne on kiinnittänyt kieliyhteisön huomion muun muassa helsinkiläistytöjen ja *pissisten* puheen piirteenä (Vaattovaara 2012: 192–193), ja tällainen ryhmäkytkös on itsessään esimerkki ensimmäisen asteen indeksisyydestä: äänne ilmaisee ihmisen kuulumista tiettyyn ryhmäkategoriiaan. Toisen asteen indeksisyydessä (*second-order-indexicality*) ja sitä seuraavissa indeksisyyksissä (*nth-order indexicality*) on kyse siitä, että variantti saa merkityksiä ryhmästä, jonka puheessa se on, ja muut voivat käyttää tätä merkitystä hyväkseen. (Silverstein 2003; Eckert 2008.) Kun etinen /s/-äänne alkaa itsessään kantaa helsinkiläistytöihin tai pissiksiin liitettyä merkitystä, on kysymys toisen asteen indeksisyydestä. Indeksisyys syntyy vuorovaikutuksessa, kontekstissa, ja tulkinta jää kuulijalle. Erilaiset tulkinnat vuorovaikutuksessa synnyttävät aina uusia indeksisyyksiä. Esimerkiksi juuri pissiksiin tai yleisemmin helsinkiläistytöihin liitetty mielikuvat voivat olla melko erilaisia mutta joiltain osin yhteneviä.

Variantin erilaiset merkityspotentialit muodostavat indeksisen kentän (*indexical field*). Vaattovaara (2012: 196) hahmottelee etiselle /s/-äänteelle merkityskentän, jonka mukaisesti etinen /s/ saa sellaisia merkityksiä kuten nuoruus, matala koulutustaso, naiseus, homoseksuaalisuus, ulkomaalaisuus, itsevarmuus ja näitä yhdistävän urbaanin kaupunkikulttuurin. Listauksesta on nähtävissä, etteivät merkitykset ole samankaltaisia ja päällekkäisiä vaan hyvin moninaisia. Indeksisyys ei olekaan lineaarista vaan se voi edetä samanaikaisesti moneen suuntaan (ks. Eckert 2012: [Bucholzt 1996; Benor 2001; Podesva 2004]; Podesva 2007; Podesva – Roberts – Cambell-Kibler: 2002). (Eckert 2008.)

Erilaisten kielenpiirteiden indeksisistä kentistä syntyy merkitysten verkosto, jota niin puhuja kuin kuulijakin käyttää oman kokemusmaailmansa puitteissa vuorovaikutuksessa hyväkseen. (Eckert 2008; Eckert 2012.) Eckertin (2012: 94) mukaan tämä merkitysten verkosto pystyy kuvaamaan kaikkea, mikä yhteisöä sen sosiaalisessa elämässä puhuttaa. Koska sosiaalinen elämä ja sen puheenaiheet ovat muuttuvia, myös merkitysten keskeisin ominaisuus on muuttuvaisuus: indeksisyys on jatkuvasti häilyvää. Lopullisesti merkitys syntyy puhetilanteessa kontekstin ja kuulijan tulkinnan myötä, joten indeksisyys on aina myös potentiaalista. (Eckert 2012; Eckert 2008.)

Kolmannen aallon tulkintaerot toiseen aaltoon nähden ilmenevät indeksisyyden kautta. Variantin käyttö puheessa ei selity (pelkästään) sillä, että puhuja tavoittelee pääsyä ryhmään, vaan mekanismi on monimutkaisempi: puhuja näkee variantin kannatteleman merkityksen ja ottaa sen käyttöönsä, jos se sopii yleisesti hänen elämäntapaansa, tavoitteisiinsa, tyyliinsä (esim. Zhang 2008; Zhang 2005; Eckert 2012 [Eckert 1980]). Piirrettä voidaan käyttää myös vähätellen ryhmää (Wong 2005; Eckert 2012: [Hill 1993]). (Eckert 2012; Eckert 2008.)

Preston (2009) kuvaa indeksisyyden ilmiötä kielenkäyttäjän kognitiivisen prosessin kannalta. Kun kielenkäyttäjä kuulee puhetta, jossa erityisesti jokin piirre on leimaa antava, hän ei yleensä automaattisesti prosessoi tätä tiettyä piirrettä. Pikemminkin hän yhdistää piirteen alitajuisesti mielessään johonkin aikaisempaan kokemukseensa henkilöstä tai joukosta, jolla on havainnut tämän saman piirteen. Tästä syntyy luokittelu: puhetapa yhdistää puhujan siihen henkilöön tai joukkoon, josta puhujalla on aiempia kokemuksia. Tällä tavalla ihmisiä voidaan luokitella esimerkiksi diftongin avartamisasteen perusteella: Vilhulan (2012: 31–32 ja alaviite) tutkimusryhmässä Antti ärsyyntyy puhujan äänestä näytteessä, jossa on avartuneita diftongeja. Haastattelun edetessä ryhmä alkaa hahmottaa piirteen länsisuomalaiseksi, ja tämän myötä Antti oivaltaa, että ärsyyntyminen liittyy länsisuomalaiseen puhetapaan. Puhetapa yhdistyy Antin Turussa tapaamiin tuoreisiin ylioppilaisiin, jotka huusivat avoautosta: *Göyhät gyyggyyn!* Antin kokema ärsyyntyminen siirtyy diftongin avartumisen myötä henkilöön, joka puhuu näytteessä.

Kolmannessa aallossa siis nousee tutkimuksen kannalta entistä keskeisemmäksi, mitä merkityksiä puhujat antavat kielenpiirteille. Näin ollen maallikoiden näkökulman tutkimus, toisin sanoen kansanlingvistiikka, on sosiolingvistiikassa entistä keskeisempää.

1.3 Maallikon näkökulma kieleen

Preston on hahmotellut erot lingvistien ja maallikoiden kielikäsitteissä. Kielitieteessä kieli hahmotetaan abstraktioksi, joka koostuu murteista ja muista varieteeteista, ja murteet ja varieteetit puolestaan koostuvat yksittäisistä idiolekteista. Lingvistit näkevät kielen kaikilla tasoilla omat säännönmukaisuutensa. Maallikko sen sijaan hahmottaa kielen niin, että on olemassa kielen ideaali, joka on puhdas ja virheetön, ja murteet ja muut ”virheet” ovat huonompi ja alempi aste tähän nähden. Vain ideaalissa kielessä on maallikoiden mielestä sääntöjä.² (Preston 2002: 64; Preston 1998: 90–91.)

Preston ja Niedzieski (2000: 302–314) jakavat maallikon metakielen kahteen tasoon, joista ensimmäisessä tasossa puhuja kommentoi itse kieltä ja toisessa hän ilmaisee kielen käyttöön liittyviä uskomuksia. Ensimmäisen tason metakieltä on esimerkiksi se, kun maallikko kommentoi, että Porissa murre on *lyhyttä*. Toisen tason metakielessä ei-kielitieteilijä saattaa kommentoida kielen puhujaa kielellisen tuotoksen perusteella – kuvitteellisessa esimerkissä hän voisi siis esimerkiksi arvioida, että porilaiset ovat hätäisiä. Tässä tasossa konkretisoituukin se, että maallikko yhdistää usein ajatuksissaan kielen ja sen puhujan toisiinsa, eli näitä kahta on vaikea erottaa. Suomessa tämä taso tulee esiin esimerkiksi silloin, kun maallikot arvioivat murteita heimostereotyyppien mukaisesti (ks. Mielikäinen – Palander 2002: 103).

Preston (1996) jakaa maallikon kielitietoisuuden neljään tasoon: 1) Tavoitettavuus (*availability*) kuvaa, kuinka helposti maallikko havainnoi kielenpiirteitä. Osa piirteistä esiintyy usein maallikoiden keskusteluissa, osa taas ei koskaan. Tämän tutkimuksen aiheena oleva diftongin avartuminen ei havaintojeni mukaan ole maallikoille kovin kohosteinen kielenpiirre, muttei ole kokonaan tavatontakaan, että sitä kommentoidaan (esim. Saanilahti 1990: 15; Kokko 2010: 59; Palander 2011: 49; 62 ks. kuitenkin Palander 2011: 156). Diftongin avartuminen sijoittunee siis tavoitettavuudessa ääripäiden välille. 2) Tarkkuus (*accuracy*) kertoo, kuinka tarkasti maallikon puhe kielestä vastaa todellisuutta. Maallikko saattaa kuvata kielenpiirrettä täysin osuvasti, hiukan sinnepäin tai täysin erilailla kuin se todellisuudessa ilmenee. Esimerkiksi maallikoiden kuvailut murrepiirteiden levikistä osuvat usein ääripäiden välille: niissä on jotain yhtenevyyttä todelliseen levikkiin, mutta ne eivät vastaa sitä täysin. 3) Yksityiskohtaisuus (*detail*) kuvaa, ovatko luonnehdinnat yleisluontoisia (*global*) vai esiintyykö niissä yksittäisiä piirteitä (*detail*). Tässäkin tutkimukses-

² Palander (2011: 14) huomauttaa, ettei kielen arvottaminen ole kielitieteilijöillekään vierasta: on puhuttu esimerkiksi ”hyvästä” tai ”turmeltuneesta” murteesta.

sa tulevat esiin kielenkäyttäjien yleisluontoiset tulkinnat kielestä (*intonaatio*), vaikka tutkimus rakentuu yhden kielenpiirteen ympärille. 4) Hallinta (*control*) tarkoittaa, miten hyvin maallikko jäljittelee varieteettia. Maallikon kielitietoisuus voi millä tahansa tasolla sijoittua kumpaan tahansa ääripäähän riippumatta siitä, mihin tietoisuus toisella tasolla sijoittuu. Hän voi siis pystyä esimerkiksi imitoimaan puhetta, vaikkei pystyisi erittelemään yksittäisiä piirteitä tai toisin päin.

1.4 Tutkimuskysymys ja edeltävä tutkimus

Tutkimukseni koskee siis maallikoiden mielikuvia diftongin avartumisesta. Tarkastelen aihetta seuraavien kysymysten kautta:

1. Mitä alueellisia mielikuvia kuulijalle syntyy puhujasta diftongin avartuma-asteen perusteella?
2. Mitä sosiaalisia mielikuvia kuulijalle syntyy puhujasta diftongin avartuma-asteen perusteella?

Kysymykset löytyvät hieman eri tavoin muotoiltuina myös kandidaatintyöstäni (Saaristo 2009), johon keräsin aineistoa Tampereella lukiota käyvien nuorten keskuudessa. Työ oli kiinnostavaa ja antoi aihetta jatkotutkimukseen, joten laajennan aihetta tässä tutkimuksessa hieman isommalla aineistolla, joka on kerätty eri kaupungeista kuin aiempi työ. Vertailen eri paikkakunnilta kerättyä aineistoa keskenään. Lisäksi vertailen ensimmäisen kysymyksen suhteen pääkaupunkiseudulla kerätystä aineistosta kahta ikäryhmää toisiinsa.

Kandidaatintyöni tulosten mukaan tamperelaisnuoret mieltävät avartuneen diftongin ensisijaisesti tamperelaiseksi puheenpiirteeksi, mutta kuitenkin lähes yhtä selvästi kuopiolaiseksi ja osin myös oululaiseksi. Diftongin avartumisaste vaikuttaa paikannukseen niin, että avartuneemmat variantit mielletään vähemmän tamperelaisiksi ja enemmän kuopiolaisiksi tai oululaisiksi. Avartumattomat diftongit mielletään melko tasaisesti Helsinkiin, Kangasalle ja Kuopioon. Tamperelaisnuoret arvioivat puhujan sosiaaliselta statukseltaan sitä matalammalle mitä väljemmin tämä lausuu diftongit, mutta solidaarisuusdimensiolla murteellinen puhetapa saa pääosin hieman yleiskielistä korkeammat arvot (status- ja solidaarisuusdimensiosta ks. luku 2.3). Puhetapa mielletään vastausten perusteella sitä maalaisemmaksi ja maskuliinisemmaksi, mitä avarammin puhuja ääntää diftongit. (Saaristo 2009: 28–29.)

Kandidaatintyöhöni mallia antoi Laura Mikkolan (2007) kandidaatintyö, joka käsittelee muun muassa avartuneen ja avartumattoman diftongin maantieteellistä paikannusta Lammilla. Mikkola tuotti ja arvioitti molemmissa töissään käyttämäni puhenäytteet (ks. luku 2.2), ja saman metodin sekä näytteiden myötä vertailtavuus myös tähän työhön on hyvä. Mikkolan informantteina toimineet Lammin lukiolaiset mieltävät avartuneen diftongin Tampereen seudun puheeseen liittyväksi ilmiöksi. Yleiskieliset diftongit nuoret mieltävät lammilaisiksi, vaikka diftongin avarrus kuuluu myös lammilaiseen puhetapaan. Tämän perusteella lammilaisnuorilla on ns. ”standardinpuhujaidentiteetti”, mikä tarkoittaa, että kun puhuja mieltää asuinympäristönsä yleiskieliseksi, kuulohavainnotkin mukautuvat tähän (ks. Niedzienski 1999). (Mikkola 2007: 26.)

Tälle työlle läheinen on myös Johanna Vaattovaaran post doc –tutkimus (Vaattovaara 2012; Nuolijärvi – Vaattovaara 2011), jossa vantaalaisen tiedekeskus Heureka kävijöiltä kyseltiin mielikuvia puhenäytteistä. Vaattovaara pyrki välttämään, että vastaajien mielikuvia ohjattaisiin kysymyksenasettelulla, ja hän kysyikin yksinkertaisesti *missä tällaista puhetta voi kuulla tai kuka puhuu tällä tavoin*. Kolmessa näytteessä tutkimuksen keskiössä on diftongin avartuminen, ja yksi näistä näytteistä on sama kuin tämän tutkimuksen näyte 4.

Vaattovaaran kokeen osallistujat yhdistivät diftongin avartumisen etupäässä läntiseen Suomeen, mutta melko usein myös urbaaniin etelään ja toisaalta itään. Monet vastaajat eivät osanneet paikantaa avartuneita diftongeja minnekään tai pitivät puhetta mahdollisesti mistä tahansa peräisin olevana. Diftongin avartuminen vaikuttaa aineiston perusteella maantieteellisesti suhteellisen neutraalilta ilmiöltä, mutta avartuma-aste tuntuu kuitenkin vaikuttavan niin, että voimakkaat avartumat mielletään herkemmin itään. Kun vastaajat tekivät sosiaalisia luonnehdintoja samoista näytteistä, monet niistä liittyivät jollain tapaan valtaan. Sellaisten puhenäytteiden kohdalla, joissa on avartuneita diftongeja, puhujaa luonnehdittiin esimerkiksi koulutetuksi, korkeassa asemassa olevaksi tai poliitikoksi tai media-alan ihmiseksi. (Vaattovaara 2012: 188–190.)

Käytän vertailukohtana myös Kaisa Vilhulan (2012) pro gradua, jossa hän tutkii diftongin avarruksesta ja helsinkiläiselle puheelle tyypillisestä /s/-äänteestä syntyneitä reaktioita. Aineistona Vilhulalla on samat näytteet kuin Vaattovaaralla (2012) ja vastaajajoukko toimivat kaksi pienryhmää, jotka saivat keskustella näytteistä vapaasti, ilman tutkijan läsnäoloa, apunaan muutama keskustelua ohjaava kysymys. Vilhulan tutkimuksessa avartunut diftongi ei assosioitu selvästi mihinkään tiettyyn maantieteelliseen paikkaan. Sen

sijaan siinä on viitteitä piirteen yhdistymisestä poliittiseen mediavaltaan. (Vilhula 2012: 55; 88.)

1.5 Diftongin avartuminen foneettisesti, maantieteellisesti ja sosiaalisesti

Diftongi on sellainen kahden eri vokaalin jono, joka kuuluu samaan tavuun ja jota äännettäessä siirrytään toisesta äänneestä toiseen liukuvasti, ilman selvää rajakohtaa. Diftongit *ie*, *yö* ja *uo* ovat väljeneviä diftongeja, eli niitä äännettäessä kieli liikkuu ylhäältä alaspäin. Ne esiintyvät länsimurteissa usein jälkikomponenttiltaan edelleen väljentyneinä. (VISK § 21, 23.) Tätä ilmiötä kutsutaan diftongin avartumiseksi.

Diftongit *yö* ja *uo* avartuvat puheessa niin, että ne lähestyvät muotoja *yä* ja *ua* (*työ* ~ *tyä*, *tuota* ~ *tuata*). Diftongin *ie* avartunut variantti vaihtelee vokaaliharmonian mukaisesti niin, että takavokaalisessa ympäristössä se lähenee muotoa *ia*, etuvokaalisessa taas muotoa *iä* (*hieno* ~ *hiano*, *vie* ~ *viä*). (Rapola 1966: 359.)

Diftongien avartuminen on asteittaista, jatkumaluontoista – sen eri asteita ei siis ole mahdollista kuvata äänneen absoluuttisena muutoksena (Mielikäinen – Palander 2002: 98–99; Paunonen 1995 [1982]: 75). Diftongin jälkikomponentin väljyyseroja on transkription tarkkuudesta riippuen yleensä eroteltu kahdesta viiteen. Karkeimmassa tarkekirjoituksessa siis erotetaan ainoastaan avartumaton ja avartunut diftongi toisistaan, kun taas tarkimmassa kirjaustavassa erotetaan tämän lisäksi kolme väliastetta. Tuomariryhmä on arvioinut tämän tutkimuksen näytteet kolmiportaisella asteikolla, mutta tässä tutkielmassa olen järjestänyt ne arvioiden perusteella jatkumolle (ks. luku 2.2).

Maantieteellisesti diftongin avartuminen on ominaista lähinnä länsimurteille, erityisesti lounaismurteiden pohjoisryhmälle, lounaisille siirtymämurteille ja suurelle osalle hämäläis- ja eteläpohjalaismurteita. Erityisen vahvaa avartuminen vaikuttaisi olevan Hämeen murteessa ja tarkemmin Tampereen ja Forssan seuduilla. Pohjoispohjalaisten murteiden alueella diftongit avartuvat lievästi. (Krook 1999: 231–233; Paunonen 1995 [1982]: 72–74; Rapola 1990 [1961]: 116; Kettunen 1940: kartta nro 155.) On tavallista, että samassa murteessa, saman henkilön puheessakin, diftongin ääntämys vaihtelee (ks. esim. Paunonen 1995 [1982]; Salonen 1982). Krook (1999: 289; 101; 233) osoittaa väitöskirjassaan, että diftongin avartumisen esiintymisalueet ovat muuttuneet pitkän aikavälin saatossa: piirre on toisaalta edennyt uusille alueille, mutta joiltain se on myös väistynyt.

Diftongin avartuman on havaittu jäsentyvän sosiaalisesti avartuma-alueilla. Tietoa on saatavilla ainakin Tampereelta (Salonen 1982) ja Helsingistä (Paunonen 1995 [1982]).³ Molemmissa kaupungeissa diftongin ääntämys on yhteydessä sosiaaliluokkaan, sillä avartuneet diftongit ovat alemman yhteiskuntaluokan puheessa tyypillisempiä kuin ylemmällä luokalla.

Miesten ja naisten ääntämyksessä ei diftongien kohdalla ole suuria eroja, vaan molemmat sukupuolet ääntävät ne keskimäärin samalla lailla, kuitenkin niin, että sekä väljimmät että suppeimmat diftongit ovat naisten tuottamia (Salonen 1982: 119; Paunonen 1995 [1982]: 79; 81). Paunonen havaitsee, että akateemiset naiset ääntävät diftongit hyvin suppeasti, kun työläisnaiset taas edustavat toista ääripäätä (mp.).

Kutsun tutkielman pääosassa olevaa kielenpiirrettä diftongin avartumiseksi, joka on tieteen piirissä vakiintunein termi (esim. Krook 1999; Paunonen 1995 [1982]; Salonen 1982; Laaksonen 1972; Rapola 1966). Siihen viitataan joissain lähteissä myös väljenemisenä (esim. VISK §23). Vanhoissa lähteissä käytetään myös termeinä avonaisten diftongien madaltumista ja nykyään kokonaan eri ilmiön kuvaukseen vakiintunutta diftonginreduktiota (Laaksonen 1972: 6).

2 Aineisto ja metodit

Tutkimukseni on haastattelu- ja lomaketutkimuksen yhdistelmä. Kaikki vastaajani kuuntelivat ääninäytteitä ja täyttivät samalla tekemiäni lomakkeita, mutta osalta saatavissa on myös suullisesti kerrottuja mielipiteitä. Aineistoni koostuu esitutkimuksessa nauhoitetusta haastattelusta, kaikkien vastaajien täyttämistä vastauslomakkeista sekä omista muistiinpanoistani, joita tein lomakkeiden täyttötilanteissa. Aineistoa täydentävät vastauslomakkeet, jotka keräsin kandidaatintyöhöni (Saaristo 2009).

Tutkimus jakautuu karkeasti kahteen osaan: esitutkimukseen ja päätutkimukseen. Esitutkimuksessa haastattelin vastaajien ajatuksia testistä, minkä jälkeen analysoin aineistoa ja tein tarpeelliset muutokset ohjeistukseen ja lomakkeeseen. Varsinainen lomaketut-

³ Salosen tutkimuksessa tamperelaiset jaetaan koulutuksen (nuorimpien kohdalla vanhempien koulutuksen) perusteella kahteen sosiaaliryhmään (Jonninen-Niilekselä 1982: 14–16). Paunosen tutkimuksessa helsinkiläiset jaetaan neljään sosiaaliryhmään soveltamalla Helsingin kaupungin sosiaaliluokitusta ja painottamalla sen lisäksi koulutusta (Paunonen 1995 [1982]: 26.)

kimus jakautuu kahteen osaan: maantieteellisiä ja sosiaalisia mielikuvia mittaavaan osuuteen.

Seuraavassa kerron vastaajista (luku 2.1), käyttämistäni ääninäytteistä (luku 2.2) ja lomakkeista (luku 2.3).

2.1 Vastaajat ja haastattelumateriaali

Vastaajat lukeutuvat kaikkiaan kuuteen ryhmään sen mukaan, missä aineisto on kerätty ja mitä vastaajilta on kysytty:

- 1) Esitutkimukseen osallistui 3 henkilöä. He lukeutuvat pienryhmän lisäksi ryhmiin 2 ja 5.
- 2) Maantieteellisiä arvioita teki pääkaupunkiseudulla 61 henkilöä ja lisäksi ryhmä 1 eli yhteensä 64 henkilöä.
- 3) Maantieteellisiä arvioita teki Kuopiossa 20 henkilöä.
- 4) Maantieteellisiä arvioita teki Tampereella 22 henkilöä. Tämä aineisto kuuluu kandidaatintyöhöni.
- 5) Sosiaalisia arvioita teki pääkaupunkiseudulla 20 henkilöä ja lisäksi ryhmä 1 eli yhteensä 23 henkilöä.
- 6) Sosiaalisia arvioita teki Tampereella 20 henkilöä. Tämä aineisto kuuluu kandidaatintyöhöni.

Esitutkimukseen (ryhmä 1) osallistui perhe, johon kuuluu kolme henkilöä. He asuvat Helsingissä ja täyttivät vuonna 2014, jolloin haastattelu tehtiin, 14, 45 ja 53 vuotta. Perheen vanhemmat ovat koulutukseltaan akateemisia. Tutkittavat kommentoivat testiä ja antoivat käyttöni muita arvokkaita mielipiteitä kielestä, ja tätä haastattelumateriaalia käytän esitutkimuksessa, mutta myös lomakeaineiston analyysin yhteydessä. Lisäksi haastateltavat täyttivät sekä maantieteellisiä että sosiaalisia mielikuvia kartoittavan lomakkeen. Koska myöhemmin tekemäni muutokset lomakkeisiin ja ohjeistukseen olivat pienehköjä, otin myös esitutkimuksessa täytetyt lomakkeet mukaan varsinaisen lomakeaineiston analyysiin.

Maantieteellisiä mielikuvia kartoittavaan lomakkeeseen vastasi pääkaupunkiseudulla 64 henkilöä mukaan lukien esitutkimuksen pienryhmä (ryhmä 2). Myös tämä aineisto on kerätty vuonna 2014. Keräsin vastauksia kahdelta Avoimen yliopiston luentoryhmältä Helsingissä (yhteensä 38 vastaajaa, ikähaitari 22–56 vuotta), kahdesta espoolaisen seurakunnan tapahtumasta (yhteensä 17 vastaajaa, iältään 17–71 vuotta) sekä ystäväni syntymäpäi-

viltä (7 vastaajaa, 19–58 vuotta). Syy näin moneen keräyspaikkaan on käytännöllinen: ke-
sääikaan kokoontuvia ryhmiä on vähän. Jotta sain kohtuullisen kokoisen ryhmän, jouduin
kysymään osallistujia eri paikoista. Vastaajien ikäjakauma on 14–71 vuotta, keski-ikä 31 ja
iän mediaani 28 vuotta.

Vastaajista 29 asuu Helsingissä ja 28 Espoossa. Kolme vastaajaa asuu Hyvinkäällä,
ja Kauniaisissa, Järvenpäässä, Porvoossa ja Sipooassa asuu kussakin yksi vastaaja. Kaikki
vastaajat asuvat, työskentelevät tai opiskelevat pääkaupunkiseudulla. Vastaajista on 41
naisia ja 23 miehiä.

Kysyin vastaajilta heidän ammattiaan/koulutustaan. Kun kysymys on muotoiltu näin,
osa vastaajista ilmaisee ammatin, osa suoritettua tutkinnon. Seuraavan yhteenvedon olen
tehnyt päätelemällä tutkinnon ammattinimikkeestä silloin kun se on mahdollista. 29 vas-
taajista on korkeakoulutettuja, joista 24 akateemisia. 22 vastaajaa on opiskelijoita⁴. Kaksi
vastaajaa on merkinnyt koulutukseen pelkästään ylioppilastutkinnon, kolme yo-
tutkinnon ja jonkin muun ammatin/koulutuksen. Yksi vastaaja on käynyt peruskoulun ja
yksi on koululainen. Yksi vastaaja ei merkinnyt koulutustaan lainkaan. Vastaajista suurin
osa on siis akateemisia tai opiskelijoita ja vain pieni osa edustaa muita pääkaupunkiseudun
asukkaita.

Pääkaupunkiseudulla kerätyssä maantieteellisten mielikuvien aineistossa (ryhmä 2)
naiset ja nuoret vastaajat ovat hieman yliedustettuina. Valtaosa vastaajista on korkeasti
koulutettuja tai opiskelijoita.

Kuopiossa 20 vastaajaa arvioi näytteitä maantieteellisesti (ryhmä 3). Tämäkin aineis-
to on kerätty vuonna 2014. Vastaukset keräsin yksittäin tai korkeintaan pareittain esimer-
kiksi jäätelökioskilla ja uimarannalla. Vastaajat ovat iältään 16–69-vuotiaita, ja heidän
keskimääräinen ikänsä on 33 ja iän mediaani 24 vuotta. Valtaosa vastaajista asuu Kuopios-
sa (16 vastaajaa) ja yksi Maaningassa. Yksi vastaaja asuu parhaillaan Kontiolahdella mut-
ta on asunut aiemmin Kuopiossa. Mukaan otin lisäksi kaksi henkilöä, jotka ovat Kuopiosta
kotoisin ja pitävät siellä yhä kakkosasuntoa, mutta joiden vakituinen asuinpaikka on nyky-
ään Etelä-Suomessa. Naisia vastaajien joukossa on 12 ja miehiä 8. Vastaajien joukossa on
yhdeksän korkeakoulutettua, joista neljä on akateemisia. Kuudella on ensimmäisen asteen
tutkinto. Yksi vastaaja on opiskelija ja kolme nuorta vastaajaa on suorittanut peruskoulun.
Yksi vastaaja jätti kohdan tyhjäksi.

⁴ Muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta opiskelijat vastasivat lomakkeeseen Avoi-
men yliopiston luennon yhteydessä, joten oletan heidän suorittaneen kurssia osana
yliopistotasoista tutkintoa.

Kuopion ryhmässä (ryhmä 3) naiset ovat niin ikään yliedustettuina, ja ikärakenne on lähellä pääkaupunkiseudun ryhmää. Koulutusrakenne poikkeaa hieman pääkaupunkiseudun vastaavasta: Kuopion vastaajien koulutustausta on heterogeenisempi kuin akateemisesti painottunut pääkaupunkiseudun ryhmä.

Tampereella maantieteellisiä arvioita teki 22 henkilöä (ryhmä 4). Kaikki vastaajat olivat aineistonkeruuhetkellä, vuonna 2009, noin 17-vuotiaita lukion toisluokkalaisia. Vastaajien kotipaikat ovat Tampere (13 vastaajaa) Nokia (2 vastaajaa), Vesilahti (2 vastaajaa), Akaa, Kangasala, Orivesi ja Pirkkala. Naisia on 13 ja miehiä 9. Tässäkin ryhmässä naiset siis ovat yliedustettuina. Pääkaupunkiseudun ja Kuopion ryhmään verrattuna ryhmän jäsenet ovat nuorempia ja sen vuoksi vähemmän koulutettuja.

Sosiaalisia mielikuvia testaavaan lomakkeeseen keräsin vastauksia yhdeltä Helsingin yliopiston luentoryhmältä, jolloin sain vastauksen 20 henkilöltä (ryhmä 5). Aineisto on kerätty vuonna 2014, jolloin vastaajien ikä oli 19–30 vuotta. Tämän lisäksi sosiaalisen arvioinnin täyttivät esitutkimukseen osallistuneet kolme henkilöä, iältään 14–53 vuotta. Kaikkien vastaajien keski-ikä on 25 ja iän mediaani 22 vuotta. Vastaajista 14 on naisia ja 6 miehiä. Vastaajat asuvat Helsingissä (16 vastaajaa), Espoossa (3 vastaajaa), Vantaalla (3 vastaajaa) ja Nurmijärvellä (1 vastaaja). Vastaajista 15 ilmoittaa ammatikseen opiskelija, yksi koulutukseensa alemman yliopistotasaisen tutkinnon ja yksi ylioppilastutkinnon. Esitutkimukseen osallistuneet vanhemmat ovat suorittaneet yliopistotutkinnon ja heidän lapsensa on koululainen.

Pääkaupunkiseudun sosiaalisia arviointeja tehnyt ryhmä (ryhmä 5) edustaa lähinnä nuoria aikuisia, jotka opiskelevat akateemisesti, joskin esitutkimukseen osallistunut ryhmä poikkeaa ikänsä ja koulutuksensa vuoksi profiilista. Tässäkin ryhmässä naiset ovat yliedustettuina.

Tampereella sosiaalisia arvioita teki 20 henkilöä (ryhmä 6), jotka olivat tuolloin, vuonna 2009, 16–19-vuotiailta lukion 1.–3.-luokkalaisilta. Ryhmässä on 19 naista ja 1 mies. Ryhmän rakenne on samankaltainen ryhmän 4 kanssa, mutta sen jäsenissä on huomattava yliedustus naisista.

Muissa kuin yliopistossa pidetyissä tilaisuuksissa ryhmät olivat pieniä, tai haastattelun välillä jopa yksittäisiä henkilöitä. Tällöin minulla oli mahdollisuus kokeen yhteydessä kirjata ylös ajatuksia, joita vastaajat kertoivat. Tällaisia muistiinpanoja on siis saatavilla seurakunnan tilaisuuksista, syntymäpäiviltä ja Kuopiossa kerätystä aineistosta. Nämä kommentit ovat osa aineistoani ja tukevat tilastoista nousevia päätelmiä. Käytän myös pienryhmän haastatteluaineistoa tukemassa analyysiä.

2.2 Ääninäytteet

Kaikki vastaajani kuuntelivat ääninäytteitä, joissa sama mieshenkilö luki lauseita varioiden diftongien avartumisasteita. Tällaista metodologiaa, jossa puhuja lukee kaikki erilaiset ääninäytteet, kutsutaan *matched guise* -metodiksi (engl. *match* = 'sopia yhteen', 'täsmätä'; *guise* = 'valepuku', 'asu', 'hahmo', 'muoto'), ja sitä on käytetty etenkin perinteisessä kieliasennetutkimuksessa selvittämään vastaajien mielikuvia kielen korrektiudesta ja miellyttävyydestä (Preston 2010: 91). Menetelmän käyttö on suomalaisessa asennetutkimuksessa ollut tois- taiseksi vähäistä (ks. kuitenkin Mikkola 2011).

Matched guisen etu verrattuna usean autenttisen murrepuhujan käyttämiseen on se, että asenteet pystytään kohdentamaan paremmin: kun puhujan äänen yleisilme pysyy kaikissa näytteissä samana, voidaan olettaa, että informantit kommentoivat juuri sitä kielen piirrettä, jota tutkitaan, eivätkä esimerkiksi puhujan ääntä tai puhetapaa (Garret – Coupland – Williams 2003: 52). Menetelmä on osoittautunut tehokkaaksi silloin, kun tutkitaan kielen eri varieteetteja tai eri kieliä (esim. Lambert – Hodson – Gardner – Fillenbaum: 1960). Sitä on myös kritisoitu, sillä murreimitaatio saattaa olla karkeaa ja vahvistaa stereotyyppisiä havaintoja piirteestä, (Preston 1999c: 368–369; Garret ym. 2003: 58–61), mutta tästäkin huolimatta sen avulla toteutettuja tutkimuksia pidetään olennaisena osana kielenkäyttäjien kielellisten mielteiden tutkimusta (Preston 1999b: xxxviii). Preston pitää tärkeänä, että kysyttäessä vastaajien sosiaalisia mielikuvia näytteistä heiltä kysytään aina myös, mistä he arvelevat puhujan olevan kotoisin (1989: 3; 2010: 90–91).

Matched guisen etuna pidetään sitä, että tutkimuksen tavoitteet voidaan pitää piilossa eivätkä ne siten pääse vaikuttamaan vastaajiin (Diercks 2002: 55). Tämä edellyttää, että tehtävässä tapahtuu harhautus: puhuja luulee arvioivansa useita eri puhujia, mutta arvioikin todellisuudessa samaa tai samoja puhujia, jotka puhuvat eri tavoin. Matched guisea pidetään epäsuorana menetelmänä, ja se voikin paljastaa yksilön asenteita, joita hän ei suoraan halua ilmaista (Garret ym. 2003: 51, 57)

Tämän tutkimuksen näytepaletti ei nähdäkseni jätä vastaajille epäselväksi, että puhuja on kaikissa näytteissä sama. Tämän varmistamiseksi soitin muutamille tutuilleni näytteet ja kysyin, kuinka monta puhujia oli. Kaikki pitivät selvänä, että puhujia on vain yksi. Esi- tutkimuksessa vastaajia hämmensikin, että heille soitettiin monta saman puhujan lukemaa näytettä usean autenttisen murrepuhujan sijaan (ks. luku 3.3.1), ja päätin siksi lisätä tehtävän ohjeistukseen maininnan siitä, että puhuja on kaikissa näytteissä sama. Diercks (2002: 55) pohtiikin, ettei yleensäkaan voi olla varma, arvaavatko vastaajat testin tarkoi-

tuksen, ja Preston pitää vastaajan tietoisuutta ja tiedostamattomuutta aina suhteellisenä asiana. Hänen mukaansa vastaaja työskentelee annetun tehtävän parissa siinä määrin intensiivisesti, että sekä työmuisti (tietoisuus) että alitajunta työskentelevät niissä aina yhdessä. Tehtäväasetelmasta riippuu, pääsevätkö tietoiset vai tiedostamattomat asenteet dominoimaan vastauksissa, mutta tulosten voi kuitenkin olettaa aina edustavan jossain määrin molempia (Preston 2010: 91; Preston 2009).

Koska diftongin avartuminen on foneettinen, liukuva piirre, on näytteiden käyttäminen erityisen hedelmällinen tekniikka verrattuna esimerkiksi pelkästään kirjallisesti tai suullisesti esitettyihin kysymyksiin. Käyttämässäni näytteissä esiintyvien diftongien avartuminen on tutkittu tuomaritestissä, joten tietoa on mahdollista saada eri asteisesti avartuvista diftongeista. Mikäli mielikuvia avartuneista ja avartumattomista diftongeista kysyttäisiin kirjallisesti, väliasteita ei olisi mahdollista ilmaista, vaan olisi tyydyttävä täysin avartuneen ja avartumattoman diftongin synnyttämiin mielikuviin. Puhenäytteiden puolesta puhuu yleisemmällä tasolla se, että niiden avulla saatetaan päästä käsiksi sellaisiin kielikäsitelmiin, joita tavalliset kielenkäyttäjät eivät spontaanisti tuo esiin (Vaattovaara 2009: 33).

Mikkola (2007) käytti samoja ääninäytteitä aiemmin tutkimuksessaan lammilaisten asenteista, ja minä itse käytin niitä kandidaatintyössäni (Saaristo 2009).⁵ Mikkola on määrittänyt näytteissä esiintyvien diftongien avartumisasteen tuomaritestillä proseminaariryhmässään, johon kuului 10 opiskelijaa ja 2 ohjaajaa. Jokainen ryhmäläinen arvioi kuulemiensa diftongien avartuneisuuden kolmiportaisella asteikolla *ei lainkaan avartuneeksi*, *lievästi avartuneeksi* tai *voimakkaasti avartuneeksi* (Mikkola 2007: 14–16). Tuomariryhmän tulokset kaikkien testissä mukana olleiden kymmenen näytteen osalta käyvät ilmi liitteestä 1.

Mukaan tutkimukseensa Mikkola kelpuutti näytteistä ne, joista tuomariryhmän kesken syntyi tarpeeksi suuri yksimielisyys. Sellaiset näytteet, joiden diftongien laadusta tuomarien välillä oli tulosten analysointia haittaavaa erimielisyyttä, hän hylkäsi. Haittana Mikkola piti sitä, jos yhtä näytettä arvioitiin kaikilla kolmella portaalla, tai sitä, jos vastaukset jakautuivat hyvin tasaisesti ”ei lainkaan avartuneen” ja ”lievästi avartuneen” välillä. Sen sijaan sellaiset näytteet, joita arvioitiin sekä ”lievästi” että ”voimakkaasti avartuneeksi”, Mikkola kelpuutti mukaan testipalettiin. Näin ollen Mikkolan tutkimukseen valikoitui seitsemän näytettä. (Mikkola 2007: 14–16.)

⁵ Kandidaatintutkielmassani näyte 6 jäi tietoteknisen vian vuoksi kuulematta, joten Tampereella vastaajat kuulivat vain kuusi näytettä.

Jälkikäteen arvioiden olisin itse voinut käyttää myös näytteitä, joita osa tuomareista piti ”ei lainkaan avartuneena” ja osa ”lievästi avartuneena”, sillä tarvetta selvään kahtiajakoon avartuneiden ja avartumattomien diftongien välille ei tässä tutkimuksessa ole. Tällaiset keskimääräistä lievemmin avartuneita diftongeja sisältävät näytteet olisivat tuoneet kiinnostavan lisän analyysiin.

Tässä tutkielmassa, kuten kandidaatintutkielmassakin, nimitän havainnollisuuden vuoksi kutakin näytettä numerolla, joka ilmentää siinä esiintyvien diftongien avartumistas-
tetta. Näytteen numero 1 diftongit ovat suppeimpia, ja näytteessä numero 6 ne ovat vastaa-
vasti kaikkein avartuneimpia. Järjestys perustuu tuomariryhmän arvioihin (ks. liite 1).
Näytteiden tekstuaalinen sisältö ja esitysjärjestys kuuntelutestissä käyvät ilmi seuraavasta.

Nimi	Tekstuaalinen sisältö	Soittojärjestys
Näyte 1	<i>Nuoret miehet elää pienelläkin työllä.</i>	6.
Näyte 2	<i>Kielo on hieno kukka, sano viekas myyjä.</i>	2.
Näyte 3	<i>Se ties miten yöllä on helpompi syödäs salaa.</i>	3.
Näyte 4	<i>Se tiäs miten yöllä on helpompi syädäs salaa.</i>	4.
Näyte 5	<i>Laital lisää sualaa siihen liämeen!</i>	7.
Näyte 6	<i>Kialo on hiano kukka, sano viakas myyjä.</i>	1.
Näyte 7	<i>Nuaret miähet elää piänelläkin tyällä.</i>	5.

Näytteiden 1–3 diftongit ovat laadultaan täysin tai lähes täysin avartumattomia. Kaikki tuomarit arvioivat näytteen 1 diftongit avartumattomiksi. Näytteen 2 diftongit yksi tuomari arvioi lievästi avartuneeksi, kun näytteen 3 kohdalla näin teki kaksi tuomaria. Oletan, että näytteissä 2 ja 3 on siis heikkoa avartumaa. Näytteet 4–6 sisältävät avartuneita diftongeja. Näytteen 4 diftongit pääosa tuomareista arvioi lievästi avartuneiksi, näytteen 5 diftongit puolet tuomareista arvioi lievästi ja puolet voimakkaasti avartuneiksi, ja näytteen 6 diftongit kaikki tuomarit arvioivat voimakkaasti avartuneiksi.

Näytteiden järjestys edustaa siis jatkumoa avartumattomasta voimakkaasti avartuneeseen diftongiin, kuitenkin niin, että näytteiden 3 ja 4 välillä on muita suurempi ero. Analyysissä käsittelem näytteet 1–3 ja näytteet 4–6 erillään. Kutsun näytteitä 1–3 lyhyesti avartumattomia diftongeja sisältäviksi näytteiksi, vaikka näytteissä 2 ja 3 on lievää avartumaa.

Diftongien avartumisen lisäksi ainoat näytteissä esiintyvät puhekielisyydet ovat yksikkömuoto monikon 3. persoonassa näytteissä 1 ja 7 (*miehet/miähet elää*) ja *i:n* loppuheitto näytteissä 2, 3, 4 ja 6 (*sano, ties*). Nämä piirteet kuuluvat Mantilan (2004: 325–326) luokituksessa yleisiin ja neutraaleihin puhekielisyyksiin, joita esiintyy kaikkialla Suomessa sekä maantieteellisesti että sosiaalisesti ja joissa ei juuri ole havaittu variaatiota iän tai sukupuolen mukaan. Niinpä oletan, että näytteiden murrepiirteistä vastaajien huomio kiinnittyy juuri diftongien avartumiin, jotka eivät ole yhtä yleisiä ja laajalevikkisiä piirteitä.

2.3 Lomakkeet

Kuunnellessaan näytteitä vastaajat täyttivät laatimani kyselylomakkeen. Toisella lomakkeella pyrin selvittämään, mihin maantieteelliseen paikkaan informantit sijoittavat puhujan puhutavan perusteella ja toisella lomakkeella sitä, mitä sosiaalisia indeksejä diftongin eri variantteihin liittyy.

Lomakkeiden pohjana ovat kandidaatintyössäni käyttämäni lomakkeet (ks. Saaristo 2009, liitteet 2 ja 3). Tein niihin joitakin tarpeellisiksi kokemiani muutoksia ennen kuin testautin niitä pienryhmässä. Esitutkimuksen käytettyjen lomakkeiden tehtävätyypit käyvät ilmi luvusta 3.3.3. Muussa aineistonkeruussa käytetyt lomakkeet ovat nähtävillä liitteissä 2–4.

Maantieteellisiä mielikuvia kartoittavassa lomakkeessa vastaajat saavat valita muutamista valmiiksi ehdotetuista paikkakunnista sellaisen tai sellaiset, joihin näytteiden puhetapa mieltyy parhaiten, tai halutessaan ehdottaa omaa vaihtoehtoa. Kutakin näytettä vastaa yksi tehtävä, jossa vastausvaihtoehdot ovat *Helsingin, Tampereen, Turun, Kuopion ja Oulun seutu, mikä tahansa paikka Suomessa ja muu todennäköinen paikka*. Vaihtoehdot ovat paikkakuntia sen vuoksi, että maallikot puhuvat monista murteista usein juuri kaupunkien murteina (ks. esim. Palander 2007: 27). Mainitut kaupungit ovat aiemmassa tutkimuksessa osoittautuneet maallikoille puhetavaltaan erottuviksi (mp.). Tutkimuksessa viitataan vastausvaihtoehtoihin tekstin sujuvuuden vuoksi myös ilman seutu-sanaa, siis esimerkiksi Tampereena. Kohtaan ”mikä tahansa paikka Suomessa” viitataan myös lyhyemmin ”missä tahansa Suomessa” ja ”mikä tahansa paikka” -ilmaisuiilla.

Vastaajan tehtävänä on valita, kuinka hyvin kunkin näytteen puhetapa sopii henkilölle, joka on kussakin vastausvaihtoehdossa mainitulta alueelta kotoisin: *todennäköisesti, mahdollisesti* tai *ei todennäköisesti*. Todennäköiseksi, mahdolliseksi ja ei todennäköiseksi

saa merkitä niin monta vaihtoehtoa kuin tuntuu tarpeelliselta. Lisäksi kussakin vastausvaihtoehdossa on kohta *en osaa sanoa*.

Kuopion aineistonkeruun tein ulkona yhden tai kahden vastaajan kanssa kerrallaan. Työn nopeuttamiseksi käytin Kuopiossa yksinkertaistettua lomaketta, johon pyydetään merkitsemään ainoastaan todennäköinen vaihtoehto. Näitä sai kuitenkin merkitä useita, ja myös kohta ”en osaa sanoa” oli mukana.

Kandidaatintyössäni eli Tampereen aineistonkeruussa vastausvaihtoehdot olivat *Tampere, Helsinki, Kangasala, Kuopio, Oulu* ja *muu*. Pyysin vastaajia merkitsemään sen vaihtoehdon, joka tuntuu todennäköisimmältä, siis nimeämään ainoastaan ensisijaisen paikan.

Sosiaalisia mielikuvia kartoittavalla lomakkeella halusin selvittää, millaisia sosiaalisia mielikuvia vastaajat liittävät puhujaan diftongien avartuneisuuden perusteella. Lomakkeessa kutakin näytettä vastaa jälleen yksi tehtävä. Tehtävissä on adjektiivipareja, joissa adjektiivit edustavat toistensa vastakohtia. Vastaajien tehtävänä on valita sanojen väliltä kohta, joka heidän mielestään on kuvaavin noiden kahden adjektiivin jatkumolla. Tällaista kysymyksenasettelua kutsutaan Osgoodin skaalaksi tai semanttiseksi differentiaaliksi. Se on erityisen hyvä väline silloin, kun mitataan asenteita, joista vastaajilla on voimakkaita tunteita mutta ei välttämättä selvästi jäsentyneitä mielipiteitä. (Henerson – Morris – Fitz-Gibbon 1987: 89.)

Kun kielenpuhija arvioi kielen eri varieteetteja, asenteita voidaan käsitellä kahdella pääulottuvuudella, *statuksen* ja *solidaarisuuden*⁶ suhteen (Preston 1999c: 364 [Ryan – Bouchard – Giles – Sebastian 1982]). Asennetutkimuksen mukaan on tyypillistä, että vastaajien mielikuvat yleiskielisestä puheesta liittyvät puhujan korkeaan statukseen, kun taas murteellinen puhe herättää ystävällisyyden mielikuvan. Etenkin paikallista puhetta kohtaan tunnetaan solidaarisuutta. (Cargile – Giles – Ryan – Bradac 1994: 224; Preston: 1999c)

Adjektiiviparit kandidaatintyössäni ja tässä tutkimuksessani ovat lähes samat. Statusadjektiiveja molemmissa tutkimuksissa on kolme: *koulutettu, älykäs* ja *sivistynyt*. Näiden avulla tutkin, millä tavoin äännetyt diftongit indeksoivat puhujan korkeata statusta ja miten tämä vertautuu tietoon, jota diftongin ääntämyksen ja yhteiskuntaluokan väliltä on tutkittu (ks. Salonen 1982 ja Paunonen 1995 [1982]). Tutkin myös, poikkeako Helsingissä kerätty aineisto Tampereella kerätystä.

⁶ Samantapaiseen jaotteluun viitataan myös termeillä *correctness* ja *pleasantness* (Preston 2002: 62) ja *standard* ja *friendly* (Preston 2002; Preston 1999c: 364–367).

Solidaarisuusmittareita edustaa kandidaatintyössäni neljä adjektiivia: *miellyttävä*, *aito*, *tuttavallinen* ja *lämmिन*, mutta näistä *kauneuden* muutin tässä tutkimuksessa esitutkimuksen perusteella muotoon *miellyttävä* (ks. luku 3.3.3). Tutkin, millä tavoin äännetyt diftongit laukaisevat eniten solidaarisuuden asenteita ja poikkeavatko Helsingin ja Tampereen aineisto toisistaan.

Tämän lisäksi mukana on vielä kaksi adjektiivia, jotka eivät kuulu statuksen tai solidaarisuuden akseleille. *Maalaisen* avulla pyrin toteamaan, indeksoiko diftongin avarrus puhujan asuinympäristön yhdyskuntatyyppiä. *Miehekäs* taas edustaa sukupuolisuutta, ja sen avulla pyrin saamaan selville, liittyykö diftongin avarrukseen sukupuolen sosiaalinen indeksi. Kandidaatintyössäni *miehekkään* tilalla on termi *maskuliininen*, mutta tulkinnan yksiselitteisyyden vuoksi halusin tässä työssä käyttää kotoperäistä termiä.

Aineistoa kerätessäni käytin termiä *puhetapa*, kun tarkoitin tietyn alueen kielimuotoa, ja vältin käyttämästä sanaa *murre*. Näin tein lähinnä sen vuoksi, etten johtaisi vastaajien ajatuksia nykyään vanhanaikaiseen, essentialistiseen murrekäsitykseen, jonka mukaan aitoa murretta edustavat vain pitkään paikkakunnalla asuneet, vanhat kielenkäyttäjät. Myös Preston välttää murre-sanankäytöstä ohjeistuksessa (Palander 2011: 28 [Preston 1993: 116]). Koska vastaajat ovat siis ohjeistuksen mukaisesti arvioineet puhenäytteiden sopivuutta eri seutujen puhetapoihin, käytän samaa termiä lomakeaineiston analyysissäkin. Tietyn seudun murre ja puhetapa edustavat minulle samaa asiaa.

3 Esitutkimus: Pienryhmähaastattelu

Kansanlingvistiikan monet tutkimustulokset osoittavat, että maallikoiden ja tutkijoiden kielinäkemykset, kielitietoisuus ja metakielet poikkeavat toisistaan huomattavasti (esim. Niedzielski – Preston 2000: 22–25; 302–314; Preston 1996: 40–45), ja siten aineiston keruussa onkin esiintynyt lingvistin ja maallikon metakielen erilaisuudesta johtuvia haasteita (Vaattovaara 2009: 32; Mielikäinen – Palander 2002: 91). Tutkimuksen kompastuskiveksi voi esimerkiksi osoittautua, että vastaajat eivät ymmärrä kysymysten muotoilua tai tehtävänantoa tai he ymmärtävät nämä väärin. Kansanlingvistit peräänkuuluttavatkin huolellisuutta kielenpuhujille esitettävien kysymysten muotoilussa (esim. Vaattovaara 2009: 31–32). Välttääkseni edellä kuvatut virhetulkinnat halusin varmistaa, että rakentamani lomake toimii ja siihen on mielekästä vastata. Lomakkeen testaamiseksi järjestin pienryhmähaastattelun, jossa kolme henkilöä kuunteli näytteitä ja täytti molemmat tekemäni lomakkeet.

Pienryhmänä toimi perhe, johon kuuluu vuonna 1969 syntynyt äiti, vuonna 1961 syntynyt isä ja vuonna 2000 syntynyt tytär. Perheen äiti on syntynyt Helsingissä ja asunut siellä koko ikänsä lukuun ottamatta aikuisiän lyhyttä ajanjaksoa, jonka aikana hän asui kaakkoismurteiden alueella. Isä on syntynyt savolaismurteiden alueella mutta muuttanut lapsuusaikana Helsinkiin. Aikuisena hän on asunut lyhyitä ajanjaksoja monella paikkakunnalla hämäläis- sekä savolaismurteiden alueella. Tytär on syntynyt ja asunut koko elämänsä Helsingissä. Tässä tutkimuksessa kutsun perheen äitiä Eijaksi, isää Ristoksi ja tytärtä Annaksi.

Haastateltaviksi valikoitui perhe, sillä toivoin mahdollisimman rentoa ja välitöntä tunnelmaa, joka kannustaisi keskustelijoita tuomaan esiin mielipiteitä. Oletin lisäksi, että voisin saada kiinnostavaa tietoa senkin vuoksi, että läsnä on kahden eri sukupolven edustajia.

Ensimmäinen tavoitteeni on tämän pienryhmähaastattelun avulla saada selville, tuottaako testin teko ongelmia vastaajille, ja jos tuottaa, millaisia ne ovat. Tällaisiin ongelma-kohtiin pyrin haastattelun pohjalta pohtimaan vaihtoehtoja niin, että testin teko olisi mahdollisimman sujuvaa. Ongelmakohtiin pystyn vastaamaan muokkaamalla lomaketta ja terävöittämällä ohjeistusta.

Toisaalta pyrin saamaan kvalitatiivista vastapainoa muutoin kvantitatiiviseen tutkimukseeni. Toivon saavani sellaista tietoa, joka auttaa minua tulkitsemaan kvantitatiivista aineistoa. Olen kiinnostunut myös yleisemmin kaikesta siitä, mitä ja miten eri-ikäiset maallikot puhuvat diftongin avartumisesta.

Tässä luvussa kerron ensin yleisesti haastattelun kulusta (luku 3.1) ja haastateltavien reaktioista näytteisiin (luku 3.2). Sen jälkeen käsittelen erilaisia haasteita, joita tehtävään tekoon liittyy (luku 3.3) ja haastattelun herättämiä huomioita tutkittavasta piirteestä (luku 3.4). Tätä seuraa vielä yhteenveto esitutkimuksesta (luku 3.5).

3.1 Haastattelun kulku

Haastattelu järjestettiin perheen kotona. Istuimme ruokapöydän ääressä, joimme teetä ja keskustelimme. Muutaman kerran joku poistui hetkeksi pöydästä esimerkiksi vastataksaan puhelimeen, ja sillä välin muut jatkoivat keskustelua.

Haastattelun alussa kerroin tutkimuksestani ja ohjeistin haastateltavia lyhyesti. Sainoin, että kyseessä oli esitutkimus, jossa pyrin etupäässä saamaan tietoa testin ja etenkin rakentamani lomakkeen toimivuudesta ennen kuin suorittaisin varsinaisen, suuremmalle

joukolle tehtävän testin. Mainitsin, että muutakin haastattelusta nousevaa tietoa käyttäisin tarpeen tullen aineistonani. Kerroin, että teen kieliasennetutkimusta. Sanoin, että tutkimukseni koskee puhekieltä: sitä, miten ihmiset reagoivat puhekieleen ja mitä he ajattelevat eri tavoin puhuvista ihmisistä. En kertonut tutkimuksen tarkempaa aihetta. Sanoin, että kysymyksiin ei ole olemassa oikeita vastauksia eikä niitä haeta, vaan toivon mahdollisimman spontaaneita reaktioita. Pyysin vastaajia keskittymään näytteissä puhetapaan pikemmin kuin puheen sisältöihin.

Eija esitti tässä vaiheessa tarkentavia kysymyksiä: Tavoittelenko puhujan *luonteenpiirteitä*, *sosiaaliluokkaan liittyviä asioita* tai *miellyttävyyttä*. Halusinko tietää, ottaisiko haastateltava puhujan töihin tai ostaisiko hän tältä käytetyn auton. Vastasin, että esimerkiksi juuri tämänkaltaiset asiat kiinnostavat minua. Risto ja Eija kysyivät vielä, onko juuri *puhetapa* kiinnostuksen kohteena vai kenties *kieliopillinen taso*, *ekstralingvistiset seikat* tai kaikki näytteistä saadut *vaikutelmat*. Vastasin, että mainituista juuri puhetapa kattaa parhaiten kiinnostusalueeni, mutta muitakin mielikuvia saa esittää.

Seuraavaksi soitin kaikki seitsemän näytettä kertaalleen kuulijoille. Sana oli vapaa koko ajan, ja jo toisen näytteen kuulemisen jälkeen alkoi keskustelu näytteistä. Haastateltavat vastasivat tämän jälkeen ensin sosiaalisia mielikuvia kartoittavaan lomakkeeseen ja sen jälkeen maantieteellisiä mielikuvia kartoittavaan lomakkeeseen. Tähän järjestykseen päädyin, koska oletin, että näin ensimmäisellä lomakkeella olisi vähemmän vaikutusta toisen tekemiseen. On nimittäin tavallista, että ihmiset yhdistävät paikkakuntiin mielessään esimerkiksi *Maamme kirjasta* peräisin olevia heimostereotypioita ja nämä mielikuvat tulevat esiin myös murteita kuvailtaessa (esim. Mielikäinen – Palander 2002: 103; Mielikäinen 2005: 114; Kokko 2010: 51; 59; 78). Mikäli olisin teettänyt ensin maantieteellisiä arvioita tutkivan lomakkeen, mielikuvat puhujan alueellisesta taustasta ja niihin liittyvät heimostereotypiat olisivat saattaneet ohjata sosiaalista arviointia. Haastattelun aikana ei käynyt ilmi mitään sellaista, joka antaisi viitteitä, että ensi tehdyllä sosiaalisella arvioinnilla olisi ollut vaikutusta maantieteelliseen arviointiin, jollei oteta huomioon sitä, että jälkimmäisen lomakkeen täyttö oli selvästi nopeampaa.

Soitin kutakin näytettä lomakkeiden täytön aikana niin monesti kuin oli tarvis, kunnes kaikki olivat vastanneet kyseiseen kohtaan. Soittokertoja kullekin näytteelle tuli sosiaalisten evaluointien aikana neljästä seitsemään, maantieteellisten aikana kolmesta viiteen. Koska kummassakin lomakkeessa on vain yksi, toistuva tehtävätyyppi, vastaajat suoriutuivat tehtävistä pääosin sitä nopeammin, mitä pidemmälle he etenivät. Myös näytteiden tekstuaalinen sisältö vaikutti tehtävän tekoon käytettävään aikaan: Näytteissä sama sisältö tois-

tuu pareittain niin, että diftongien avarrusaste on eri. Pareista jälkimmäistä arvioitiin pääsääntöisesti nopeammin kuin ensimmäistä.

Haastateltavat saivat milloin tahansa kommentoida näytteitä, lomakkeita ja testitilannetta yleisesti, ja kannustin heitä tuomaan ilmi etenkin ongelmia tai haasteita, joita he vastaamisessa kohtasivat. Keskustelu jatkui vielä lomakkeiden täytön päätyttyä. Nauhoitin keskustelun. Nauhoituksen pituus on noin 90 minuuttia.

3.2 Yleiskuva haasteltavien reaktioista

Haastattelussa kaikki perheenjäsenet olivat aktiivisia ja toivat mielipiteensä esiin, vanhemmat tosin olivat tytärtä enemmän äänessä. Kun näytteitä kuunneltiin ensimmäistä kertaa, Eijan ensireaktio oli lievä yllättyneisyys näytteiden lyhyeen kestoon ja siihen, että näytteet oli tuotettu laboratorio-olosuhteissa (tästä reaktiosta tarkemmin ks. esimerkki 1 ja 2 luku 3.3.1). Risto taas alkoi pian paikantaa näytteitä maantieteellisesti. Hän arvioi, että näytteissä pyritään luomaan vaikutelmaa piirteestä, joka liittyy toisaalta *tiettyihin pohjalaisiin murteisiin* ja toisaalta myös *Stadin slangiin*. Tähän Eija lisäsi, että myös *Tampereella* saatetaan puhua esitetyn kuuloisella tavalla, jolloin Risto täydensi avartuma-alueisiin myös *Hämeen pohjan*. Haastateltavat eivät tuoneet esiin muita maantieteellisiä mielikuvia, jotka liittyisivät näytteissä esiintyvään diftongin avartumiseen, mutta tähän aiemmin esitettyyn luonnehdintaan Risto palasi kerran.

Samoin ensimmäisellä kuuntelukerralla Anna teki haastattelun ainoan sosiaalisen luonnehdinnan: hän piti puhujaa *nuorena poikana*, joka ehkä *käy lukiota*, mutta jolla *ei ole lukupäätä*. Näytteitä oli tässä kohden ehditty kuulemaan kaksi: näyte 6 (*Kialo on hiano kukka, sano viakas myyjä.*) ja 2 (*Kielo on hieno kukka, sano viekas myyjä.*). Näytteen 6 diftongit on tulkittu tuomarointitestissä voimakkaasti avartuneiksi ja näytteen 2 ei lainkaan avartuneiksi. Pidän todennäköisenä, että avartunut diftongi näytteessä 6 kiinnitti Annan huomion ja laukaisi tämän kommentin (ks. Preston 2009 ja luku 1.2 tässä tutkimuksessa), mutta varmaa se ei ole. Muita sosiaalisia evaluointeja niin näytteistä kuin itse piirteestäkään ei koko haastattelun aikana tehty. Keskustelun pääpaino oli näytteissä, tehtävälomakkeissa ja niistä suoriutumisessa. Myös murteista yleisesti puhuttiin melko paljon. Tutkittavasta kielenpiirteestä, avartuneesta diftongista, ei syntynyt juurikaan keskustelua.

3.3 Esiin nousseet haasteet ja niiden perusteella tehdyt muutokset

Tässä luvussa analysoin haastattelua siltä osin, kun siinä käy ilmi mitä tahansa ongelmia, joita vastaajat kohtasivat, ja esitän ratkaisuja, joilla pyrin välttämään ongelman aineistoke-
ruun toisessa vaiheessa. Eniten kysymyksiä ja mietteitä aiheutti näytteiden pieni vaihtelu, ja käsittelen tätä ensimmäisenä luvussa 3.3.1. Luvussa 3.3.2 siirryn kommentteihin, jotka käsittelivät tehtävien sisällöllisiä haasteita ja lomakkeen muotoilua. Käsittelen ensin sosi-
aalisia arvioita kartoitettaviin tehtäviin liittyviä haasteita ja sen jälkeen maantieteellisiä arvi-
oita kartoitettaviin tehtäviin liittyviä, sillä lomakkeet täytettiin tässä järjestyksessä.

3.3.1 Näytteiden pieni vaihtelu ja laboratorio-olosuhteet

Kuten edellä (ks. luku 2.2) on todettu, *matched guise* -näytteissä puhuja on sama. Tällä pyritään varmistamaan, että vastaajan kommentit ja arviot koskevat tutkittavaa piirrettä eivätkä esimerkiksi puhujan ääntä tai muita kielenulkoisia seikkoja (Garret ym. 2003: 52). Käyttämäni näytteet on metodin vuoksi tuotettu laboratorio-olosuhteissa ja ne edustavat lukupuhuntaa, eivät luonnollista puhetta.

Se, että näytteet ovat saman puhujan puhumia lukunäytteitä, joiden keskiössä on vain yksi vaihteleva piirre, hämmensi kuulijoita. Tarkastelen alla sellaisia ongelmia, jotka nou-
sevat näytteiden toteuttamistavasta.

Esimerkki 1 kuvaa Eijan ensi reaktiota näytteistä. Hiukan ennen katkelman alkua on kuultu kaksi ensimmäistä näytettä. Litteroinnissa käytetyt merkinnät ja niiden selitykset ovat nähtävissä liitteessä 5.

Esimerkki 1

1 E: no ensinnäkin niin mm: minust oli ensinnäkin selvää että hän
2 ei puhunut murretta? (.) vaan se diftongi oli väännetty niinku
3 tarkotushakusesti et sehän oli. (.) oli päivänselvää et siin
4 oli selvästi sellanen lukunäytteen tuntu.

Esimerkissä Eija kuvaa, että näytteissä on selvä keinotekoinen vaikutelma. Hän on heti oivaltanut varioivan piirteen diftongiksi, ja kuvaa ilmiötä *diftongin vääntämiseksi* (rivi 2). *Vääntäminen* saattaa tässä yhteydessä olla vahvistamassa ajatusta keinotekoisuudesta ja tarkoitushakuisuudesta, mutta se saattaa olla myös Eijan kielennös diftongin avartumiselle.

Vääntäminen (myös *viäntäminen*) viittaa suomalaisten puheessa usein savolaiseen pitkien vokaalien diftongiutumiseen (*mua, piä*) (Mielikäinen 2005: 111; Vaattovaara – Soininen-Stojanov 2006: 238; Palander – Nupponen 2005b: 37, 40), mutta termiä käyte-

tään toisinaan myös diftongin avartumista kuvattaessa (Palander 2005a: 72; Kokko 2010: 59; Palander 2011: 62). Vääntämisellä viitataan myös esimerkiksi yleisesti murteella puhumiseen ja murren sanoihin (Kansanlingvistinen sanakirja: s.v. *vääntää*; *vääntäminen*). Diftongin avartumisesta puhutaan myös esimerkiksi *ä-mäisyytenä*, *ä-kirjaimen korostamisena* tai muilla ä-äänteeseen liittyvillä ilmauksilla (Mikkola 2007: 24; Vilhula 2012 :30.).

Eija mainitsee, että puhuja *ei puhu murretta* (rivi 2). Lausahdusta voi tulkita kahdella tavalla: Se voi yhtäältä tarkoittaa sitä, että näytteiden puhuja on Eijan mielestä todellisuudessa hyvin yleiskielinen ja vain näyttelee katkelmassa diftongin avartamista.⁷ Toisaalta Eija voi tarkoittaa sitä, etteivät kuullut näytteet edusta selkeästi mitään suomen murretta.

Hiukan myöhemmin haastattelussa sivutaan samaa aihetta. Tätä kuvaa esimerkki 2.

Esimerkki 2

- 1 H: Tuliks teille tästä niinku, (2,2) jo niinku, (1,3) mitä,(.)
 2 piirteitä ni- te nyt, (.) kuulitte tässä, (.) puheessa.
 3 E: mm no mun, (.) korvani lähinnä erotti siitä sen sen, (.) mm
 4 diftongien muokkaamisen murre-suuntaan.
 5 H: joo.
 6 E: ja mut että se ei selvästi tää ihminen ei puhu sitä murretta
 7 muuten. (.) siis se intonaatiohan ei muutu se niinkun melodia
 8 ei muutu.

Esimerkin riveillä 1–2 pyydän haastateltaviani kertomaan, mitä piirteitä he ovat havainneet näytteissä. Eija vastaa tähän, että hän on erottanut *diftongin muokkaamisen murre-suuntaan* (rivit 3–4). Sen jälkeen hän vielä toteaa näytteen puhujasta, ettei hän selvästikään puhu *sitä murretta muuten*. Hän täsmentää, että intonaatio ja melodia eivät muutu näytteiden välillä (rivit 6–8).

Esimerkin 1 tapaan myös esimerkkiä 2 voi tulkita kahdella tavalla: Eijan mielestä diftongin avarrus ei kuulu puhujan omaan kieleen, sillä hänen puheensa *intonaatio* ja *melodia* eivät muutu murteellisissa näytteissä. Hän ei siis *puhu tätä murretta muuten* 'kyseisen nauhoitustilanteen ulkopuolella'. Toisaalta näytteet eivät edusta *sitä murretta*, johon olennaisesti kuuluisi intonaation ja melodian vaihtelu näytteittäin. Hän ei siis *puhu tätä murretta muuten* 'sisällyttäen murteen muita keskeisiä ominaisuuksia puheeseen'. Haastattelusta ei käy ilmi, mitä murretta Eija edellä tarkoittaa. Toisaalla hän on maininnut tunnis-

⁷ Tutkimusten perusteella maallikot mieltävät kielen yleensä niin, että murteet ovat virheettömän kieli-ideaalin huonompia versioita (Preston 1998: 90–91; Preston 2006a: 525; Preston 2002: 64). Monet ihmiset myös ajattelevat, että osa puhuu murretta, kun taas toiset eivät sitä puhu (Preston 2002: 62; Palander 2011: 28–29; Vilhula 2012: 29, 36; Mustanoja 2009: 78).

tavansa ääninäytteissä vaihtelevan piirteen kuuluvan *Tampereen* puhekieleen. Hän saattaa siis tarkoittaa, että näytteiden puhuja ei puhu kuten tamperelaiset yleensä puhuvat.

Vilhulan (2012) tutkimusryhmät kuuntelivat muiden näytteidensä mukana yhtä näyttettä tämän tutkimuksen näyteterepertuaarista. Kyseisen näytteen kohdalla heidän keskuudestaan nousi samankaltaisia ajatuksia Eijan kanssa. Ryhmäläiset epäilivät, että puhuja esittäisi murretta tai esittäisi henkilöä, jonka murre on muuttunut Savosta pääkaupunkiseudulle muuton jälkeen. (mts. 28–30.)

Tarkastelen vielä Eijan käyttämää termiä *intonaatio*, jota Eija ja Risto käyttävät haastattelun aikana useasti. Kielitieteessä tällä termillä tarkoitetaan sävelkorkeuden vaihtelua lausuman aikana: Tyypillisesti sävelkorkeus joko laskee tai nousee lausuman loppua kohden. Jos sävelkorkeus jää tasaiseksi, syntyy mielikuva kesken jäämiestä. (VISK §1010.) Kansanlingvistinen sanakirja (s.v. *intonaatio*), joka tarjoaa määritelmiä kielenkäyttäjien termistölle, pitääkin intonaation määritelmänä murteita erottavaa sävelkulkua.

Eija ja Risto puhuvat haastattelussa tämän esimerkin lisäksi turkulaisesta ja savolaisesta intonaatiosta. Mielikuvani on, että he tarkoittavat intonaatiolla jotain muuta(kin) kuin sävelkulkua. Tietynlainen sävelkulku sävyttää kyllä Turun seudun puhetta (Wiik 2006: 142–143), mutta savolaismurteista ei ole erotettu tyypillistä sävelkulkua (Nupponen 2011: 53 [Yli-Luukko 2010]).

On mahdollista, että Eija ja Risto viittaavat intonaatiolla laajemmin puheen prosodiisiin ominaisuuksiin kuin pelkkään sävelkorkeuteen. Prosodisina ominaisuuksina pidetään muun muassa tempoa, intonaatiota, rytmiä, sanapainoa ja aksenttia (Nupponen 2011: 53; määritelmistä ks. esim. Suomi – Toivanen – Ylitalo 2006). Siihen, miten maallikko kokee puheen ”nuotin”, vaikuttavat jopa äänne- ja muotorakenteen piirteet kuten tietyt äänteiden lyhenemis- ja pitenemisilmiöt ja loppuheitto (Vaattovaara – Soininen-Stojanov 2008: 240; Nupponen 2011: 54). Myös Kettunen (1930: 1) mainitsee lounaismurteille ominaisesta *värin*, joka syntyy vokaalien kadoista ja lyhennyksistä ja toisaalta konsonanttien kahdennuksista, ja jonka perusteella murre eroaa jyrkästi esimerkiksi hämäläismurteista. Intonaatiosta tässä haastattelussa ks. myös esim. 8–9, luku 3.3.3.

Myös muut perheenjäsenet kiinnittävät haastattelussa huomiota siihen, että näytteet eivät edusta aitoa puhetta. Seuraavassa esimerkissä kaikki perheenjäsenet pohtivat yhdessä vaikutelmiaan. Esimerkki sijoittuu kohtaan, jossa kaikki puhenäytteet on kuunneltu kertaalleen.

Esimerkki 3

1 A: näishän on se et kun nää on niinkun. (.) näist huomaa
 2 kaikista et nää on niinkun. (.) niinkun et noita ihmisiä on
 3 käsketty sanomaan.
 4 E: mm.
 5 A: ja sit siin on myös se että kun noi on ilmeisesti sama
 6 ihminen, (.) niin se on vähän hassua että sama ihminen puhuu
 7 [kahdella] tavalla että tossa kun sanotaan että, (.)@lisää
 8 E: [mm.]
 9 A: sualaa siihen liemeen niin se kuulostaa vähän niinkun
 10 hassulta. se kuulostaa siltä et se ihminen, (.)
 11 E: mm.
 12 A: et hänelle on sanottu et [pitää puhua niin].
 13 E: [mm. .hh] niin se tavallaan
 14 vahvistuu se vaikutelma tietenki sitte siitä että sama ääni
 15 joka kerta,
 16 A: [kyllä.]
 17 H: [mm.]
 18 R: niin. (.) [tää-] tää on niin sanotusti niinku sellanen
 19 E: [mm.]
 20 R: in vitro: niinku sanotaan [tää. (.)tapahtuma, eh versus in
 21 E: [(nauraa.)]
 22 R: vi:vo:. (.) kielihän] on, (.) [tota] elävän, (.) väline, (.)
 23 H: [mm.]
 24 R: mutta tässä se on, (.) asetettu, (.)
 25 E: koeputkeen.
 26 R: ko- mmm,
 27 E: [mm.]
 28 R: [niin]. eli sen on. (.) kirjaimesti pullossa.
 29 (.) in vitro:. ((naurahtaa.))

Esimerkin alussa Anna kertoo vaikutelmiaan näytteistä. Hän pohtii, että näytteet eivät kuulosta luonnolliselta puheelta, koska *noita ihmisiä on käsketty sanomaan* (rivit 1–3). Anna puhuu *ihmisistä* monikossa, mikä voi johtua siitä, että hän on ennalta odottanut näytteiden olevan usean puhujan tuottamia, mutta hän voi myös olla hiukan epävarma puhujien määräst. Seuraavassa Anna jatkaakin, että puhujia on kuitenkin hänen mielestään *ilmeisesti* vain yksi (rivit 5–6) ja jatkaa pohdintaansa tämän oletuksen pohjalta.

Riveillä 6–7 Anna miettii, että on hassua, että yksi puhuja tuottaa kaikki ääninäytteet, vaikka ääninäytteitä on hänen tuntumansa mukaan kahden tyyppisiä. On luontevaa, että Anna mieltää näytteiden edustavan kahta tapaa puhua – tapaa, jossa diftongeja avarretaan ja jossa niitä ei avarreta. Sama tekstuaalinen sisältö nimittäin toistuu näytteissä pareittain juuri tällä logiikalla. Todellisuudessa näytteet kuitenkin edustavat diftongien eri avartumasteiden jatkumoa (ks. liite 1: näytteiden arvioit tuomarointitestissä).

Anna imitoi riveillä 7–9 yhtä näytteistä. Hän sanoo *lisää sualaa siihen liemeen* hie-man muunnellulla äänellä painottaen *sualaa-* ja *liemeen-*sanojen alkutavuja. Syntyy vaikutelma, että hän pyrkii avartamaan myös jälkimmäistä diftongia siinä kuitenkaan onnistumatta. Anna saattaa tarkoittaa, että näytteissä tai joissakin niistä diftongit ovat väkinäisen

kuuloisia, sillä hän vielä jatkaa, että *se kuulostaa vähän niinkun hassulta* (rivi 9–10). Anna vielä toistaa, että kuulostaa kuin puhujaa olisi käsketty puhumaan tällä tavalla (rivit 10–12).

Riviltä 18 alkaa Riston teoreettinen pohdiskelu näytteistä. Hän lainaa luonnontieteistä tuttua *in vitro* ja *in vivo* -termiparia, joista ensimmäinen tarkoittaa koeputkessa tehtyjä kokeita ja jälkimmäinen elävillä organismeilla tehtyjä (Tieteen termipankki, mikrobiologia: s.v. *in vitro*; *in vivo*). Risto mieltää näytteet *in vitro* -tyyppisiksi ja on siinä tietysti aivan oikeassa. Myöhemminkin keskustelussa haastateltavat viittaavat laboratorioolosuhteissa tuotettujen näytteiden tuottamaan keinotekoiseen vaikutelmaan termillä *in vitro*. Toinen samassa merkityksessä käytetty ilmaus on *valöörien puute*. (ks. myös esim. 7).

Se, että näytteet ovat lukupuhuntaa ja tuotettu laboratorio-olosuhteissa, vaivaa haastateltavien mieltä melko paljon. Risto mainitsee myöhemmin haastattelussa, että hän puhe-näytteitä kuunnellessaan tulee jopa miettineeksi näytteiden tallennustilannetta. Eija kyseenalaistaa lukunäytteet toivoen niiden tilalle elävämpää puhetta, jossa olisi enemmän *valöörejä*.

Vastaajat siis keskittyivät suhteellisen paljon siihen, että näytteet eivät ole lukupuhuntaa, mikä ei ole tutkimuksen kannalta oleellista. Tämän halusin minimoida aineistonke-ruun toisessa osassa. Oletan, että jos vastaajat tietävät etukäteen, että testin näytteet ovat lukunäytteitä ja niiden puhuja on jokaisessa näytteessä sama, näytteet vastaavat paremmin ennakko-odotuksia eikä niiden laatu häiritse heitä liikaa. Niinpä kerroin tämän ennen testiä suullisesti ja lisäksi testilomakkeen ohjeistuksessa. Vaikka tällainen etukäteistieto ei välttämättä kokonaan poista näytteiden keinotekoisuudesta aiheutuvaa haittaa, se todennäköisesti ohjaa vastaajia keskittymään paremmin olennaiseen testin teossa.

3.3.2 Tehtävälomakkeiden sisältö

Seuraavassa erittelen haastattelussa ilmi tulleita pohdintoja siltä osin kun ne liittyivät tehtävien sisältöön ja muotoiluun. Nämä ovat mitä tahansa kommentteja lomakkeissa olevasta tehtäväsisällöstä tai tehtävien muotoilusta. Käyn ensin läpi huomiot, jotka liittyvät sosiaalisia arvioita kartoittavaan lomakkeeseen, sen jälkeen maantieteellisiä kartoittavaan. Tämän jälkeen esitän vielä lomakkeiden yhteistä taustatieto-osiota koskevat huomiot.

Sosiaaliset mielikuvat

Sosiaalisia mielikuvia mittaavassa lomakkeessa vastaajaa pyydetään arvioimaan kutakin näytettä yhdeksän adjektiiviparin avulla. Lomakkeessa toistuva tehtävätyyppi on nähtävillä kuvassa 1.

NÄYTE 1:

Kaunis	— — — — —	Ruma
Koulutettu	— — — — —	Kouluttamaton
Aito	— — — — —	Epäaito
Sivistymätön	— — — — —	Sivistynyt
Tuttavallinen	— — — — —	Etäinen
Kylmä	— — — — —	Lämmin
Maalainen	— — — — —	Kaupunkilainen
Älykäs	— — — — —	Hidasälyinen
Naisellinen	— — — — —	Miehekäs

Kuva 1. Sosiaalisia mielikuvia kartoittavan lomakkeen toistuva tehtävätyyppi.

Kuten edellisessä luvussa kävi ilmi, vastaajien mukaan näytteissä on keinotekoinen vaikutelma ja hyvin pieni vaihtelu. Osaltaan se selittää, että tehtäviä on heidän mielestään vaikea tehdä, minkä he ilmaisevatkin. Osa tehtävän adjektiivipareista tuottaa kuitenkin erityisiä vaikeuksia. Esimerkki 4 kuvaa keskustelua haastattelun loppupuolella, jolloin perhe on täyttänyt molemmat lomakkeet ja kommentoi vielä testiä vapaasti.

Esimerkki 4:

- 1 R: joo. (.) kaikki k- käsiteparitkaan ei oo ihan sillä tavalla
 2 yksiselitteisiä että. (.) jos nyt ajattelee esimerkiks tää
 3 maalainen versus kaupunkilainen.
 4 H: mm?
 5 R: niin jos on joku tämmönen tietty diftongi,
 6 E: mm.
 7 R: öö [tyyppi niin] joka vois liittyä myös niinkun mä
 8 E: [mm.]
 9 R: sanoin, (.) tiettyihin murrealueisiin joka jonka mieltäis
 10 maalaiseks, (.) ja toisaalta sitten, (.) niinkun
 11 stadilaisethan sanoo kans hiano.
 12 E: mm. hhh
 13 R: niin niin tota öhh niin se on öö tavallaan niinku se ois
 14 ikään kuin sekä että et siinä, (.) mm on vaikee ny sit sanoa
 15 et kum- kumpiko se täs tapaukses on.

Risto on jo haastattelun alkupuolella, kun näytteitä kuunneltiin ensimmäistä kertaa, tuonut esiin mielikuvansa avartuneen diftongin maantieteellisestä levikistä (ks. luku 3.2). Tuolloin vastaajat jo alkujaan määrittelivät diftongin avartumisen piirteeksi, jota tavataan niin maalla kuin kaupungissakin, mikä on totta myös dialektologian valossa.

Edellä esitetyn katkelman riveillä 5–11 Risto tuo uudelleen esiin sen, että diftongi voi avartua niin maalaisessa kuin kaupunkilaisessakin puhetavassa. Riveillä 13–15 hän sanoo, että näytteitä on vaikeaa arvioida näiden adjektiivien suhteen, sillä kumpikin vaihtoehto on yhtä lailla mahdollinen.

Toinen termipari, jonka arvioinnissa vastaajat kokevat ongelmia, on seuraavassa esimerkissä 5 keskustelun aiheena oleva pari *naisellinen–miehekäs*. Siinä kyse on ongelmasta arvioida miehen esittämiä puhenäytteitä neutraalisti sukupuolisuuden suhteen.

Esimerkki 5

- 1 E: joo jos ajattelee sitä lomaketta niin yks asiahan on se että
 2 niinkun naisellinen ja miehekäshän ei tavallaan oo vastaparit
 3 varsinkin kun sulla on miesääni joka joka näytteessä
 5 lukemassa niin,
 6 H: mm. [mm.]
 7 E: [ja silloin] se ois ehkä enemmän miehekä- miehekäs ja
 8 epämiehekäs tai miehekäs ja naismainen.
 10 H: joo.
 11 E: ois ehkä [osuvampi.]
 12 H: [okei joo toihan on muuten totta.]
 13 R: [niin. totta joo. se on.] kyllä mä mietin samaa
 14 mutta en päässyt verbaalisatatioon saakka.

Esimerkin alkupuolella (rivit 1–8) Eija kommentoi, että pitää adjektiiviparia *naisellinen–miehekäs* hieman huonona etenkin, kun puhuja on mies, ja ehdottaa muita adjektiiveja, joka sopisivat hänen mielestään paremmin miehen lukemaan näytteeseen. Koska puhuja on mies, hän ei Eijan mielestä voi olla varsinaisesti olla *naisellinen*. Riveillä 13–14 Risto kertoo olevansa samaa mieltä.

Adjektiiviparit *maalainen–kaupunkilainen* ja *naisellinen–miehekäs* ovat mukana testiasetelmassa siksi, että ne ilmentävät dimensioita, joilla monen piirteen on huomattu vaihtelevan. Osa suomen puhekielen piirteistä esiintyy tiheämmin maaseudulla, osa kaupungeissa (esim. Mantila 2004: 328), ja sosiolingvistiikan perushavainto on, että naiset suosivat standardimuotoja miehiä enemmän (Trudgill 1972).⁸

Diftongin avarrus ei sosiolingvistisen variaationalyysin perusteella jäsenny kovin voimakkaasti näillä ulottuvuuksilla, vaan avartumista on niin kaupungissa kuin maaseudulla ja keskimääräisesti samalla tavoin niin miehillä kuin naisillakin (Krook 1999; Salonen 1982: 119; Paunonen 1995 [1982]: 72; 79–81). Mikäli maallikoillekaan piirre ei indeksioi asuin ympäristön luonnetta tai sukupuolta, on ymmärrettävää, että nämä adjektiiviparit hämmentävät vastaajia. Toisaalta Tampereen lukiolaiset arvioivat näytteet melko johdon-

⁸ Muun muassa näitä dimensioita ja niiden mahdollista indeksisyyttä kielenpiirteissä pohtivat Mantila (2004) sekä Lappalainen ja Vaattovaara (2005).

mukaisesti sitä maalaisemmiksi ja maskuliinisemmaksi, mitä avartuneempia diftongeja ne sisältävät (Saaristo 2009: 25–27).

Koska asuinympäristön ja sukupuolen vaikutusta ja niiden luomia mielikuvia on tutkittu paljon, päädyin jättämään termiparit kyselyyn, vaikka ne tuottivatkin vastaajille hankaluuksia.⁹ Pohdittuani asiaa en myöskään muuttanut paria *naisellinen–miehekäs* esimerkiksi haastateltavien ehdottamaan muotoon *miehekäs–epämiehekäs*. Haluan kysyä vastaajilta nimenomaan mahdollisimman suoraviivaisia mielikuvia puhetavasta ja siihen liittyvästä sukupuolisuuden indeksisyydestä, ja huomion kiinnittäminen puhujan sukupuoleen saattaisi hämärtää tätä ajatusta.

Kolmas vaikeuksia aiheuttava adjektiivipari on *kaunis–ruma*. Esimerkki 6 kuvaa keskustelua siitä. Katkelma alkaa siitä, mihin edellinen päättyi.

Esimerkki 6

- 15 E: ja sit siinä kaunis ruma kohdassa niin kun ööö tu- tuli
 16 ensimmäiseks semmonen ajatus että puhutaanko nyt äänestä vai
 17 mielikuvasta joka tulee siitä henkilöstä.
 18 H: mm.
 19 E: et se jäi niinku vähän auki. ja sit v- viä varsinki ku puhuja
 20 jokaises näytteessä on mies niin se kaunis on vähän semmonen
 21 niinkun, (.) pikkusen semmonen, (.) [et ei oikein tiedä
 22 miten siihen pitäisi suhtautua.]
 23 R: [niin. (.) se, (.)
 24 mä] mietin itse asiassa samaa mutta mikä ois sitten se termi
 25 että siinähan niinku haetaan että onko vaikutelma esteettinen
 26 vai epäesteettinen.
 27 A: [miellyttävä-ääninen vai epämiellyttävä-äähh.]
 28 E: [puhutaanko siinä, (.) niin puhutaanks siinä äänestä vai]
 29 siitä sen ihmisen fyysisestä ulkonäöstä. kumpaa siinä niinku
 30 tavotellaan.
 31 R: mutta että senhän voi ohjeistaa. että [eihän tässä]
 32 E: [mm.]
 33 R: kuitenkin tähdätä siihen sitä henkilöä, (.) [niin]
 34 arvioimaan.
 35 E: [mm.]
 36 E: niin äänestäkö siinä puhutaan.

Esimerkin riveillä 15–17 Eija kertoo pohtineensa, pyydetäänkö häntä tehtävässä arvioimaan vastaajan *ääntä* vai *mielikuvaa, joka tulee siitä henkilöstä*. Riveillä 19–22 hän lisää, että miehen lukemia näytteitä on vaikeaa arvioida kyseisen sanaparin mukaan – ilmeisesti sen vuoksi, että kumpikaan sana ei miehestä käytettäessä selvästi assosioitu positiiviseksi. Risto sanoo miettineensä samaa ja ryhtyy pohtimaan vaihtoehtoista sanaparia tuomalla esiin sanat *esteettinen* ja *epäesteettinen* (rivit 23–26). Rivillä 27 Anna ehdottaa sanaparia

⁹ Mikkola sen sijaan päätyi jättämään *kaupungista* ja *maaseudulta* -vaihtoehdot pois lomakkeestaan testiryhmän kommenttien perusteella (2011: 13).

miellyttävä-ääninen ja *epämiellyttävä-ääninen*. Tätä ehdotusta Eija kommentoi kysymällä osittain toistaen, pitäisikö tehtävässä arvioida *ääntä* vai *fyysistä ulkonäköä* (rivit 28–30). Risto esittää riveillä 31–34, että asiaan voi kiinnittää ohjeistuksessa huomiota ja lisää, että hänen mukaansa henkilöä ei kuitenkaan pyritä arvioimaan. Risto ei kuitenkaan kerro, mitä sen sijaan pyritään arvioimaan. Niinpä Eija tulkitsee Riston tarkoittavan, että tehtävässä pyritään arvioimaan ääntä (rivi 36).

Adjektiivipari *kaunis–ruma* on testissä mukana edustamassa *solidaarisuusdimensioita*. Se ei toimi testissä tarkoituksenmukaisesti, sillä ainakin kaksi kolmesta osallistujasta, ehkä kolmaskin, piti sen tulkintaa vaikeana. Lisäksi Tampereen vastaajat arvioivat tätä sanaparia selvästi eri tavalla kuin muita solidaarisuusmittareita, siis pikemminkin samalla tavalla kuin muita statusmittareita (Saaristo 2009: 22–24). Aiemmissa tutkimuksissa suomalaisia on pyydetty arvioimaan kokonaisia varieteetteja kauneuden suhteen, ja myös tämän jotkut vastaajat ovat kokeneet hankalaksi (Palander 2011: 132; Vaattovaara 2009: 146–151).

Perhe ehdotti monta vaihtoehtoa parille: *viehättävä* ja *luotaantyöntävä* saattavat viedä vastaajan ajatukset liiaksi puhujan ulkonäköön tai kokonaisolemuksen, mutta pari *miellyttävä–epämiellyttävä* toimii uskoakseni testissä paremmin, ja sitä on käytetty solidaarisuusmittarina ennenkin (*pleasant voice*, esim. Bayard – Weatherall – Gallois – Pittam 2001). Päädyin näin ollen korvaamaan parin *kaunis–ruma* parilla *miellyttävä–epämiellyttävä*.

Esimerkki 6 valaisee, kuinka vaikeaa haastateltavien on erottaa puhetapaa niistä muista vihjeistä, joita puhenäyte tarjoaa. Kukaan perheenjäsenistä ei esitä tilanteessa mahdollisuutta, että tehtävässä tulisi arvioida puhetapaa, vaan tilanteessa tulevat esiin vain mainitut *ääni*, *mielikuva*, *joka tulee henkilöstä* ja *fyysinen ulkonäkö*. Puhetapa ja puhuja siis sekoittuvat vastaajien mielessä, mikä onkin yleinen havainto kansanlingvistisissä tutkimuksissa (esim. Mielikäinen – Palander 2002: 103–104).

Tämä onkin vähintään ymmärrettävää, sillä monet tehtävän adjektiiviparit kytkeytyvät voimakkaasti juuri henkilöön: esimerkiksi puhetapa voi kuulostaa *koulutetulta*, mutta silloinkin todennäköisesti ajatellaan, että puhuja on koulutettu, ei puhetapa. Toisaalta tehtävänanto on käyty läpi haastattelun alussa ja siellä on kolme kertaa mainittu, että kuulijoiden tulisi keskittyä juuri puhetapaan näytteitä arvioidessaan. Haastateltavien kommentit tehtävänannon yhteydessä luovat selkeästi vaikutelman, että he ymmärtävät sen.

Samankaltaisesta asiasta on kyse myös esimerkin 5 havainnollistamassa keskustelussa: Puhujan ääni kertoo kuulijalle, että puhuja on mies, ja sen vuoksi näytettä on vaikea

arvioida sukupuolisuuden suhteen. Ääneen ei tässä tehtävässä ole tarkoitus kiinnittää huomiota, vaan tarkoitus on saada selville, kytkeytyykö diftongin avarrukseen sukupuolisuuden indeksi. Jos haastateltavat pystyisivät arvioimaan pelkkää puhetapaa antamatta muiden näytteissä olevien vihjeiden vaikuttaa arvioon, olisi yhdenmukaista, kumpaa sukupuolta puhuja on.

Haastateltavien on siis vaikea arvioida näytteen kuvaamaa puhetapaa sellaisenaan, ja he ottavat arviointiinsa mukaan sellaisia asioita kuten puhujan sukupuolen ja äänen. Tämä onkin tärkeä perustelu sille, että matched guise -metodia käytetään – siitäkin huolimatta, että metodilla on haittapuolensa (ks. luku 3.3.1). Kun näytteissä on vain vähän vaihtuvuutta, vastaajien reaktiot kertovat luotettavammin asenteista tutkittavaa piirrettä kohtaan. Tässä tutkimuksessa tällä metodilla saavutettuja tuloksia on mielenkiintoista verrata tutkimuksiin, joissa on käytetty luonnollisia puhenäytteitä (Vaattovaara 2012; Vilhula 2012).

Metodi itsessään on osa ratkaisua puhetapaan keskittymisessä. Oletan kuitenkin, että ohjeistuksella voi yhä täsmentää sitä, mihin kuulijat keskittyvät. Kenties puhetapa on vastaajille hieman abstrakti, vaikeasti konkretisoituva asia, ja ohjeistuksessa onkin syytä käyttää täsmällisempää ilmaisua. Tästä syystä päädyin toista aineistonkeruukierrosta varten lisäämään sekä suulliseen että kirjalliseen ohjeistuksen maininnan siitä, että näytteissä vaihtelee yksi tietty piirre, ja havaitessaan sen vastaaja voi keskittyä pelkästään siihen.

Vaikka käyttämissäni näytteissä puhujan ääni ja muu vaihtelu on pientä, niissä on kuitenkin osittain erilaista tekstuaalista sisältöä. Muissa tutkimuksissa on käynyt ilmi, että vastaajat kiinnittävät paljonkin huomiota puheen sisältöihin ja sanavalintoihin (esim. Vilhula 2012: 54; Laurila 2008:94). Sekä suullisessa että kirjallisessa ohjeistuksessa onkin syytä lisäksi painottaa selkeästi, että kuuntelijat eivät keskittyisi puheen sisältöihin.

Edellä käsiteltyjen adjektiiviparien lisäksi sosiaalisia mielikuvia mittaavan lomakkeen testiosuudesta tehtiin yksi huomio, joka koskee lomakkeen ulkoasua. Aivan haastattelun lopussa Risto kysyi, onko tehtävässä tarkoitus tulkita adjektiivien välinen viivasto seitsemäksi kategoriseksi vastausvaihtoehdoksi vai janaksi, jonka mille tahansa kohdalle vastauksen voi kirjata. Aineiston dokumentointi tässä tutkielmassa perustuu seitsemään vastauksen viivastoon, mutta muutkaan tulkinnat eivät ehkä tuottaisi siihen ongelmia. Sen sijaan on tarpeetonta aiheuttaa vastaajille ylimääräistä päänvaivaa, joten muutan viivaston haastateltujen ehdottamaksi ruudukoksi.

Maantieteelliset mielikuvat

Maantieteellisiä mielikuvia mittaavassa lomakkeessa vastaajaa pyydetään arvioimaan, mistä kunkin näytteen puhuja voisi puhetapansa perusteella olla kotoisin. Lomakkeessa toistuva tehtävätyyppi on nähtävillä kuvassa 2.

Näyte 1:	<i>hyvin todennäköistä</i>	<i>mahdollista</i>	<i>ei todennäköistä</i>	<i>en osaa sanoa</i>
Helsinki				
Tampere				
Turku				
Kuopio				
Oulu				

muu todennäköinen paikka: _____

Kuva 2: Maantieteellisiä mielikuvia kartoittavan lomakkeen toistuva tehtävätyyppi.

Maantieteellisiä mielikuvia mittaavan lomakkeen täyttäminen vaikutti sujuvan vastaajilta nopeasti ja jouhevasti. Kysyttäessä Eija ja Risto sanoivatkin, että lomakkeen täyttäminen oli nopeampaa kuin edellisen. Anna sen sijaan sanoi, että tämä lomake oli hänelle vaikeampi kuin edellinen. Syyksi hän sanoi sen, että ei ollenkaan tunne suomen murteita tai niiden erityispiirteitä. Anna vastasikin jokaiseen kohtaan *en osaa sanoa*. Onkin havaittu, että nuoret vastaajat tunnistavat murteita heikommin kuin vanhemmat (Williams – Garret – Coupland 1999), mikä johtuu siitä, etteivät he ole ehtineet saada yhtä paljon kokemuksia eri murteista (ks. kuitenkin Vaattovaara 2012: 198–202).

Täysin ongelmattomasti tämänkään lomakkeen täyttäminen ei ollut. Seuraavat esimerkit kuvaavat haastateltavien ajatuksia lomakkeen täytön jälkeen.

Esimerkki 7

- 1 R: ja tota se, (.) ja ja se valöörien puute tekee just sen että
 2 sitten joku tommonen, (.) käytännössä niin sitten, (.) jokin
 3 näistä niin vois olla ihan mistä, (.) vaan.
 4 E: [mm.]
 5 H: [mm.]
 6 R: et siin ei oo oikein semmosia, (.)karakteristisiä piirteitä.

Esimerkissä Risto mainitsee, että osa näytteistä on niin yleiskielisiä, että niiden puhuja voisi olla hänen mielestään mistä päin Suomea vaan. Vaikuttaa siltä, että Risto ei pidä vas-

tausvaihtoehtoja riittävän kattavina kuvaamaan laajalevikkistä puhetapaa. Hyvin vastavainlainen kommentti on myös Tampereen lukiolaisille tehdyn lomaketutkimuksen avoimissa vastauksissa (Saaristo 2009). Kaupunkien lisäksi lomakkeeseen voikin lisätä kohdan *mikä tahansa paikka Suomessa*. On kiinnostavaa nähdä, mieltäytyvätkö jotkin, kenties superpeimmat, diftongien varieteetit sellaisina, että ne sopisivat mihin tahansa suomen murteeseen.

Keskustelun jatkuessa puhujat tuovat esiin toisen näkökulman edellä esitettyyn. Esimerkki 8 alkaa lähes suoraan siitä, mihin esimerkki 7 päättyy.

Esimerkki 8

- 1 E: mut toisaalta sitten joku Kuopio esimerkiks on murrealu-, (.)
 2 alueena niin vahva että harva selviää sielt(h)ä puhumaan
 3 yleisk(h)ieltä. ((nauraa.))
 4 R: no no sen takia ni se on varmaan se joka tuli täytetyks
 5 johdonmukasimmin.
 6 ((poistettu 13,5 s.))
 7 E: no, (0,8) mä olen sitä mieltä että ei kukaan voi tulla kukaan
 8 voi kasvaa Kuopiossa ja puhua noin.
 9 H: joo.
 10 E: olen sitä mieltä. ja olen myös sitä mieltä ettei kukaan voi
 11 kasvaa Oulussa ja puhua noin.
 12 H: joo.
 13 E: ei vaan voi(h). ((nauraa.))
 14 H: mm?
 15 E: tai, (.)
 16 R: niin,
 17 E: mm sano- sanokaamme nyt ainakin se että e- erittäin
 18 epätodennäköistä että joku selviää sieltä ulos ((nauraa.)).
 19 H: mm.
 20 R: niin.
 21 E: .hhh et lähinnähän ja sitten myös ty- turkulaisessa
 22 puheessahan on niin vahva sitte taas se intonaatiosysteemi
 23 että että se,

Riveillä 1–3 Eija kertoo, että hänen mielestään kuopiolainen ei todennäköisesti pystyisi puhumaan yleiskieltä. Tällä Eija viittaa Riston ajatukseen, että jotkut näytteet voisivat olla kenen tahansa puhumia (ks. esim. 7). Hänen mielestään ne eivät kuitenkaan voisi olla kuopiolaisen puhumia. Risto myöntää ajatuksen riveillä 4–5 todetessaan, että tämänsuuntainen ajatus ohjasi häntä lomaketta täytettäessä.

Eijan seuraavat vuorot kertovat, kuinka Eijan mielestä yhdenkään näytteen puhetapa ei sovi siihen mielikuvaan, joka hänellä on Kuopion tai Oulun seudulla puhuttavasta kielestä (rivit 7–13). Riston lyhyet vuorot riveillä 9 ja 12 myötäilevät Eijan puhetta. Riveillä 17–18 Eija lieventää kuitenkin hiukan ilmaisuaan: joku voisi *erittäin epätodennäköisesti* puhua näilläkin paikkakunnilla kuten näytteissä. Rivien 21–23 kommentteissa Eija vielä

lisää, että turkulaisessa puheessakin on *vahva intonaatiosysteemi*, tarkoittaen ilmeisesti, että myös Turku tuntuu näytteiden puhujan kotipaikaksi epätodennäköiseltä.

Esimerkkien valossa haastateltavat eivät kiinnitä näytteitä kuunnellessaan huomiota pelkästään diftongeihin, vaikka he selvästi ovat huomanneet niiden olevan tutkimuksen keskiössä (ks. esimerkit 1 ja 2, luku 3.3.1). Vastaajat osoittavat tuntevansa eri varianttien maantieteellisen levikin ainakin kohtalaisen hyvin (ks. luku 3.2), mutta eivät näytteitä arvioidessaan toimi johdonmukaisesti tämän tiedon varassa. Pikemminkin he arvioivat näytteitä laajemmin murteentunnistustestin kannalta. Keskeistä arvioinnissa tuntuu olevan se, mitä vastaajat kutsuvat *intonaatioksi* (ks. myös esimerkki 2 luvussa 3.3.1).

Seuraavassa esimerkki 9 valaisee, miten haastateltavat ajattelevat *murteesta* ja *intonaatiosta*. Katkelma on keskustelusta, jota käytiin täytettäessä sosiaalisia mielikuvia mittaavaa lomaketta. Ennen esimerkkikatkelman 9 alkua on puhuttu siitä, että Risto on syntynyt Kuopiossa ja muuttanut kouluikäisenä pääkaupunkiseudulle. Eijan mielestä on harvinaista, ettei synnyinseudun puhetapa kuulu Riston puheessa – hän käyttää ilmaisua *miehen voi ottaa Savosta muttei Savoa miehestä*.

Esimerkki 9

- 1 R: niin se on niinku tämmönen Spede Pasanen -ilmiö.
 2 E: ((nauraa)) joohh,
 3 R: et se on tota,
 4 E: et se ei oo tavallaan niinkun e- siitä ei ole mahdollista
 5 luopua [ei pysty].
 6 R: [niin. (.) vaikka] siis ei puhu savon murretta.
 7 E: mm.
 8 R: ni silti se [intonaatio paljastaa sen et se jää,]
 9 E: [niin. (.) mm.]
 10 H: mm.
 11 R: niille sijoilleen että.

Risto nimeää puheenaiheen Spede Pasanen -ilmiöksi (rivi 1). Yhdessä Eija ja Risto tuottavat ilmiölle määrittelyn, jonka mukaan murteesta ei ole mahdollista *luopua*, sillä vaikka [savolainen] ei *puhu murretta*, *intonaatio paljastaa* hänet sellaiseksi, koska se jää puheeseen silloinkin kun muun murteen karsii (rivit 2–11).

Risto ja Eija kielentävät esimerkissä jonkinlaista ajatusta murteen kahdesta tasosta: he puhuvat jostain, mitä voi säädellä tahdonalaisesti (tässä *murre*) ja jostain, jota ei voi (tässä *intonaatio*). Toisaalla onkin todettu, että henkilön kotiseudun voi pystyä tunnistamaan prosodisten piirteiden perusteella, vaikka puheesta olisikin karsittu äänne- ja muoto-opilliset piirteet (esim. Mielikäinen 2005: 111, ks. myös Rapola 1990 [1961]: 19–20; Mielikäinen 1997: 89).

Puhekieli ja murteet ovatkin hyvin kompleksisia, ja toisia ilmiöitä on tutkittu enemmän kuin muita.¹⁰ Vaikka murteiden prosodian tutkimus onkin toistaiseksi vähemmän kattavaa kuin äänne- ja muoto-opillisten piirteiden, havaintoja eräänlaisesta ”savolaisvaihteesta” on tehty. Niiden mukaan savolaisella suu on asennossa, jossa leuka on alempana, artikulaatiobaasis taempana, huulet pyöristyvät väljemmin ja ääntämys on yleisesti veltompaa (Sarvas 1980: V). Tällaisia kielitieteilijöiden pohdintoja tukevat myös maallikoiden kuvailut Savon murteella puhumisesta (Sarvas 1980: V; Palander 2005b: 32; Mielikäinen 2008: 98, ks. lisää Nupponen 2011: 52–54). Kiinnostavaa on, että Ristokin käyttää toisaalla keskustelussa sanaa *vaihde*: hänen mukaansa *se herättää tyrmistystä ja virkistystä jos sen vaihteen ottaa joskus käyttöön*.

Kun keskustelu jatkuu siitä, mihin esimerkki 9 päättyy, Anna etsii kielennöstä lounaismurteiden s(i)-tunnuksiselle imperfektille: *ja sit se että sanotaan että, (4,5) hh, (.) mikä se se (1,9) verbit sanotaan niinku aina. (2,1) hhh. (5,1) mä istusin. (.) esimerkiksi et mä istusin tekemässä tätä*. Anna on saattanut olettaa, että ääninäytteissä olisi kuulunut jotain sellaista kuin s(i)-tunnuksinen imperfekti, mikäli puhujan olisi ollut tarkoitus imitoida Turun seudun puhetta. Mikäli näin on, vastaaja saattaa kuulostella paitsi sitä, mitä näytteessä sanotaan, myös sitä, mitä siitä puuttuu. Lounaismurteiden s(i)-tunnuksinen imperfekti voisi kuulua näytteissä 2, 3, 4 ja 6.

Esimerkkien 8 ja 9 valossa lomaketutkimus ei välttämättä kerrokaan pelkästään asenteista ja mielikuvista, jotka liittyvät diftongin avartumiseen, huolimatta siitä, että puhekielen piirteet on matched guise -metodin avulla rajattu melko tiukasti pelkästään kyseiseen piirteeseen. Luvussa 3.2.2 esitin, että ohjeistuksessa tulisi kehottaa vastaajaa keskittymään siihen piirteeseen, jonka hän havaitsee vaihtelevan näytteissä. Uskon, että tämä kehoitus voi vähentää myös tarvetta etsiä muita murrepiirteitä näytteistä.

Lomakkeiden taustatieto-osio

Molemmissa lomakkeissa on yhteinen taustatieto-osio. Osiossa kysytään sukupuolta, syntymävuotta, nykyistä ja entisiä asuinpaikkoja, ammattia/koulutusta, mistä vanhemmat ovat kotoisin ja mikä heidän ammattinsa/koulutuksensa on. Taustatieto-osion suunnittelun pohjana oli kandidaatintyöni aineistonkeruulomakkeen vastaava osio.

¹⁰ Esimerkiksi foneettisia, semanttisia ja pragmaattisia ilmiöitä on tutkittu vain vähän (Hurtta 2011:107; Kuiri 2009: 30).

Anna kysyy taustatieto-osiota täyttäessään isältään, mitä hän laittaisi tämän kotipai-
kaksi. Risto on asunut elämänsä alkuvuodet Savossa, minkä jälkeen hän on muuttanut Hel-
sinkiin. Oletan, ettei tutkimuksellisesti ole merkitystä sillä, miten vastaaja päätyy ratkaise-
maan tämäntyyppiset kysymykset. Tämä kohta saa siis jäädä sellaisekseen.

Risto kysyy omia paikkakuntatietojaan merkitessään, tarkoitetaanko kohdassa mah-
dollisesti vain henkilön kasvuikää, ehkä kahta-kolmeakymmentä ensimmäistä vuotta. Kos-
ka olen kiinnostunut kaikista pitkäköistä oleskeluista henkilön elämänpolun varrella, li-
sään tähän kohtaan tarkentavan kommentin.

3.4 Huomioita diftongin avartumisen herättämistä mielikuvista

Diftongin avartuminen synnyttää huomiota herättävän vähän keskustelua koko puolitoista-
tuntisen haastattelu aikana. Oikeastaan ainoat suoraan siihen liittyvät kommentit koskevat
avartumisen maantieteellistä levikkiä (ks. luku 3.2; esim. 4, luku 3.3.2).

Sen sijaan muista murteisiin liittyvistä asioista keskustelua syntyy runsaasti. Haasta-
teltavat mainitsevat spontaanisti sellaisia ilmiöitä kuten peräpohjalaismurteiden jälkitavu-
jen *h:n*, lounaismurteiden *s(i)*-tunnuksisen imperfektin, yksikön 1. ja 2. persoonan prono-
minien *mie-* ja *sie-* muodot sekä heimostereotypioiden yhteyden murteisiin. Vaikuttaa siltä,
ettei haastateltavilla ole kovin paljon sanottavaa tutkimusaiheesta, vaikka he ovat kiinnos-
tuneet yleisesti puhutusta kielestä ja sen variaatiosta.

Sosiaalisia mielikuvia testaavaa lomaketta täytettäessä käy ilmi, että tehtävän teko on
hieman epämiellyttävää. Seuraavissa kahdessa katkelmassa käy ilmi Eijan ja Riston ajatuk-
sia asiasta. Esimerkki 10 sijoittuu kohtaan, jossa haastateltavat ovat juuri alkaneet täyttää
sosiaalisia mielikuvia mittaavaa lomaketta ja tulkitsevat tunnelmiaan siitä.

Esimerkki 10

1 E: mmm se on aika vaikeaa siis sillä [lailla että tavallaan
2 A: [joo se on (- -). (.)
3 joo.]
4 E: niinku luonnollisia eroja syntyy aika vähän] just tän in
5 vitro: -vaikutelman takia.
6 H: joo.
7 E: eli eli niinkun mm [huomattavasti] helpommin et et se on
8 R: [((rykäisee))]
9 E: vähän sama asia kun kun tuota mm ikään kun pitäisi erotella
10 värejä. (.) maisemasta ee tai tai no erotella värejä
11 maisemasta josta joku on niinku sit sen kontrastinappulan
12 kääntämys sillä lailla että et se et itse asiassa ne värit
13 on hirveesti [haalistunut] tai pannus siihen väliin
14 R: [haalis- joo.]

15 E: jonku harmahtavan kalvon tai pitäis arvioida värejä
16 aurinkolasit päässä.

Katkelman alussa Eija mainitsee, että lomakkeen täyttäminen on *aika vaikeaa*, ja Anna yhtyy tähän (rivit 1 – 3). Eija mainitsee vaikeuden syyksi *in vitro* -vaikutelman eli sen, että näytteet ovat lukupuhuntaa (termistä *in vitro* ks. esim. 3 luku 3.3.1) (rivit 4–5). Hän jatkaa, että tilanne on samankaltainen kuin jos pitäisi erotella värejä maisemasta, josta värit ovat hyvin haalistuneet tai sumennettu kalvolla tai aurinkolaseilla (rivit 7–16). Risto lausuu *haalistunut*-sanan alun yhtäaikaisesti Eijan kanssa (rivi 14), mistä syntyy vaikutelma, että hän jakaa vuoron ilmaiseman tunteen. Tulkitsen, että vastaajat kokevat turhaantumista yrittäessään arvioida näytteitä sosiaalisesti. Eija sanoo vielä hetkeä myöhemmin, että tehtävän teossa on *vaikeaa pysyä intuitiivisella tasolla* ja eroja täytyy *vääntää väkisin*.

Eija pohtii, että syy arvioinnin vaikeuteen on laboratorio-olosuhteissa tuotetuissa näytteissä. Muissa tutkimuksissa on todettu, että sellainen näyte, joka poikkeaa vain vähän yleiskielisestä, synnyttää vain vähän mielikuvia (esim. Nupponen 2011: 75; Palander 2007:28; Preston 2003: 241–242), ja käyttämissäni näytteissä on tarkoituksellisesti hyvin vähän vaihtelua, mikä taas on saavutettu laboratorio-olosuhteilla. Esimerkki havainnollistaa silti hyvin, miten vähän tunteita myös itse diftongin avarrus haastateltavissa herättää. Kun vaihtelun aihe on karsittu mahdollisimman pitkälle pelkään diftongin avartumiseen, haastateltaville ei jää enää juuri mitään, mikä synnyttäisi mielikuvia lomakkeessa esitettyjen adjektiivien suhteen. Haastateltavat eivät myöskään spontaanisti arvioi tätä piirrettä sosiaalisesti.

Seuraavassa katkelmassa palataan edelliseen keskustelunaiheeseen. Tässä kohden ensimmäinen lomake alkaa olla täytetty:

Esimerkki 11

1 H: tota, (0,5) ((rykäisee)) tuleeko tästä semmonen olo että
2 tekis mieli hirveesti laittaa sitä et et toivois voivansa
3 laittaa niitä ääripäitä.
4 R: juu. [kyllä. et ois,]
5 E: [joo joo, (.) joo. kylhän sitä ois.]vähän samal tavalla
6 jos katselee maisemaa ja pitäis etsiä siitä värejä niin
7 olishan se kiva jos siinä olis värejä.
8 H: [nhihin. ((nauraa)) totta.]
9 E: [((nauraa.))]
10 R: [((nauraa)) joo. kyllä ja tota] yks semmonen sisällökyshän
11 on kons- kontras[toivuushan on se mitä on,]
12 E: [mm. (.) mm.]
13 H: niin.
14 R: mi- mikä luo niinku sitä tavallaan. (2,7) virtahan kulkee kun
15 on jännitteitä eli.
16 H: joo. [niinpä.]
17 R: [sisältä] tulee tapahtumia syntyy siitä että on (- -).

Esimerkin alussa kysyn haastateltavilta, olisiko heidän mielestään mukavampi täyttää lomaketta, mikäli näytteet herättäisivät voimakkaampia mielikuvia ja he voisivat niitä lomakkeeseen myös ilmaista (rivit 1–3). Risto ja Eija myöntävät innokkaasti, että näin on, ja Eija palaa maisemaesimerkkiin (ks. esim. 10) kuvaillessaan yritystään tuottaa mielikuvia näytteistä (rivit 4–7). Riviltä 10 alkaen näkyy, miten Risto kuvailee mielikuvien syntymistä *kontrastien* kautta. Hyvin kontrastiset näytteet synnyttäisivät *jännitteitä*, mistä haastateltaville tulisi mielikuvia. Vaikka kontrastit on tutkimusmetodin vuoksi tarkoituksella säädetty vähäisiksi, syntyy katkelmasta myös olettaus, ettei diftongien avarrusaste sinällään ole erityisen kontrastoiva tai jännitteitä luova ilmiö.

Seuraava esimerkki täydentää ajatusta siitä, että diftongin avartuminen on ilmiönä vaikea arvioida:

Esimerkki 12

1 R: sit tietysti aina miettii että onko, (.) ilmentääkö tää
 2 oikeestaan niitä käsitepareja että, (1,5) ööö että tu(o)ta,
 3 hhh no ehkä siitä, (.) voi löytää semmosia aspekteja että,

Risto on ennen esimerkin alkua pohtinut vaikeutta arvioida näytteitä akselilla *maalainen–kaupunkilainen* (ks. esim. 4). Riveillä 1–2 hän tulkintani mukaan miettii, kuvaako yksikään käsitepareista erityisen osuvasti näytteiden vaihtelua. Hän päätyy kuitenkin sanomaan, että joitain sellaisia *aspekteja* voi löytää (rivi 3). Tasaisen intonaation perusteella Riston ajatus vaikuttaa jäävän hieman kesken, mutta vuoroa seuraavan pitkähkön tauon (6,4 s.) jälkeen siirrytään uuteen asiaan.

Esimerkin perusteella voi olla, että käsiteparit on valittu huonosti ja muunlaiset adjektiivit kuvaisivat vaihtelua paremmin. Sanat on kuitenkin valittu mm. edustamaan *statuksen* ja *solidaarisuuden* ulottuvuuksia, jotka usein tulevat esiin, kun maallikot arvioivat kieltä (ks. Preston 1999c: 364 [Ryan ym. 1982]) sekä muita kielen keskeisiä dimensioita. Kuten mainittua, haastateltavat eivät tuota spontaanisti juurikaan sosiaalisia arviointeja näytteistä. Johtopäätöksekseni on, että diftongin avartuminen on piirre, joka tuottaa haastateltaville hyvin maltillisia sosiaalisia arviointeja. Aiemmissa tutkimuksissa myös Vaattovaara ja Vilhula ovat havainneet, että reagointi avartuneeseen diftongiin on melko neutraalia (Vaattovaara 2012: 188–189; Vilhula 2012: 88).

Tällainen heikko kohosteisuus saattaa osin kietoutua yhteen ilmiön tiedostamisen kanssa. Ilmiö, jota ei helposti huomata ja kommentoida, ei tule puheenaiheeksi, ja se saattaa jäädä käyttäjälleenkin tiedostamattomaksi. Paunosen mielestä diftongin avartumista ei

välttämättä osata korjata omassa puheessa, vaikka muuten pyrittäisiin yleiskielisyyteen (Paunonen 1995 [1982]: 81–82). Tämä varmasti osaltaan vaikuttaa siihen, että piirrettä kuulee taajaan esimerkiksi politiikan ja median puheessa (Nuolijärvi – Tiittula 2001; Nuolijärvi – Tiittula 2000).

3.5 Yhteenveto esitutkimuksesta

Esitutkimus toi paljon tietoa käyttööni varsinaista lomaketutkimusta varten. Sen avulla pystyn toisaalta näkemään haasteet, joita tehtävän teossa on, ja käyttämään tätä tietoa analyysissä, toisaalta lieventämään haasteita tekemällä muutoksia ohjeistukseen ja lomakkeeseen.

Perhe arvioi itse piirrettä kovin vähän haastattelun aikana. He tekevät huomion siitä, että diftongi avartuu tietyissä pohjalaisissa murteissa sekä Helsingin ja Tampereen seuduilla. Ainoassa sosiaalisessa arviossa perheen tytär kuvaa puhujaa *nuoreksi pojaksi*, joka ehkä *käy lukiota*, mutta jolla *ei ole lukupäätä*. Arvion saattaa laukaista avartunut diftongi, joka on kuultu aiemmin näytteessä (ks. Preston 2009).

Kehotuksesta perhe kuvaa minulle haasteita, joita tehtävän teossa on. Selvästi eniten heitä häiritsee se, etteivät näytteet edusta elävää puhetta ja että kaikki näytteet on saman henkilön tuottamia. Tämän ongelman häiritsevyyttä pyrin minimoimaan ohjeistuksella: kerron etukäteen lomakkeen täyttäjille, että näytteissä puhuu yksi henkilö muuttaen puhe-tyyliään.

Keskustelusta käy ilmi, miten haastava tehtävä on arvioida puhetapaa irrallaan puheen muista ominaisuuksista, kuten puhujan sukupuolesta tai hänen kuvitellusta ulkonäöstään. Puhetapa voi olla melko abstrakti ja vaikeasti konkretisoituva termi maallikolle. Tämän vuoksi pidän tärkeänä, että käytetään *matched guise* -näytteitä – niissä pystytään minimoimaan vaikutus, joka esimerkiksi puhujan äänellä on kuulijaan. Lisäksi lisään ohjeistukseen konkreettiseksi avuksi, että kuulijat voivat vaihtelevan piirteen huomatessaan keskittyä siihen.

Keskeinen havainto on myös se, että kuulija tulkitsee näytteitä paitsi vaihtelevan piirteen, myös muiden piirteiden kannalta. Hän saattaa pitää mahdolltomana, että näyte edustaa tietyn alueen puhetapaa sen vuoksi, että näytteestä puuttuu jokin keskeiseksi koettu ilmiö. Se voi olla yksittäinen piirre, kuten Annan mainitsema *s(i)*-tunnuksinen imperfekti, tai se voi olla puheen yleisvaikutelma, josta vanhemmat käyttävät termiä *intonaatio*, mutta joka

sävelkulun lisäksi kenties merkitsee laajemminkin puheen prosodisia seikkoja tai lisäksi jopa äänne- ja muotorakenteen piirteitä.

Tein lomakkeisiin joitain muutoksia haastattelun perusteella: Korvasin sosiaalisia mielikuvia kartoittavan lomakkeen tehtävästä sanaparin *kaunis–ruma* parilla *miellyttävä–epämiellyttävä* ja muutin tehtävän ulkoasua hieman. Lisäksi lisäsin maantieteellisiä mielikuvia kartoittavaan lomakkeeseen vaihtoehdon ”mikä tahansa paikka Suomessa” ja tein tarkennuksen taustatieto-osion kysymykseen.

4 Lomaketutkimus: Mielikuvia avartuneesta ja avartumattomasta diftongista

Tässä luvussa analysoin lomakeaineistoa, jonka vastaajat tuottivat kuunnellessaan ääni-näytteitä. Luvussa 4.1 analysoin lomakkeita, joilla kartoitan diftongin avartumiseen liittyviä maantieteellisiä mielikuvia. Luvussa 4.2 analysoin lomakkeita, joilla kartoitan diftongin avartumiseen liittyviä sosiaalisia mielikuvia.

Jaottelen vastaukset diftongin avartumisasteen perusteella kahteen ryhmään. Näytteiden 4–7 diftongeissa on selvää avartumaa, kun taas näytteiden 1–3 diftongeissa ei ole lainkaan avartumaa tai sitä on niissä vain hyvin lievästi (näytteistä ks. luku 2.2 ja liite 1). Kutsun näytteiden 4–7 diftongeja lyhyesti avartuneiksi diftongeiksi ja näytteiden 1–3 diftongeja avartumattomiksi diftongeiksi.

4.1 Alueelliset mielikuvat

Tutkimukseni pääaineiston muodostavat vastaajien maantieteellisiä mielikuvia kartoittavat lomakkeet. Pääosa vastaajista täytti lomakkeen pääkaupunkiseudulla, mutta pieni osa vastasi hieman yksinkertaistettuun lomakkeeseen Kuopiossa. Kandidaatintyössäni keräsin lähes samalla näytepaletilla arvioita Tampereelta (lomakkeista tarkemmin ks. luku 2.3 ja vastaajaryhmistä tarkemmin ks. luku 2.1).

Tässä luvussa kuvaan, minne vastaajat mieltävät puhujan kotiseudun eri tavoin äännettyjen diftongien perusteella. Käsittelen ensin pääaineistoani, jonka keräsin pääkaupunkiseudulta. Annan luvussa 4.1.1 yleiskuvan siitä, miten pääkaupunkiseudun vastaajat arvioivat näytteitä, joissa on joko avartuneita tai avartumattomia diftongeja. Tämän jälkeen, luvussa 4.1.2, tarkastelen pääkaupunkiseutulaisten vastausten jakaumaa tarkemmin näyte-näytteeltä ja vastausvaihtoehdo kerrallaan. Luvussa 4.1.3 jaan pääkaupunkiseudun vastaajat

kahteen ikäryhmään ja tutkin, millaisia eroja vastaustavoissa ryhmien välillä on. Luvussa 4.1.4 pohdin vielä ryhmän tyhjäksi jääneiden valintojen ja en osaa sanoa -vaihtoehtojen jakaumaa. Luvussa 4.1.5 analysoin Kuopion ja Tampereen ryhmien vastauksia ja vertaan ryhmiä edellä käsiteltyyn ja toisiinsa. Lopuksi ja teen yhteenvedon kaikkien vastaajaryhmien maantieteellisistä mielikuvista (luku 4.1.5).

Lomakkeen vastausvaihtoehdot tämän tutkimuksen aineistonkeruussa ovat Helsingin seutu, Tampereen seutu, Turun seutu, Kuopion seutu, Oulun seutu, mikä tahansa paikka Suomessa ja muu. Tampereen vastaajaryhmän vaihtoehdot ovat Tampere, Helsinki, Kangasala, Kuopio, Oulu ja muu.

Vastausvaihtoehdoista Tampereen ja Kangasalan seudulla diftongin avartuminen on tyypillinen puheenpiirre (Krook 1999: 231–233; Rapola 1966: 360; Kettunen 1940: kartta nro 155), ja väljäloppuiset diftongit ovat tavallisia myös Helsingin seudulla (Paunonen 1995 [1982]: 72–102;). Turun seudulla on aiemmin tavattu niin avartuneita kuin avartumattomiakin diftongeja (Kettunen: mp.), mutta nykyään murteessa vallitsee avartunut variantti (Krook: mp.). Oulun seudulla diftongit saattavat avartua, mutta vain vähän ja harvoin (Krook: mp.).

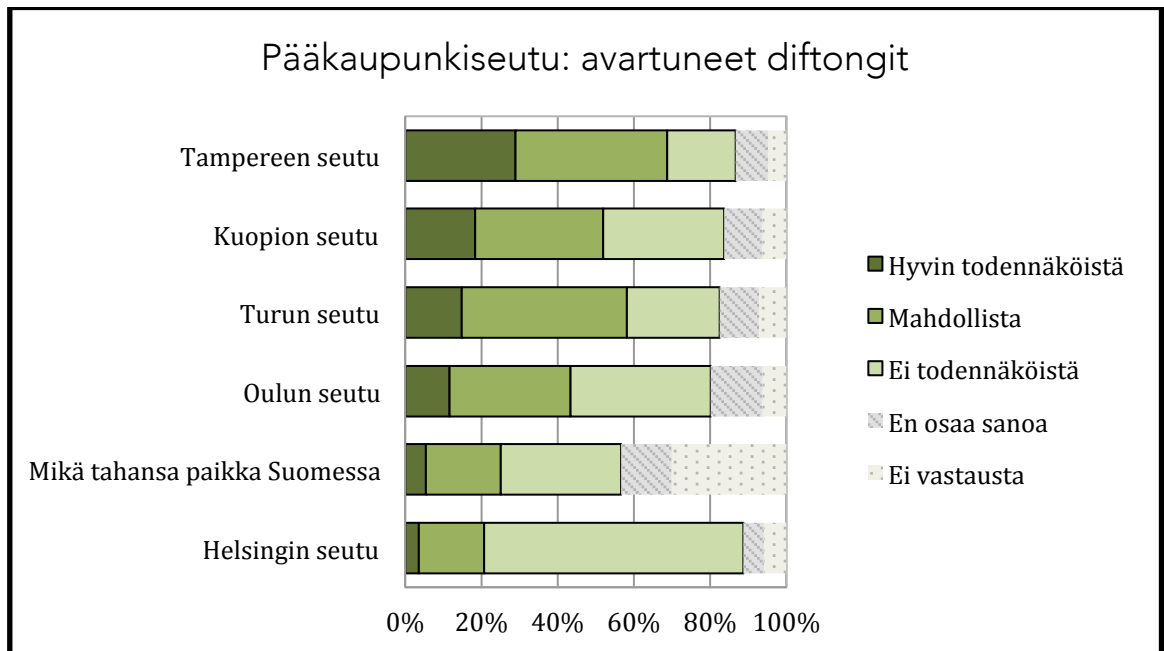
Kuopion seutu on mainituista paikoista ainoa, jonka paikallismurteessa diftongit eivät avarru lainkaan (Krook 1999: 231–233). Dialektologian valossa ei ole myöskään oletettavaa, että diftongit avartuisivat ihmisten puheessa missä tahansa Suomessa, vaan avartuminen vahvenee ja heikkenee maantieteellisesti, joskin myös sosiaalisesti (Krook 1999; Paunonen 1995 [1982]; Salonen 1982; Rapola 1966: 359–362).

4.1.1 Pääkaupunkiseutu: yleiskuva vastauksista

Esitän tässä luvussa yhteenvedon pääkaupunkiseutulaisten vastaajien maantieteellisistä arvioista. Käsittelen vain vastauksia, joissa vastaaja pitää vaihtoehtoja hyvin todennäköisenä, mahdollisena tai epätodennäköisenä. En osaa sanoa -vastauksia ja tyhjäksi jätettyjä analysoin erikseen luvussa 4.1.5.

Avartuneet diftongit

Kuvio 1 (s. 44) antaa yleiskuvan siitä, miten pääkaupunkiseudun vastaajien maantieteelliset mielikuvat selvästi avartuneista diftongeista jakautuvat. Kunkin kohdan lukumääräiset vastaukset ovat nähtävillä liitteessä 6. Tässä, kuten muissakin vastaavissa kuvioissa, vastausvaihtoehdot on järjestetty sen mukaan, kuinka usein ne lukumääräisesti valitaan *hyvin todennäköisiksi* vaihtoehtoiksi.

Kuvio 1. Pääkaupunkiseudun ryhmän mielikuvat puhujan kotipaikasta, kun diftongit ovat selvästi avartuneet. Näytteiden 4, 5, 6 ja 7 vastaukset on yhdistetty.

Kuten kuviosta 1 näkyy, avartuneet diftongit paikannetaan vahvimmin Tampereen seudulle. Tamperetta pidetään 29 %:ssa vastauksista puhujan todennäköisenä kotipaikkana ja 40 %:ssa mahdollisena kotipaikkana. Vain 18 %:ssa vastauksista sitä pidetään epätodennäköisenä.

Kuopion seutua pidetään toiseksi todennäköisimpänä paikkana (18 %), ja Turun seutu nousee vastauksissa kolmanneksi (15 %). Näistä vaihtoehtoista Turun seutua pidetään kuitenkin selvästi enemmän mahdollisena kotipaikkana puhujalle (43 %) kuin Kuopion seutua (34 %), ja Kuopiota pidetään useammassa vastauksessa epätodennäköisenä kuin Turku (32 vs. 24 %). Jos siis tarkastellaan vastauksia, joissa vastausvaihtoehtoja pidetään vähintään mahdollisina, näytteet mieltävät Turkuun pikemmin kuin Kuopioon (58 vs. 52 %).

Oulun seutua pidetään puhujan todennäköisenä kotipaikkana hieman harvemmin kuin Kuopiota (12 %), mahdollisena suurin piirtein yhtä usein (32 %). Epätodennäköisenä kotipaikkana Oulua pidetään 37 %:ssa vastauksista.

Vastaajat eivät pidä mitä tahansa paikkaa tai Helsingin seutua kovin todennäköisinä kotipaikkoina puhujalle (5 ja 4 % vastauksista). Mahdollisena mitä tahansa paikkaa pidetään 20 %:ssa vastauksista, kun vastaava luku Helsingin seudun kohdalla on 17. Vaikka nämä luvut ovat keskenään melko lähellä toisiaan, pidetään Helsingin seutua selvästi epätodennäköisempänä paikkana puhujalle kuin mitä tahansa paikkaa (68 vs. 32%). Tämä

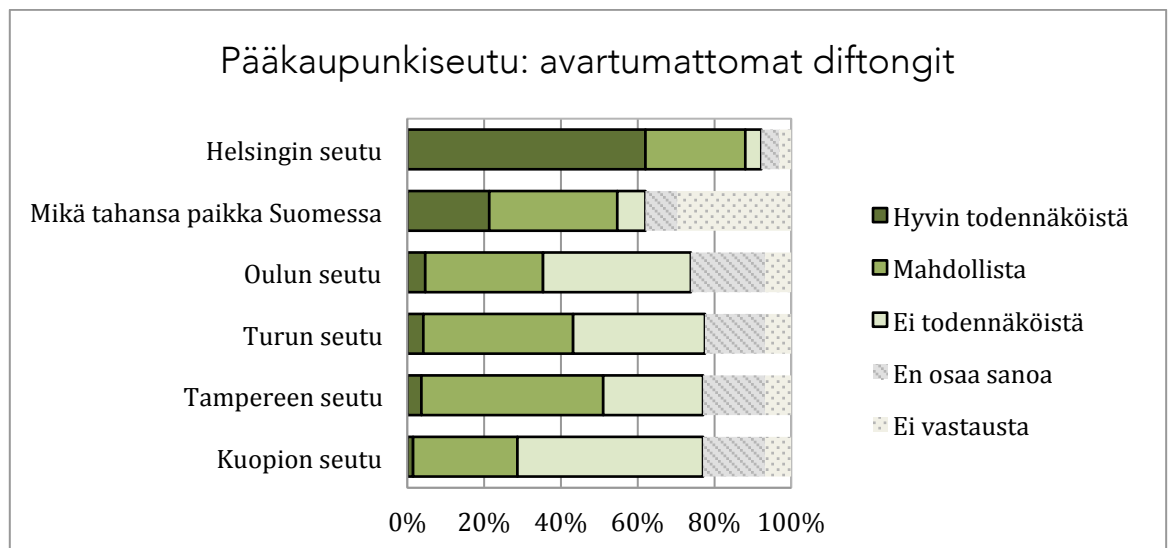
selittyy sillä, että vastausvaihtoehto ”mikä tahansa paikka Suomessa” jätettiin kaikista vaihtoehtoista selvästi useimmin tyhjäksi (tästä tarkemmin luvussa 4.1.4).

Vastaajat siis paikantavat avartuneita diftongeja sisältävät puhenäytteet sellaiselle alueelle, jossa diftongit tyypillisesti avartuvat puheessa (Tampereen seutu), mutta myös sellaiselle, jossa ne eivät avarru (Kuopion seutu). Toisaalta vastaajat pitävät näiden näytteiden kohdalla epätodennäköisenä sellaista aluetta, jossa diftongit usein avartuvat (Helsingin seutu). (Krook 1999: 231–233; Paunonen 1995 [1982]: 72–102; Rapola 1966: 360.)

Myös muissa tutkimuksissa on ilmennyt, ettei diftongin avartuminen jäsenny maallikoiden mielessä vahvasti mihinkään tiettyyn paikkaan vaan eri puolille Suomea, niin länteen kuin itäänkin (Vaattovaara 2012: 188–190; Vilhula 2012: 55; 88). Eri tutkimuksissa on viitteitä niin avartuneiden diftongien mieltymisestä Helsinkiin (Vaattovaara 2012: 188–189; Vilhula 2012: 55–56; Mikkola 2011: 52–61) kuin Savoinkin (Vaattovaara mas. 188–189; Saaristo 2009: 10–14, ks. tästä luku 4.1.5).

Avartumattomat diftongit

Kuvio 2 antaa yleiskuvan siitä, miten pääkaupunkiseudun vastaajien maantieteelliset mielikuvat hyvin lievästi tai ei lainkaan avartuneista diftongeista jakautuvat. Kunkin kohdan lukumääräiset vastaukset ovat nähtävillä liitteessä 6.

Kuvio 2. Pääkaupunkiseudun vastaajien mielikuvat puhujan kotipaikasta, kun diftongit ovat hyvin lievästi tai eivät ole lainkaan avartuneet. Näytteiden 1, 2 ja 3 vastaukset on yhdistetty.

Vastaajat paikantavat avartumattomat diftongit vahvasti Helsingin seudulle. Jopa 62 %:ssa vastauksista pidetään todennäköisenä, että puhuja on sieltä kotoisin. Lisäksi 26 %:ssa vastauksista sitä pidetään mahdollisena, joten yhteensä 88 %:ssa vastauksista Hel-

singin seutu on merkitty vähintään mahdolliseksi kotipaikaksi puhujalle ja vain neljässä prosentissa vastauksista se on merkitty epätodennäköiseksi.

Vastaajat mieltävät melko vahvasti myös, että näytteiden puhetapa sopii mihin tahansa paikkaan Suomessa. Sitä pidetään todennäköisenä 21 %:ssa vastauksista ja mahdollisena 33 %:ssa. Yhteensä 55 %:ssa vastauksista siis pidetään vähintään mahdollisena, että henkilö, joka puhuu tällä tavoin, voisi olla kotoisin mistä tahansa. Vain seitsemässä prosentissa vastauksista sitä pidetään epätodennäköisenä. Muita vaihtoehtoja pidetään todennäköisinä harvoin avartumattomia diftongeja sisältävien näytteiden kohdalla, mutta niitä pidetään kuitenkin suhteellisen usein mahdollisina.

Se, että vastaajat mieltävät avartumattomia diftongeja sisältävät puhenäytteet Helsingin seudulle, on linjassa sen kanssa, että he mieltävät avartuneita diftongeja sisältävän puhetyylin epätodennäköiseksi Helsingin seudulle (ks. kuvio 1). Näyttää, että vastaajilla on standardinpuhujaidentiteetti, mikä tarkoittaa, että kun vastaajat mieltävät kotiseutunsa yleiskieliseksi, ja kuulohavainnotkin mukautuvat tähän (ks. Niedzienski 1999). Vastaavanlainen identiteetti näyttää olevan lammilaisilla (Mikkola 2007: 26). Kansanlingvistisissä tutkimuksissa pääkaupunkiseudun puhekielen on todettu rinnastuvan standardimaiseen ja korrektiin kielimuotoon, (esim. Preston 1989: 54–55; Demirci ja Kleiner 1999: 265–266; Palander 2007: 45, ks. kuitenkin Palander 2005a: 84–85), ja pääkaupunkiseutulaisten mielikuva asuinympäristönsä yleiskielisyydestä sopii tähän. Ryhmän arviot poikkeavat aiemmista havainnoista, joiden mukaan avartuneet diftongit paikannetaan (muiden alueiden ohella) Helsinkiin (Vaattovaara 2012: 188–191; Vilhula 2012: 55–56; Mikkola 2011: 52–61). Kuitenkin myös tämän tutkimuksen esitutkimuksessa ainakin yksi henkilö tiedosti, että diftongit avartuvat pääkaupunkiseudun puheessa (ks. luku 3.2).

Avartumattomat diftongit sopivat vastaajien mielikuvissa mihin tahansa paikkaan Suomessa pikemmin kuin avartuneet. Syy tähän on lienee se, että avartumaton diftongi on yleiskielen ja kirjakielen mukainen, ns. murteeton variantti. Normin voi olettaakin vaikuttavan niin, että suppeita diftongeja on todennäköisempää kuulla avartuma-alueilla kuin avaria diftongeja sen ulkopuolella. Ainakin diftongien ääntämyksessä on havaittu sosiaalista variaatiota (Paunonen 1995 [1982]:81; Salonen 1982: 119).

Vaikka moni onkin sitä mieltä, että näytteiden leimaton, diftongeja avartamaton puhetapa sopii yleisesti mihin tahansa paikkaan Suomessa, se ei tarkemmin ottaen kuitenkaan tunnu sopivan monille yksittäisille paikkakunnille. Vastausvaihtoehtoja Oulu, Turku, Tampere ja Kuopio pidetään harvoin todennäköisinä kotipaikkoina näytteiden puhujalle (2–5 %). Huomionarvoista on, että niitä pidetään kuitenkin mahdollisina kotipaikkoina

moninkertaisessa määrässä vastauksia (27–47 %). Jos tarkastellaan vastauksia, joissa kyseisiä paikkakuntia pidetään vähintään mahdollisina, on neljän viimeisen paikkakunnan järjestys seuraava: Tampereen (51 %), Turun (42 %), Oulun (35 %) ja Kuopion (29 %) seutu. Kuopio mieltyy siis epätodennäköisimmäksi alueeksi avartumattomia diftongeja sisältävien näytteiden kohdalla, ja seuraavaksi epätodennäköisimmäksi mieltyy Oulu (39 %). Turun ja Tampereen vastaavat luvut ovat 34 % ja 26 %.

Kuten edellä totesin, avartuneita diftongeja pidetään todennäköisimpänä Tampereen seudulta kotoisin olevan henkilön puheessa (ks. kuvio 1). Kuvion 2 valossa vastaajilla on käsitys myös avartumattomia diftongeja sisältävän leimattoman puhutavan kuuluvan Tampereen seudulle, mutta ei todennäköisenä, vaan mahdollisena. Samalla tavoin Turun seutu mieltyy jokseenkin todennäköiseksi paikaksi avartaa diftongeja (ks. kuvio 1). mutta myös melko mahdolliseksi paikaksi puhua avartamatta diftongeja.

Dialektologian mukaan vain Kuopion seutu on vaihtoehtoista sellainen, jonka murteessa diftongit eivät avarru lainkaan (Krook 1999: 231–233). Kuopiota pidetään vastauksissa kuitenkin kaikkein epätodennäköisimpänä kotipaikkana niiden näytteiden puhujalle, joissa diftongit eivät avarru lainkaan. Eräänä syynä voi olla se, että vastaajat eivät miellä Kuopion puhetta yhtä neutraaliksi ja yleiskieliseksi kuin näytteiden 1–3 puhetapa on. Vastaajat saattavat odottaa Kuopion seudun puheelta tietynlaista ”savolaisvaihdetta” (Nupponen 2011: 52–54; Mielikäinen 2008: 98; Palander 2005b: 32; Sarvas 1980: V), jonka myös tämän tutkimuksen pienryhmä mainitsee (ks. esim. 9 luku 3.3.2). Kuvioden 1 ja 2 valossa vaikuttaa kuitenkin siltä, että ainakin osa vastaajista yhdistää nimenomaan avartuneet diftongit Kuopion seudulle. Oulun seudun puheessa on havaittu vain harvassa lievää avartumaa (Krook 1999: 231–233), mutta tässä tutkimuksessa sinnekin tuntuvat mieltävän pikemmin avartuneet kuin suppeat diftongit.

Krook (1999: 236) pohtii väitöskirjassaan, että savolaismurteiden *iä*-diftongi, joka vastaa yleiskielen ensi tavun pitkää *ä*-äännettä, tuntuu vastustavan diftongien avartumiskehitystä. Hänen mukaansa diftongien avartumattomuus voitaisiin kokea voimakkaasti savolaiseksi murrepiirteeksi (mts. 238). Aineistoni perusteella ainakaan kaikki vastaajani eivät koe näin.

Vaattovaara pitää kiinnostavana, ettei diftongin avartuminen välttämättä jäsenny maallikoille selvästi länteen tai itään, sillä kyseinen piirre on yksi niistä, joiden perusteella jako itä- ja länsimurteisiin on alun perin tehty (2012: 190). Tässä luvussa käsitelty aineisto vahvistaakin Vaattovaaran ajatusta, ettei jako Suomen päämurrealueisiin ole ainakaan diftongin avartumisen suhteen merkittäviä maallikon kielikäsitelyssä.

4.1.2 Pääkaupunkiseutu: vastaukset näyte näytteeltä

Tässä luvussa siirryn tarkastelemaan vastauksia sillä tarkkuudella kuin kysymykset on esitetty eli näytekohtaisesti. Tämän myötä pääsen toteamaan, onko diftongien tarkemmalla avartumisasteella vaikutusta vastaajien alueelliseen arvioon. Tarkastelen jälleen ensimmäisenä arvioita näytteistä, joissa on avartuneita diftongeja, ja sen jälkeen vertaan niitä näytteisiin, joissa on avartumattomia diftongeja. Tämän jälkeen esitän vielä, kuinka vastausvaihtoehtojen arviot muuttuvat näytteiden avarrusasteen muuttuessa. Kuten edellä, käsittelem tässä vastauksia, joissa vastaaja pitää vaihtoehtoja hyvin todennäköisenä, mahdollisena tai epätodennäköisenä. En osaa sanoa -vastauksia ja tyhjäksi jätettyjä käsittelen erikseen luvussa 4.1.5.

Avartuneet diftongit

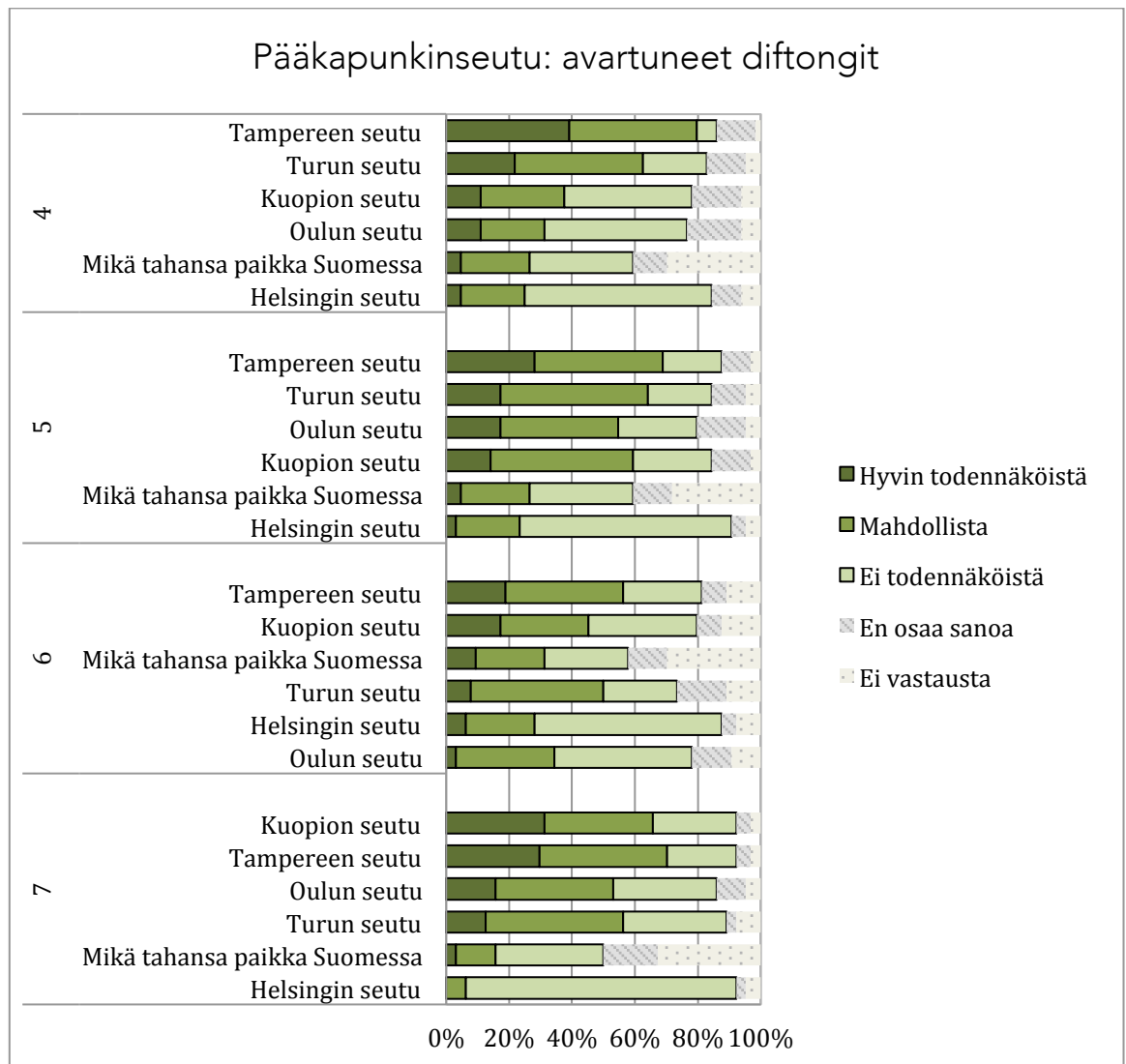
Kuvio 3 (s. 49) havainnollistaa, miten pääkaupunkiseudun vastaajien alueelliset arviot jakautuvat niissä näytteissä, joissa on avartuneita diftongeja (näytteet 4–7). Siinä kutakin näytettä edustaa yksi palkkikaavio. Ylimmäksi on koottu vastaukset näytteeseen 4, jonka diftongit avartuvat näistä näytteistä vähiten. Diftongien avartuma-aste lisääntyy kun kuviossa siirrytään alaspäin. Alin kaavio kuvaa mielikuvia näytteestä 7, jonka diftongit avartuvat eniten. Vastausvaihtoehdot on järjestetty sen mukaan, kuinka moni vastaaja pitää vaihtoehtoa todennäköisenä. Kunkin kohdan lukumääräiset vastaukset ovat nähtävillä liitteessä 6.

Vastaajat arvioivat näytteen 4 (*Se tiäs miten yällä on helpompi syädäs salaa*) todennäköisimmin tamperelaiseksi (39 % vastaajista). Tämän näytteen mieltää vähintään mahdolliseksi jopa 80 % vastaajista, ja vain 6 % pitää sitä epätodennäköisenä. Näyte 4 yhdistyy vastaajien mielessä melko vahvasti myös Turun seutuun, sillä sitä pitää todennäköisenä kotipaikkana puhujalle 22 % vastaajista ja vähintään mahdollisena 63 % vastaajista, ja 20 % pitää sitä epätodennäköisenä. Neljä seuraavaa vaihtoehtoa, Kuopion ja Oulun seutu, ”mikä tahansa paikka Suomessa” ja Helsingin seutu, eivät sovi vastaajien mielestä puhujan kotipaikaksi yhtä hyvin kuin Tampereen ja Turun seutu. Ne mielletään todennäköiseksi 5–11 %:ssa vastauksista.

Näyte numero 5 (*Laital lisää sualaa siihen liämeen*) mieltyy niinikään vahvimmin Tampereelle ja Turkuun, mutta ero Oulun seutu- ja Kuopion seutu- vaihtoehtoihin ei ole suuri. Tamperetta pitää todennäköisenä 28 % vastaajista ja vähintään mahdollisena 69 % vastaajista. Turkua pitää todennäköisenä 17 % vastaajista samoin kuin Oulua, mutta vähintään mahdollisena Turkua pitää useampi kuin Oulua (64 vs. 55 %). Kuopiota taas pitää

todennäköisenä vain 14 % vastaajista, mutta sitä pitää 59 % vastaajista vähintään mahdollisena, eli useampi kuin Oulun kohdalla. Vaihtoehdot ”mikä tahansa paikka Suomessa” ja Helsingin seutu erottuvat muista selvästi: niitä vastaajat eivät juuri pidä todennäköisinä tai edes kovin mahdollisina kotipaikkoina puhujalle.

Näyte 6 (*Kialo on hiano kukka, sano viakas myyjä*) ei kovin selvästi mielly yhteenkään yksittäiseen vaihtoehtoon. Tampereen ja Kuopion seutua pidetään todennäköisimpinä vaihtoehtoina (19 ja 17 %), ja vähintään todennäköisinä vaihtoehtoina pidetään Tampereen (56 %), Turun (50 %) ja Kuopion (45 %) seutuja. Vaikka Helsinki ei kuviossa sijoitu alimmaksi sen perusteella, että Oulun seutua pitää harvempi vastaaja todennäköisenä vaihtoehtona, Helsinki arvioidaan kuitenkin selvästi voimakkaimmin epätodennäköiseksi vaihtoehdoksi (59 %).

Kuvio 3. Pääkaupunkiseudun ryhmän mielikuvat puhujan kotipaikasta, kun diftongit ovat selvästi avartuneet (näytteet 4–7).

Kun kaikki muut avartuneita diftongeja sisältävät näytteet yhdistyvät vastaajien mielessä voimakkaimmin Tampereelle, näyte 7 (*Nuaret miähet elää piänelläkin tyällä*) mieltyy Kuopioon. Ero Tampereen seutu -vaihtoehtoon ei tosin ole suuri (31 vs. 30 %), ja tarkasteltaessa vähintään todennäköisiä vaihtoehtoja Tampere sijoittuu Kuopion edelle (70 vs. 66 %). Vaihtoehdot Oulun seutu ja Turun seutu sijoittuvat arvioinnissa keskivaiheille. Oulua pidetään todennäköisempänä vaihtoehtona, mutta Turku selvästi enemmän mahdollisena vaihtoehtona. Vaihtoehdot ”mikä tahansa paikka Suomessa” ja erityisesti Helsingin seutu mieltyvät epätodennäköisiksi.

Avoimessa kohdassa on mahdollista ehdottaa jotain muuta todennäköisenä pitämään sä paikkaa puhujan kotipaikaksi, mutta näin tekee vain harva. Näytteen 4 kohdalla kukaan ei tuo esiin omaa vaihtoehtoa. Helsinkiläinen, joka on asunut Raahessa pitkään, pitää näyttettä 5 *eteläpohjalaisen* kuuloisena, ja kuopiolainen arvioi sen puhettavan *hämeenlinnalaiseksi*. Porissa pitkään asuneelle helsinkiläiselle tulee näytteiden 6 ja 7 puhettavasta mieleen *Pori*, ja kaikkien näytteiden kommenttiosiossa hän vielä tarkentaa: ”Porin murre kuulostaa usein samantapaiselta mutta on lyhyempää.”¹¹ Hyvinkäällä asuva vastaaja paikantaa näytteen 7 *Etelä-Pohjanmaalle*. Kaikki nämä mielikuvat sijoittuvat alueille, joiden aluemuurteissa diftongit todellisuudessa avartuvat (Krook 1999: 231–233).

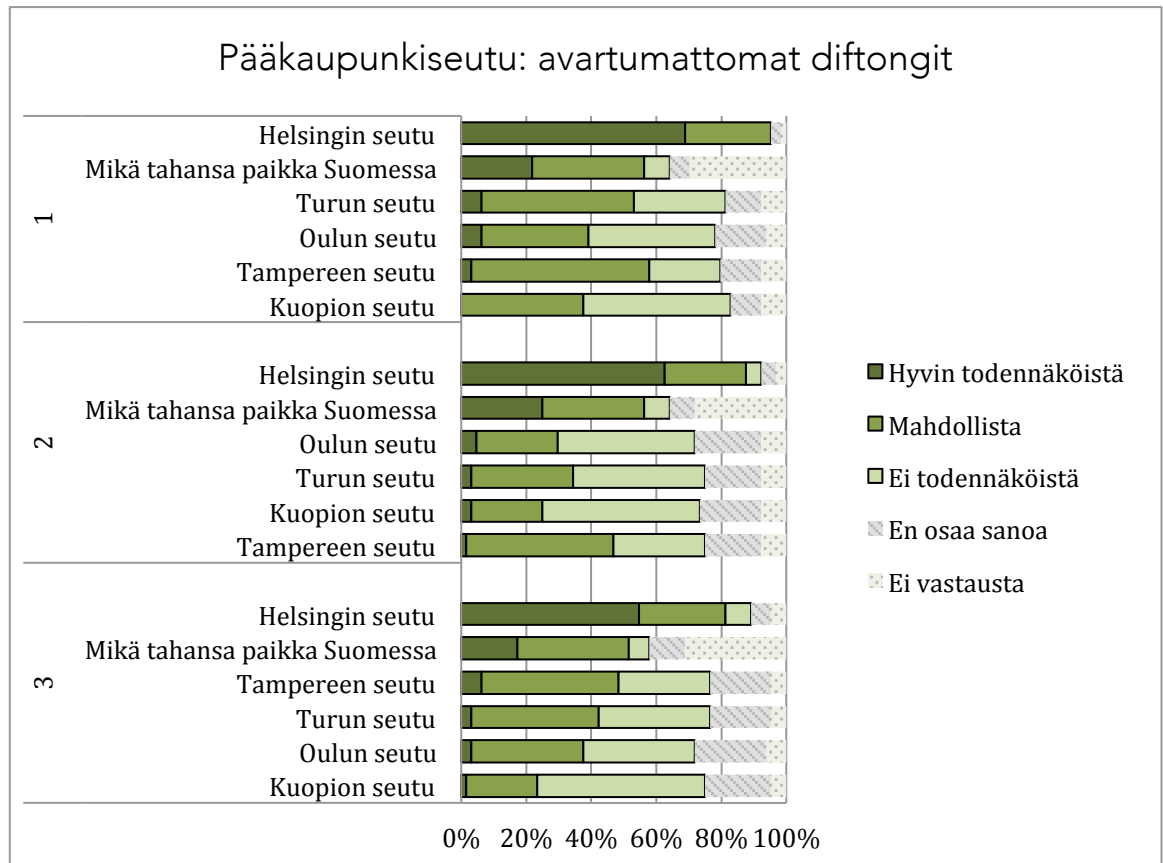
Vaattovaara pohtii aineistonsa perusteella, että vastaajat saattavat mieltää avartuneet diftongin pikemmin itään kuin länteen silloin, kun puhuja tuo mieleen tyypillisen itämurteisen henkilön tai kun avartuma on voimakas (2012: 190). Tämän tutkimuksen perusteella avartuman voimakkuudella onkin merkitystä savolaisassosiaation syntyyn, sillä puhe mielletään sitä useammin kuopiolaiseksi, mitä avarammat diftongit siinä on (ks. myös kuvio 5).

Avartumattomat diftongit

Kuvio 4 (s. 51) havainnollistaa, miten vastaukset jakautuvat niissä näytteissä, joissa diftongit eivät juuri avarru. Ylimpänä ovat arviot näytteestä, jonka diftongit arvioitiin tuoma-

¹¹ Vastaaja on tunnistanut avartumisen Porin alueen puhettavalle tyypilliseksi piirteeksi, mutta toteaa, että näyte ei kaikilta osin vastaa Porin murretta. Sanoessaan, että Porin murre on ”lyhyempää”, hän saattaa viitata esimerkiksi loppuheittoon, sisäheittoon, pitkien vokaalien lyhentymiseen ensi tavuja edempänä tai supistumadiftongin jälkikomponentin katoon ensi tavua edempänä, jotka vaikuttavat lounaismurteisissa. Pori kuuluu lounaisten siirtymämurteiden alueeseen, jossa on vaikutteita lounaismurteiden lisäksi hämäläismurteista. (Rapola 1990 [1961: 110–125] Myös esitutkimuksesta käy ilmi, että vastaajat kuulostelevat näytteistä paitsi piirteitä, joita niissä kuuluu, myös sellaisia, joita näytteissä ei kuulu, mutta joita he itse odottaisivat tietyn alueen puheessa kuulevansa (ks. luku 3.3.3).

ritestissä yksimielisesti avartumattomiksi. Saman testin mukaan diftongien hienoinen avartuma-aste lisääntyy, kun kuviossa siirrytään alaspäin. Kunkin kohdan lukumääräiset vastaukset ovat nähtävillä liitteessä 6.

Kuvio 4. Pääkaupunkiseudun ryhmän mielikuvat puhujan kotipaikasta, kun diftongit ovat hyvin lievästi tai eivät ole lainkaan avartuneet (näytteet 1–3).

Kun näytteissä on avartumattomia tai vain hyvin lievästi avartuvia diftongeja, vastaajat yhdistävät niiden puhutavan ensisijaisesti Helsingin seutuun, ja ero muihin vaihtoehtoihin on selvä. Näytteen 1 (*Nuoret miehet elää pienelläkin työllä*) puhutapaa pitää 69 % vastaajista todennäköisenä puhujalle, joka on kotoisin Helsingin seudulta, ja 97 % pitää sitä vähintään mahdollisena. Yksikään vastaaja ei pidä sitä epätodennäköisenä. Näytteen 2 (*Kielo on hieno kukka, sano viekas myyjä*) kohdalla vastaavat prosenttiosuudet ovat 63, 88 ja 5% ja näytteen 3 (*Se ties miten yöllä on helpompi syödäs salaa*) kohdalla 55, 82 ja 8 %.

Toiseksi voimakkaimmin vastaajat yhdistävät näytteet mihin tahansa paikkaan Suomessa. Näytteen 1 kohdalla 22 % vastaajista pitää todennäköisenä, että näin puhuva henkilö voi olla kotoisin mistä tahansa Suomessa, 56 % pitää tätä vähintään mahdollisena ja 8 % epätodennäköisenä. Näytteen 2 kohdalla vastaavat luvut ovat 25, 56 ja 8 % ja näytteen 3 kohdalla 17, 51 ja 6 %.

Vastaajat mieltävät muut paikat vähemmän todennäköisesti kotipaikoiksi puhujalle, ja vaihtoehtojen järjestys vaihtelee näytteittäin. Epätodennäköisyyden suhteen näidenkin paikkakuntien järjestys on kuitenkin sama kaikissa näytteissä: Epätodennäköisimpänä pidetään Kuopiota (45–52 %), sen jälkeen Oulua (34–42 %)¹², Turkua (28–41 %) ja Tamperettä (22–28 %).

Kuten on avartuneiden diftongienkin kohdalla, näihinkään näytteisiin ei moni vastaaja ehdota muita todennäköisiä kotipaikkoja. Oulussa pitkään asunut helsinkiläinen mieltää näytteen 1 puhutavan *Jyväskylän seudulle* ja *Lappiin*, näytteen 3 vain *Jyväskylän seudulle*. Koko elämänsä pääkaupunkiseudulla asunut henkilö yhdistää näytteen 2 puhutavan niin ikään *Jyväskylän seutuun*. Lisäksi hyvinkääläinen pitää näytettä 3 *järvenpääläisen* kuuloisena.

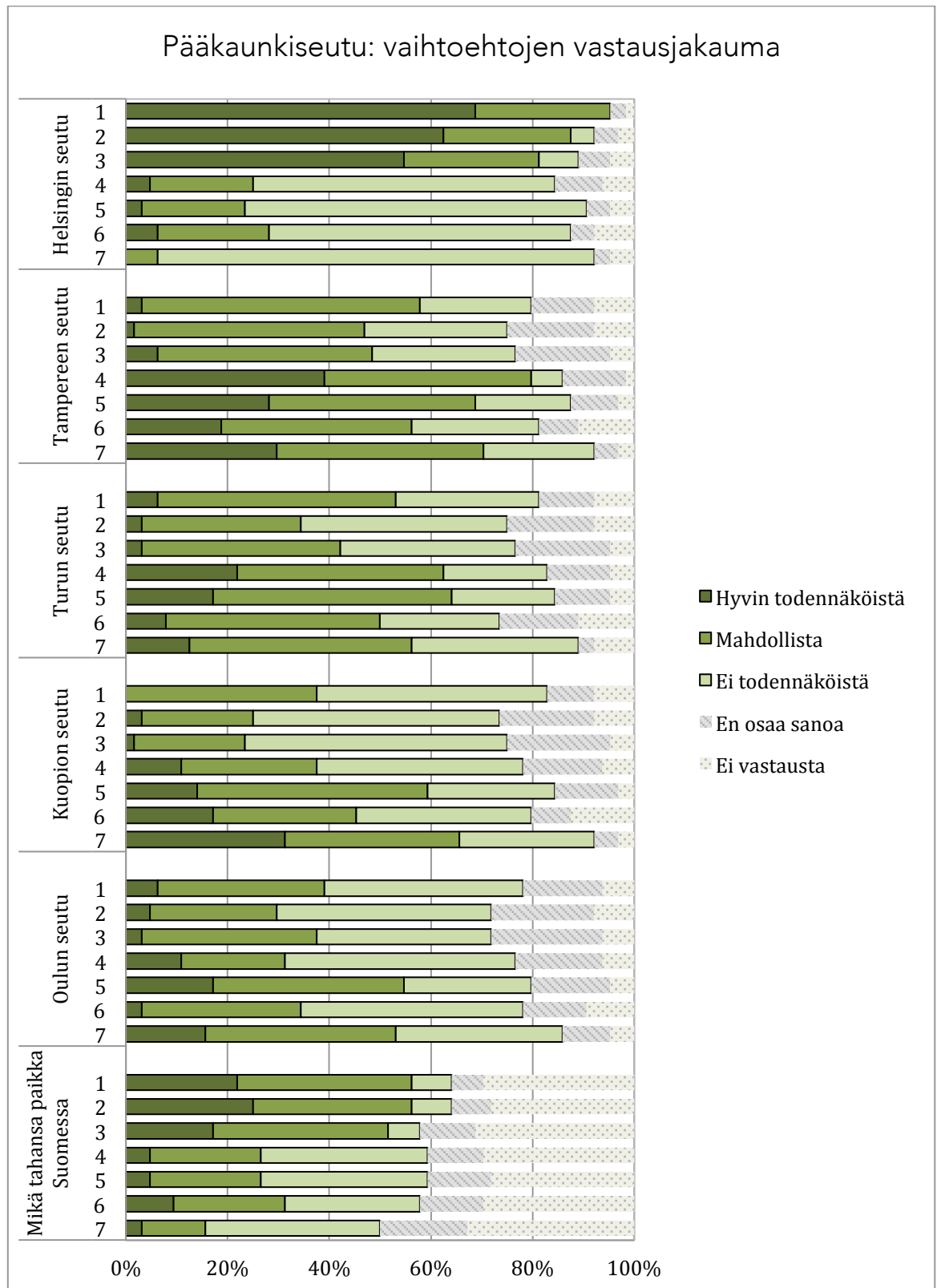
Jyväskylän tai Lapin seudun aluemurteessa diftongit eivät todellisuudessaakaan avaru. Jyväskylän seutu saattaa tosin tulla vastaajille mieleen jo siitäkin syystä, että näytteet 1, 2 ja 3 ovat kaiken kaikkiaan hyvin yleiskielisiä. Monella suomalaisella on mielikuva, että Jyväskylässä puhutaan ”murteettomasti” (Palander 2011: 109; Palander 2005: 70). Tämä käsitys on peräisin *Maamme kirjasta* (Mielikäinen 1997: 68).

Vaihtoehtojen vastausjakauma

Kuvioiden 3 ja 4 tietoja voi tarkastella toisestakin näkökulmasta: siitä, miten eri vastausvaihtoehtojen arvioinnit poikkeavat eri näytteissä. Kuvio 5 (s. 53) havainnollistaa tätä näkökulmaa. Jokainen vastausvaihtoehto on järjestetty omaksi kuviokseen, jossa kutakin näytettä vastaa palkki. Ylin palkki esittää vastausvaihtoehdon saaman vastausjakauman näytteessä 1, jossa diftongit eivät avaru lainkaan. Alin palkki esittää jakauman näytteessä 7, jossa on avarimmat diftongit. Kuviota vastaavat lukumäärät ovat nähtävillä liitteessä 6.

Avaria ja avartumattomia diftongeja sisältäviä näytteitä arvioidaan yleensä melko eri tavalla keskenään. Jyrkin ero on siinä, miten vastaukset jakautuvat vaihtoehdon Helsingin seutu arvioinneissa. Kuviosta näkyy, että vastaajat pitävät Helsingin seutua kaikkein todennäköisimpänä ja myös mahdollisimpana kotipaikkana puhujalle näytteen 1 kohdalla. Tällaisten arvioiden määrä laskee hieman, kun avartumisaste hienoisesti näytteiden 2 ja 3 kohdalla nousee. Näytteitä 4–7 taas arvioidaan vastakkaisesti, poikkeuksena runsaammat paikannukset näytteessä 6.

¹² Näytteen 3 kohdalla sekä Oulua ja Turkua pitää epätodennäköisenä vaihtoehtona 34 % vastaajista.

Kuvio 5. Pääkaupunkiseudun ryhmän mielikuvat puhujan kotipaikasta. Vastaukset järjestettynä lomakkeen vastausvaihtoehtojen mukaan.

Vastaukset kohdassa ”mikä tahansa paikka Suomessa” jakautuvat samankaltaisesti kuin edellä. Näytteiden 1–3 (avartumattomat diftongit) kohdalla kyseistä vaihtoehtoa pidetään selvästi todennäköisempänä ja mahdollisempaan kuin näytteiden 4–6 (avartuneet dif-

tongit) kohdalla. Myös tämän vaihtoehdon kohdalla näyte 6 arvioidaan hieman todennäköisemmäksi kuin muut avartuneita diftongeja sisältävät näytteet.

Näytteiden puhetapa mieltyy eniten Tampereen seudulle, kun diftongit ovat lievästi avartuneet (näyte 4). Sitä vähemmän avartuneita diftongeja (näytteet 1–3) ei pidetä todennäköisesti tamperelaisen puhetavan mukaisina, mutta se ei ole kovin epätodennäköistäkään. Paikannusten määrä laskee hieman myös silloin, kun lievästi avartuneista diftongeista siirrytään avarampiin päin (näytteet 5 ja 6), tosin se nousee jälleen hieman näytteen 7 kohdalla.

Turun seutua arvioidaan samankaltaisesti kuin Tamperetta: Assosiaatio on voimakasta lievästi avartuneiden diftongien kohdalla (näyte 4). Suppeita diftongeja (näytteet 1–3) ei juuri pidetä todennäköisinä turkulaisessa puhetavassa. Todennäköisyyden arviot laskevat näytteiden 5 ja 6 kohdalla, mutta kasvavat taas hiukan näytteen 7 kohdalla. Myös Oulun seudulle vastaajat paikantavat useimmin näytteet, joissa on avartuneita diftongeja. Eniten sinne mieltyvät näytteet 5 ja 7.

Kuopion seutu on vastausvaihtoehdoista ainoa, jonka puhetapaan näytteet yhdistyvät sitä todennäköisemmin, mitä enemmän diftongit niissä avartuvat. Avartumattomia diftongeja sisältävät näytteet eivät vastaajien mielestä juuri kuvaa kuopiolaista puhetta.

Kaiken kaikkiaan vastaukset jakaantuvat johdonmukaisesti sen suhteen, kuinka diftongien avartuma-asteiden on arvioitu vaihtelevan näytteissä. Helsingin seudun paikannukset puhujan todennäköiseksi kotipaikaksi vähenevät jotakuinkin sitä mukaa kuin avartuma-aste nousee, ja samanlainen tendenssi on ”minkä tahansa paikan” paikannuksilla. Tampereen ja Turun paikannukset puhujan todennäköiseksi kotipaikaksi nousevat huippuunsa näytteen 4 kohdalla ja vähenevät sen jälkeen hieman, tosin kasvavat taas näytteen 7 kohdalla. Myös Oulun seutuun yhdistetään herkimmin avartumien välimuotoja. Kuopion seudun paikannukset taas lisääntyvät sen myötä, kun avartuma-aste nousee.

Jonkinlaisen poikkeuksen muuten hyvin johdonmukaisista arvioinneista muodostavat monessa kohdin vastaukset näytteeseen 6 (*Kialo on hiano kukka, sano viakas myyjä*). Näytettä arvioidaan suhteessa hiukan enemmän Helsingin seudun tai minkä tahansa paikan, vähemmän Tampereen, Turun ja Oulun seudun puhetavan kuuloiseksi. Vastaavanlaisia, mutta pienempiä eroja on nähtävissä näytteen 2 arvioissa, jotka siis poikkeavat hieman niiden näytteiden arvioista, joiden diftongit ovat avartuma-asteiltaan lähellä sitä.

Nämä kaksi näytettä kuunneltiin testitilanteissa ensimmäisinä, näyte 6 ensin ja näyte 2 sen jälkeen, joskin kaikki näytteet oli ennen tehtävän tekoa kuunneltu kerran. On mahdollista, että osa vastaajista alkoi erottaa diftongien eri variantteja tehtävää tehdessä, joten

tätä ensimmäistä tehtävää tehdessä arviot eivät olisi olleet vielä yhtä harjaantuneita kuin seuraavien tehtävien kohdalla. Eräs vastaaja toteaa lomakkeen avoimessa kommenttikentässä seuraavasti: ”Vähitellen alkoivat vastaukset muuttua epävarmemmiksi. Ihan kuin nyansseja olisi kuullut enemmän.”

Esitutkimuksesta käy ilmi, että vastaajat arvioivat näytteitä paitsi sellaisten piirteiden perusteella, mitä he kuulevat, myös sellaisten, mitä eivät kuule. Erityisen relevantteina haastatellut pitävä *intonaatiota*, minkä vuoksi he sanoivatkin, ettei näytteiden puhetapa sovi kuvaamaan Kuopion, Oulun tai Turun seudun puhetta (ks. luku 3.3.2). On mahdollista, että vastaajat esimerkiksi paikantavat avartuneet diftongit pikemmin Tampereelle kuin Turkuun sen vuoksi, että Turun puheelle leimaa antava *intonaatio* puuttuu näistä näytteistä. Prosodisilla seikoilla voi olla enemmän merkitystä kielen arvioinnissa kuin aavistamme-
kaan: Eräs vastaaja Kuopion ryhmässä mainitsi lomakkeen täytettyään, ettei hän kokenut näytteissä olevan Kuopion puhetapaa. Sen sijaan hän sanoi, että mieleen tuli Hollola tai Lahti. Näytteiden lukija on kotoisin Lammilta, eli lähes Hollolan naapurista.

4.1.3 Pääkaupunkiseutu: eri-ikäiset vastaajat

Eletty elämä tuo yleensä ihmiselle kontakteja muilta seuduilta, matkoja ja uusia asuinpaikkoja, ja tämä voi vaikuttaa käsityksiin kielestä. Nuorten ja vanhempien murteentunnistuksessa onkin tutkitusti eroja (Williams ym. 1999, ks. myös Vaattovaara 2012: 198–202). Koska pääkaupunkiseudulta kerätyssä aineistossa on eri-ikäisiä vastaajia, tutkin seuraavaksi, vaikuttaako ikä siihen, miten he paikantavat eri tavoin äännetyt diftongit.

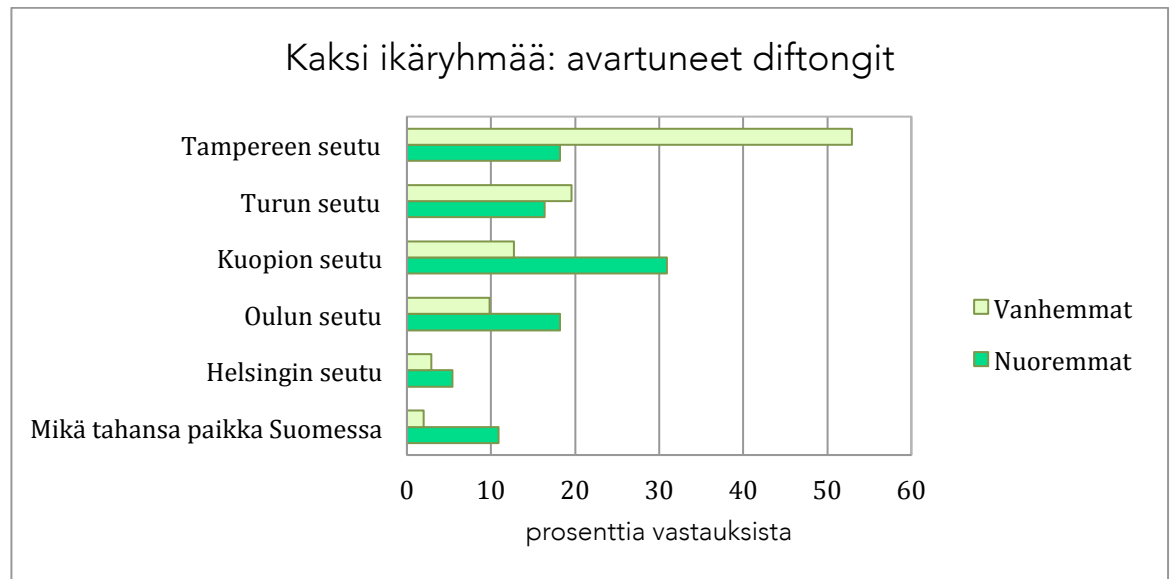
Ryhmittelen vastaajat kahteen ikäryhmään sen mukaan, ovatko he enintään 25-vuotiaita vai sitä vanhempia. Tällä tavoin ryhmistä tulee melko tasalukuiset keskenään, kun nuorempien ryhmään kuuluu 28 vastaaja (44 % vastaajista) ja vanhempien ryhmään 36 (56 % vastaajista).

Enintään 25-vuotiaiden ryhmän nuorin jäsen on 14-vuotias. Ryhmän mediaani-ikä on 21 vuotta ja keski-ikä 20 vuotta. Yli 25-vuotiaiden ryhmän vanhin jäsen on 71-vuotias. Tämän ryhmän keski-ikä on hiukan yli 40 vuotta ja mediaani-ikä 37 vuotta.

Käsittelen seuraavassa ryhmien vastauksia aloittaen jälleen niistä näytteistä, joissa on selvästi avartuneita diftongeja. Sen jälkeen siirryn arvioihin avartumattomista ja hyvin lievästi avartuneista diftongeista. Jotta ryhmien välinen vertailu olisi selkeää, keskityn tässä luvussa vastauksiin, joissa vastaajat pitävät vaihtoehtoa todennäköisenä.

Avartuneet diftongit

Kuvio 6 havainnollistaa, miten kaksi ikäryhmää arvioi avartuneita diftongeja sisältäviä näytteitä. Kunkin kohdan lukumääräiset vastaukset ovat nähtävillä liitteessä 6.

Kuvio 6. Kahden ikäryhmän pääkaupunkiseutulaisten mielikuvat puhujan kotipaikasta, kun diftongit ovat selvästi avartuneet. Näytteiden 4, 5, 6 ja 7 vastaukset on yhdistetty. Prosenttiluvut esittävät niiden vastausten välisen jakauman, joissa jotain vaihtoehtoa on pidetty todennäköisenä.

Vanhemman ja nuoremman ryhmän arviot poikkeavat toisistaan selvästi. Vanhempi ryhmä pitää näytteiden 4–7 kohdalla puhujan todennäköisimpänä kotipaikkana Tampereen seutua (53 % vastauksista). Ero muihin vaihtoehtoihin on selvä: Turun seutu on merkitty todennäköiseksi vaihtoehdoksi 20 %:ssa vastauksista, Kuopion seutu 13 % :ssa ja Oulun seutu 10 %:ssa. Vaihtoehdot Helsingin seutu (3 %) ja mikä tahansa paikka Suomessa (2 %) eivät tunnu vanhempien vastaajien mielestä todennäköisiltä kotipaikoilta puhujalle, kun diftongit avartuvat. Vanhemmat vastaajat tekivät näytteiden 4–7 kohdalla kokonaisuudessaan 102 sellaista merkintää, joiden mukaan he pitivät jotakin vaihtoehtoista todennäköisenä. Tämä tekee keskimäärin 2,8 merkintää henkeä kohden ja 0,7 merkintää näytettä kohden.

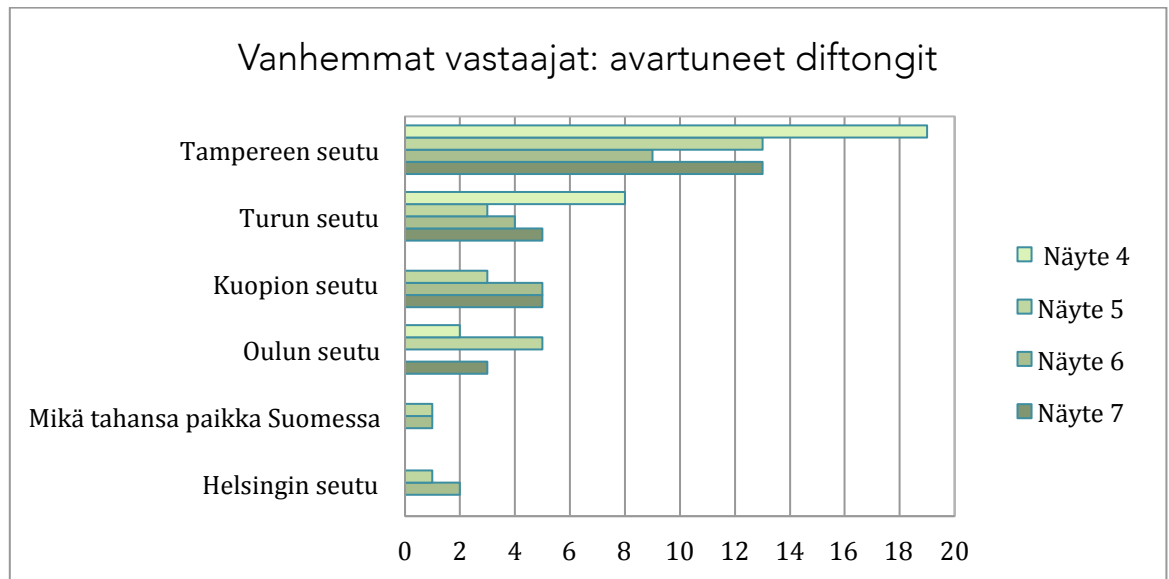
Nuorempi ryhmä taas pitää Kuopion seutua todennäköisimpänä vaihtoehtona silloin, kun diftongit avartuvat (31 % vastauksista). Ero seuraaviin vaihtoehtoihin, Tampereen ja Oulun seutuun (kumpikin 18 %), Turun seutuun (16 %) ja mihin tahansa paikkaan (11 %) ei ole yhtä merkittävä kuin vanhemmilla vastaajilla on. Helsingin seutuun nuoretkaan eivät yhdistä avartuneita diftongeja sisältäviä näytteitä (5 %). Nuoremmat vastaajat merkitsivät näytteiden 4–7 kohdalla kokonaisuudessaan 110 kohtaa todennäköiseksi vaihtoehdoksi

Tämä tekee keskimäärin 3,6 merkintää henkeä kohden ja 0,9 merkintää näytettä kohden. He pitävät siis hieman useammin jotain vaihtoehtoa todennäköisenä kuin vanhemmat.

Merkittävä ero ryhmien välillä on siis se, että nuoremmat vastaajat liittävät avartuneet diftongit ensisijaisesti Kuopioon, vanhemmat taas ensisijaisesti Tampereelle. Nuoremmat myös pitävät eri vastausvaihtoehtoja tasaisemmin mahdollisena, kun taas vanhemmat vastaajat ovat selvemmin Tampereen seutu -vaihtoehdon kannalla.

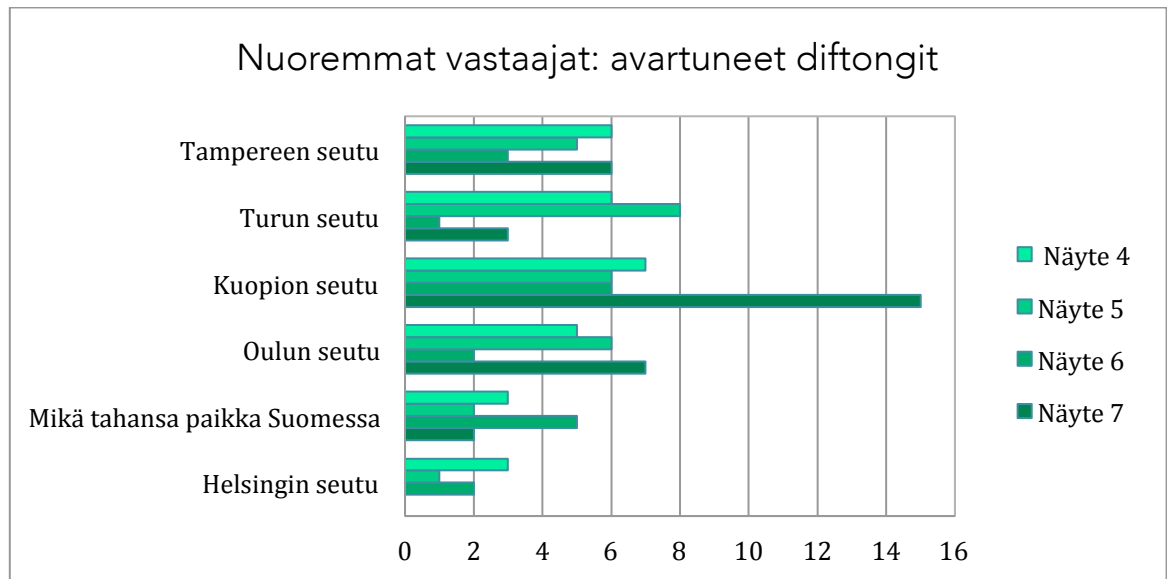
Koska todellisuudessa Tampere kuuluu diftongin avartuman ydinalueeseen ja Kuopion seudun puheeseen taas kuuluvat avartumattomat variantit (Krook 1999: 231–233), vanhempien vastaajien mielikuvat yhtenevät dialektologian kanssa enemmän kuin nuorempien, kuten muissakin tutkimuksissa on havaittu (Williams ym. 1999; Kokko 2010: 154–155, ks. kuitenkin Vaattovaara 2012: 201–202). Kuitenkin molemmat ryhmät ovat yhtä mieltä siitä, etteivät avartuneet diftongit ole todennäköisiä puheessa Helsingin seudulla, mille käsitykselle dialektologia ei anna tukea (Paunonen 1995 [1982]: 72–102).

Kuviot 7 (tämä sivu) ja 8 (s. 58) esittävät vanhempien ja nuorempien vastaajien vastausjakauman näytteittäin. Kunkin kohdan lukumääräiset vastaukset ovat nähtävillä liitteessä 6.

Kuvio 7. Yli 25-vuotiaiden pääkaupunkiseutulaisten mielikuvat puhujan kotipaikasta, kun diftongit ovat selvästi avartuneet (näytteet 4–7).

Kuvioista 7 näkyy, että vanhemmat vastaajat paikantavat jokaisen näytteistä 4–7 etupäässä Tampereelle. Näytteen 4 (*Se tiäs miten yällä on helpompi syädäs salaa*) puhetapa mieltyy heille eniten tamperelaiseksi ja toisaalta turkulaiseksi. Kun avartuma-aste kasvaa (näytteet 5–7), paikantaa tämä ryhmä näytteitä hieman tasaisemmin eri vaihtoehtoihin.

Kuvio 8. Korkeintaan 25-vuotiaiden pääkaupunkiseutulaisten mielikuvat puhujan kotipaikasta, kun diftongit ovat selvästi avartuneet (näytteet 4–7).

Nuorten ryhmän arviot (kuvio 8) sijoittuvat kokonaisuudessaan tasaisemmin eri vastausvaihtoehtoihin kuin vanhempien. Heidän arvioitaan havainnollistavassa kuviossa 8 silmiinpistävin piirre on näytteen 7 (*Nuaret miähet elää piänelläkin tyällä*) voimakas mieltyminen Kuopion seudulle. Tämän näytteen arviointi poikkeaa selvästi muista näytteistä, sillä sen kohdalla vaihtoehdon Kuopion seutu valitsee 15 vastaajaa, kun muiden näytteiden kohdalla näin tekee vain 6–7.

Nuorten valintoja voi selittää eräs keskustelu, jonka kävin 19-vuotiaan espoolaisen vastaajan kanssa testin teon jälkeen. Hän kertoi, ettei varsinaisesti mieltänyt näytteiden puhetapaa kyseisiin vastausvaihtoehtoihin, vaan pikemminkin käytti tietynlaista loogista strategiaa: Hän kokee Helsingin seudun murteettomimmaksi paikaksi Suomessa ja katsoo murteiden ”lisääntyvän” sitä mukaa, kun Helsingistä liikutaan pois päin. Niinpä hän valitsikin Helsingin seudun yleiskielisimpien näytteiden kohdalla, ja havaitessaan näytteessä hiukan enemmän murretta, hän sijoitti sen paikkakunnalle, joka mieltyi maantieteellisesti lähelle ja toiseksi yleiskielisimmäksi, eli Tampereelle. Kuopion kyseinen henkilö mainitsi käsittävänsä kaukaiseksi ja murteelliseksi, joten todennäköisesti hänkin on sijoittanut näytteen 7 puhettavan Kuopioon.

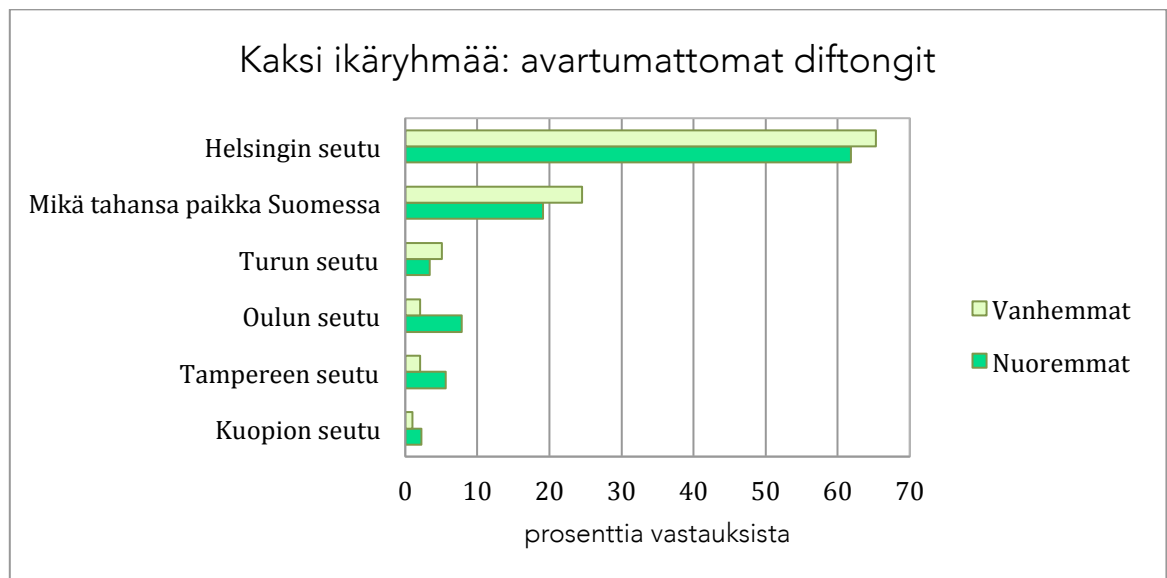
Keskustelu vahvistaa epäilyksiä, joita sekä Mikkola (2007: 18) että minä itse (Saaristo 2009: 13) esitämme kandidaatintöissämme. Osa vastaajista ei ehkä tunnista, mikä piirre näytteissä vaihtelee, ja murteellisimmaksi havaitut näytteet yksinkertaisesti sijoitetaan murteellisimmaksi mielletylle paikkakunnalle. Vastaajan mielessä ei siis välttämättä ole tietyn piirteen levinneisyys Suomessa, josta kokeeni ensisijaisesti pyrkii keräämään mieli-

kuvia, vaan Suomen murteiden järjestys, jossa murteet sijoittuvat jonkinlaiselle jatkumolle yleiskielen ja vahvan murteen välille.

Toisaalta juuri savolaismurteisiin kuuluva ensitavun pitkän A:n diftongiutuminen (*maa* > *moa~mua*) tai diftonginreduktio eli suppenevien diftongien jälkikomponentin väljentyminen (*päivä* > *päevä*) tuottavat murteellisia diftongeja, jotka saattavat sekoittaa vastaajien mielessä näytteissä kuultaviin avartuneisiin diftongeihin (ks. myös Vaattovaara 2012: 189–190).

Avartumattomat diftongit

Kuvio 9 havainnollistaa, miten vastaukset jakaantuvat ikäryhmittäin niissä näytteissä, joissa on avartumattomia diftongeja (näytteet 1–3). Lukumääräiset vastaukset ovat nähtävillä liitteessä 6.

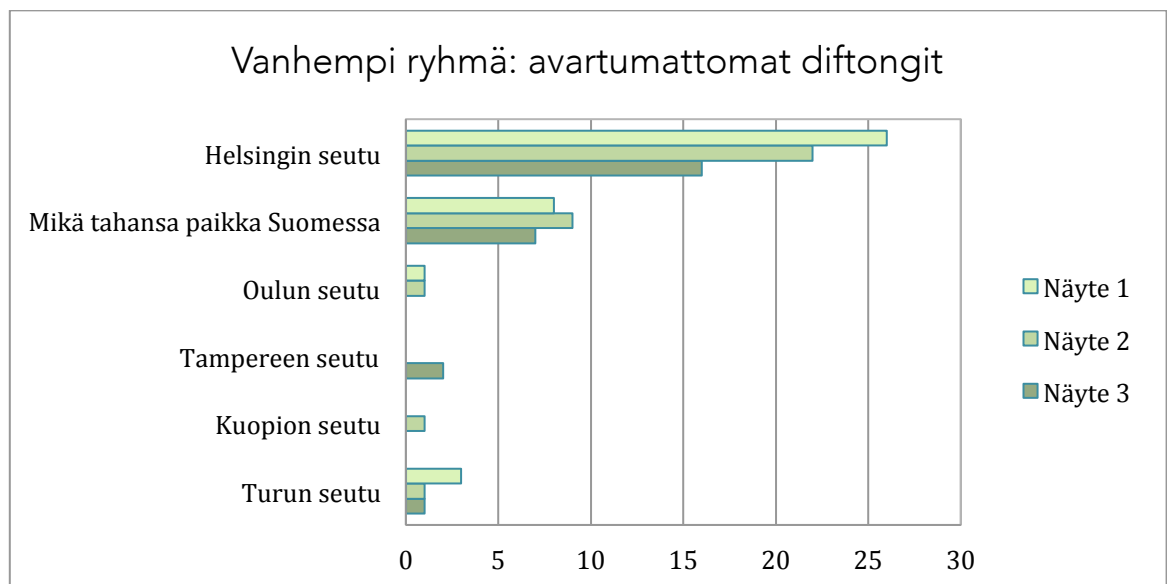
kuvio 9. Kahden ikäryhmän pääkaupunkiseutulaisten mielikuvat puhujan kotipaikasta, kun diftongit ovat hyvin lievästi tai eivät ole lainkaan avartuneet. Näytteiden 1, 2 ja 3 vastaukset on yhdistetty. Prosenttiluvut esittävät niiden vastausten välisen jakauman, joissa jotain vaihtoehtoa on pidetty todennäköisenä.

Vastaajaryhmät paikantavat avartumattomia diftongeja huomattavasti yhdenmukaisemmin kuin avartuneita. Molemmat ryhmät yhdistävät Helsingin seudun selvästi voimakkaammin näihin näytteisiin. Lisäksi suhteellisen usein molempien ryhmien vastauksissa pidetään todennäköisenä, että puhuja voisi olla kotoisin mistä tahansa paikasta Suomessa. Muita vaihtoehtoja ehdotetaan molemmissa ryhmissä harvoin.

Nuoremman ryhmän jäsenet merkitsivät näytteiden 1–3 kohdalla 89 kohtaa todennäköiseksi, eli keskimäärin he merkitsivät 3,2 vaihtoehtoa henkilöä kohden ja 1,1 valintaa jokaista näytettä kohden. Vanhemman ryhmän vastaajat merkitsivät yhteensä 89 kohtaa,

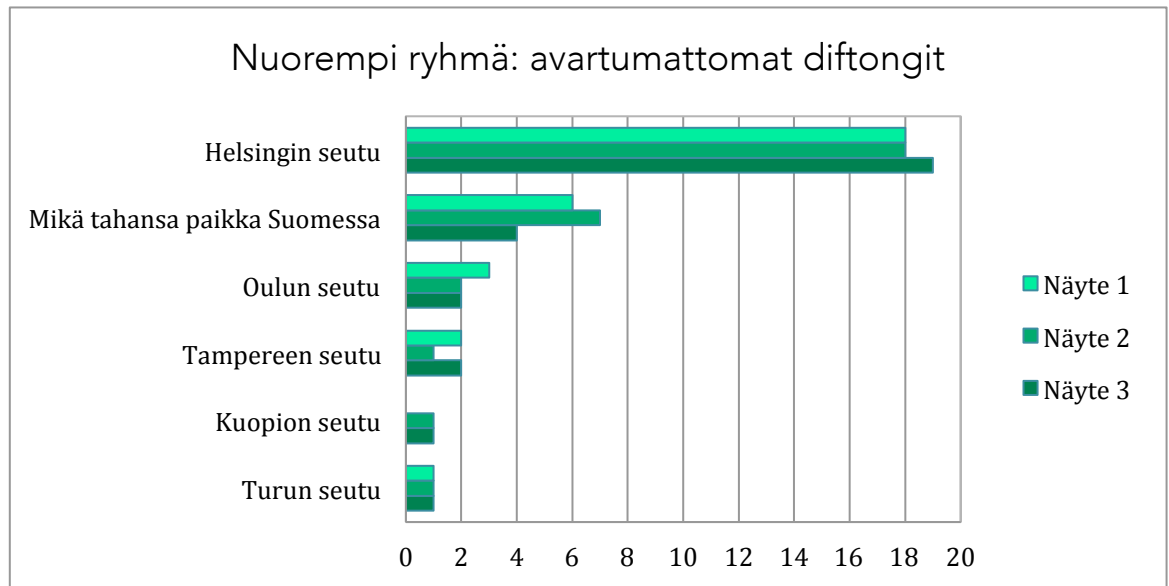
mikä tekee 2,7 vastausta henkeä kohden ja 0,9 vastausta näytettä kohden. Näidenkin näytteiden kohdalla nuoret pitävät siis useammin jotain vaihtoehtoa todennäköisenä.

Kuviot 10 (tämä sivu) ja 11 (s. 61) havainnollistavat, miten ikäryhmien vastaukset jakautuvat näytteittäin. Kunkin kohdan lukumääräiset vastaukset ovat nähtävillä liitteessä 6. Myös näistä kuvioista näkyy, että ryhmät ovat yhdenmukaisempia arvioidessaan avartumattomia kuin avartuneita diftongeja (ks. kuviot 7–8). Pieniä eroja ryhmien välille voisi löytää: siinä missä vanhemman ryhmän jäsenet paikantavat näytteet Helsinkiin sitä todennäköisemmin, mitä selvemmin diftongit ovat täysin avartumattomia, nuorten ryhmässä tällaista tendenssiä ei ole. Nuoret mieltävät näytteet 1–3 lähes tasalukuisesti Helsingin seudulle.

Kuvio 10. Yli 25-vuotiaiden pääkaupunkiseutulaisten mielikuvat puhujan kotipaikasta, kun diftongit ovat hyvin lievästi tai eivät ole lainkaan avartuneet (näytteet 1–3).

Tässä luvussa tehdyn analyysin perusteella merkittävin ero eri-ikäisten pääkaupunkiseutulaisten välillä on se, että nuoremmat vastaajat paikantavat avartuneet diftongit etupäässä Kuopioon, vanhemmat etupäässä Tampereelle. Nuorempi ryhmä myös mieltää avartuneita diftongeja sisältävät näytteet (pl. näyte 7) tasaisemmin eri vaihtoehtoihin kuin vanhemmat. Vaattovaaran aineistossa juuri alle 30-vuotiaat vastaajat pitävät avartuneita diftongeja sisältävää puhenäytettä standardipuheen kuuloisena (Vaattovaara 2012: 192), mutta havainto ei saa tukea omasta aineistostani.

Kuvio 11. Korkeintaan 25-vuotiaiden pääkaupunkiseutulaisten mielikuvat puhujan kotipaikasta, kun diftongit ovat hyvin lievästi tai eivät ole lainkaan avartuneet (näytteet 1–3).

4.1.4 Pääkaupunkiseutu: en osaa sanoa -vastaukset sekä tyhjät kohdat

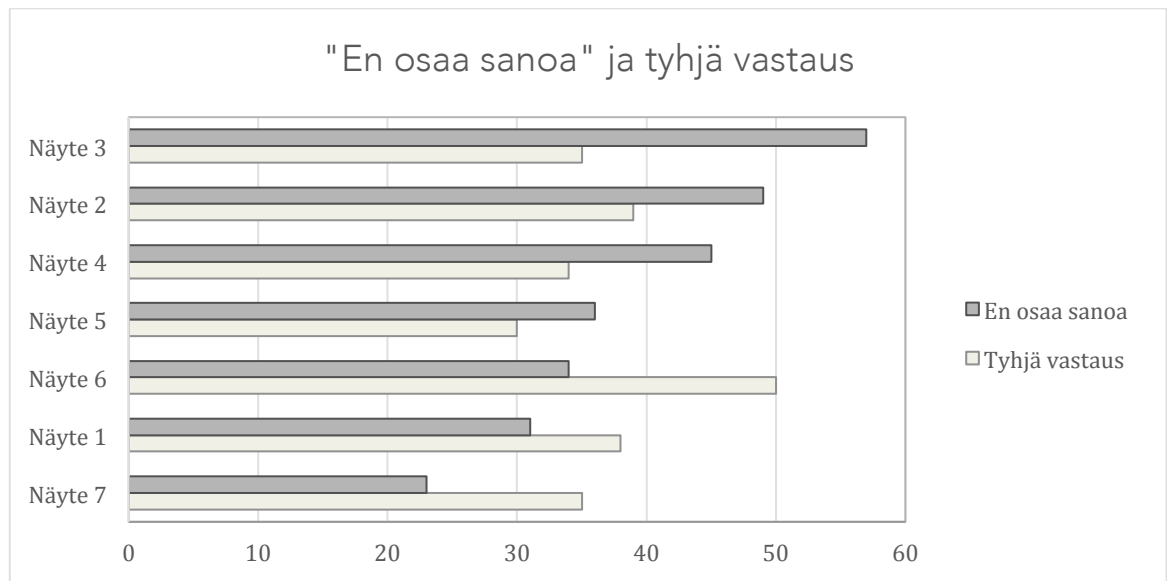
Tähän lukuun saakka analyysissä ovat olleet mukana vain vastaukset, joissa vastaaja on ilmaissut jonkin paikan olevan *todennäköinen*, *mahdollinen* tai *epätodennäköinen* kotipaikka puhujalle. Tässä alaluvussa käsitelen niitä vastauksia, joissa vastaaja on joko rasti-
tanut kohdan *en osaa sanoa* tai jättänyt koko rivin tyhjäksi.

Kuvio 12 (s. 62) esittää tyhjäksi jätetyt ja en osaa sanoa -vastaukset näytteittäin. Kuvio on järjestetty niin, että ylimpänä on näyte, jossa en osaa sanoa -vastausten määrä on suurin ja alimpana vastaavasti näyte, jossa määrä on pienin. Kuviota vastaavat lukumäärät ovat nähtävillä liitteessä 6.

En osaa sanoa -vastausten määrä on suurin näytteessä 3 (*Se ties miten yöllä on helpompi syödäs salaa*), jonka diftongit ovat hyvin lievästi avartuneet. Toiseksi suurin se on näytteessä 2 (*Kielo on hieno kukka, sano viekas myyjä*), jonka diftongit samoin ovat hyvin lievästi avartuneet. Myös kolmannen näytteen (näyte 4, *Se tiäs miten yöllä on helpompi syädäs salaa*) diftongit on tuomaritestissä arvioitu enimmäkseen lievästi avartuneeksi, ja näytteen 5 (*Kialo on hiano kukka, sano viakas myyjä*) diftongeja puolet tuomareista piti lievästi ja puolet voimakkaasti avartuneena. (Ks. liite 1: Tuomaritestin tulokset.)

Vähinten en osaa sanoa -vastauksia on merkitty näytteisiin 6 (*Kialo on hiano kukka, sano viakas myyjä*), 1 (*Nuoret miehet elää pienelläkin työllä*), ja 7 (*Nuaret miähet elää piänelläkin tyällä*). Näistä näytettä 6 yksi tuomari piti tuomaritestissä lievästi avartuneita diftongeja sisältävänä, loput pitivät diftongeja voimakkaasti avartuneita. Näytteen 1 dif-

tongit on tulkittu yksimielisesti avartumattomiksi, näytteen 7 taas voimakkaasti avartuneiksi.

Kuvio 12. Tyhjäksi jätetyt ja en osaa sanoa - vastaukset pääkaupunkiseudun ryhmän vastauksissa näytteittäin.

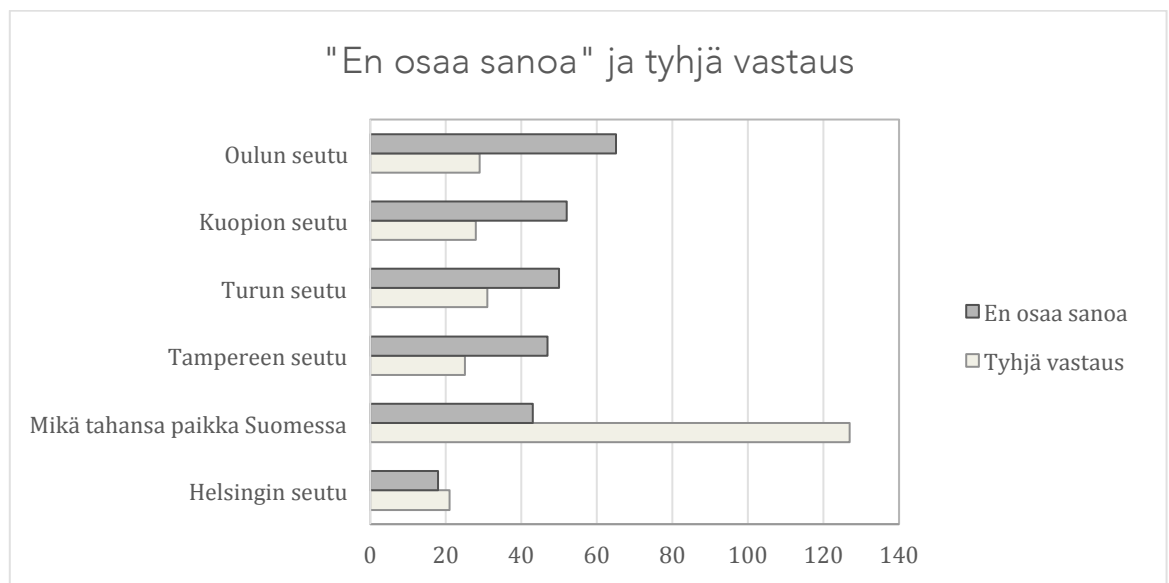
Kuvion perusteella vaikuttaa, että vastaajien on helpoin muodostaa mielipide niistä näytteistä, joiden tulkinta diftongien perusteella on selkein, toisin sanoen diftongit ovat joko voimakkaasti avartuneet tai eivät ole sitä ollenkaan. Eniten vaikeuksia tuottavat diftongit, jotka sijoittuvat näiden kahden välimaastoon, ja etenkin ne, jotka ovat vain hyvin lievästi avartuneet. Samalla välittyy vaikutelma, että kuulijat erottavat testitilanteessa näytteistä eriasteisia diftongin avartumia tarkasti.

Myös tyhjäksi jätetyt vastaukset voivat viestiä vastaajan epäroimisesta, mutta ne ovat tulkinnaltaan epävarmempia kuin en osaa sanoa -vastaukset. Niissä voi olla kyse esimerkiksi siitä, että vastaaja on saapunut tilanteeseen vasta silloin, kun testi on jo alkanut, jolloin hän ei ole täyttänyt lomaketta ensimmäisten näytteiden osalta. Mukana on joitakin lomakkeita, joissa tehtävät on täytetty vasta esimerkiksi toisesta tai kolmannesta näytteestä alkaen.

Toisaalta vastaajat ovat saattaneet jättää tehtävistä joitakin kohtia tyhjäksi kiireessä. Kaksi vastaajaa mainitsee lomakkeen avoimessa osassa aikaa olleen vähän ja ilmaisee jollain tapaa vaikeuden tehdä tehtävää, mikä voi osaltaan aiheuttaa kiirettä. Tällöinkin voi olla, että ensiksi kuulluissa näytteissä on enemmän tyhjiksi jääneitä kohtia kuin lopuksi, sillä vastaaja voi alkaa suoriutua tehtävistä nopeammin, kun hän oppii tehtävätyypin (pienryhmän tehtävien teosta ks. luku 3.1). Näytteiden soittojärjestys testitilanteessa on 6, 2, 3, 4, 7, 1, 5.

Kuvion 12 perusteella tyhjäksi jätettyjen vastausten määrään tuntuu odotusten mukaisesti jossain määrin vaikuttavan näytteiden soittojärjestys. Näytteeseen 6, joka soitettiin testissä ensimmäisenä, on jätetty eniten tyhjiä kohtia. Seuraavaksi eniten tyhjiä kohtia on näytteen 2 kohdalla, joka soitettiin toisena. Näytteitä 1 ja 7 lukuun ottamatta muut näytteet noudattavat tätä linjaa, jossa ensimmäisenä kuultuihin näytteisiin jää eniten tyhjiä kohtia, myöhemmin kuultuihin vähemmän. Onkin mielenkiintoista, miksi juuri vähiten ja voimakkaimmin avartuneita diftongeja sisältäviin näytteisiin (1 ja 7), jotka en osaa -vastausten valossa ovat yksinkertaisimpia arvioida, jäi vastaajilta melko paljon tyhjiä kohtia.

Kuviossa 13 tyhjäksi jätetyt ja en osaa sanoa -vastaukset on järjestetty sen mukaan, kuinka ne jakautuvat eri vastausvaihtoehtoihin. Ylimpänä on se vastausvaihtoehto, johon on merkitty eniten en osaa sanoa -vastauksia. Alimpana vastaavasti se vaihtoehto, johon on merkitty vähiten näitä vastauksia. Kuviota vastaavat lukumäärät ovat nähtävillä liitteessä 6.

Kuvio 13. Tyhjäksi jätetyt ja "en osaa sanoa" -vastaukset pääkaupunkiseudun ryhmän vastauksissa vastausvaihtoehtojen mukaan.

En osaa sanoa -vastaus on merkitty yleisimmin Oulun seudun kohdalle, minkä osaltaan varmasti selittää paikkakunnan kaukainen sijainti ja siten murteen huono tunnettuus etenkin pääkaupunkiseudulla vastanneille (ks. Preston 1989: 35–38; ks. kuitenkin Palander 2007: 24; Palander 2005a: 79, 83–84, 87). En osaa sanoa -vastaukset vähenevätkin vaihtoehtoisissa lähes siinä järjestyksessä kun maantieteellisesti tullaan lähemmäs Helsinkiä. Poikkeuksen tekevät Turun ja Tampereen vastaukset, jotka ovat tähän nähden päinvastaisessa järjestyksessä. Toisaalta ero etäisyydessä ei näiden paikkakuntien kohdalla ole suuri.

Vaihtoehto ”mikä tahansa paikka Suomessa”, johon en osaa sanoa -vastauksia on merkitty toisiksi vähiten, on tietysti samanaikaisesti yhtä lähellä ja kaukana vastaajista.

Tyhjäksi jätettyjä kohtia tarkastellessa huomio kiinnittyy vastausvaihtoehtoon ”mikä tahansa paikka Suomessa”, jossa määrä on moninkertainen (127 kohtaa) verrattuna seuraavaksi eniten tyhjäksi jätettyyn vaihtoehtoon (Turun seutu, 31 kohtaa). Yksi syy on saattanut olla kiire, sillä vaihtoehto on viimeisenä jokaisessa tehtävässä. Toinen voi olla se, että vaihtoehto poikkeaa muista, ja sen pohtiminen yksittäisten seutujen kanssa rinnan on hankalaa.

Eräs vastaaja taas ilmaisee lomakkeen kommenttiosiossa, että pyrkimys loogisuuteen vaikeuttaa tähän kohtaan vastaamista. Hän kommentoi: ”Vaihtoehto ’mikä tahansa paikka Suomessa’ ja sen pitäminen todennäköisenä melkein päkottaa valitsemaan jokaisen vaihtoehdon kohdalle hyvin todennäköistä.” Jos siis vastaaja haluaa olla täysin johdonmukainen kommentteissaan, voi olla helpompi jättää viimeinen kohta kokonaan rastittamatta kuin pohtia sen suhdetta muihin vastauksiin. Aiemmasta analyysistä käy kuitenkin ilmi, että kaikki vastaajat eivät koe tarvetta yhtä täyteen johdonmukaisuuteen kuin esimerkivastaaja (ks. esim. kuvio 2 luku 4.1.1).

Vastaajat ovat jättäneet muita vaihtoehtoja tyhjäksi melko tasaisesti. Turun seutu on jätetty rastittamatta näistä useimmin, 31 kertaa, Helsingin seutu taas harvimminkin, 21 kertaa. Näin pienille eroille en näe mielekkääksi pohtia syitä.

4.1.5 Eri seuduilta kotoisin olevat vastaajat

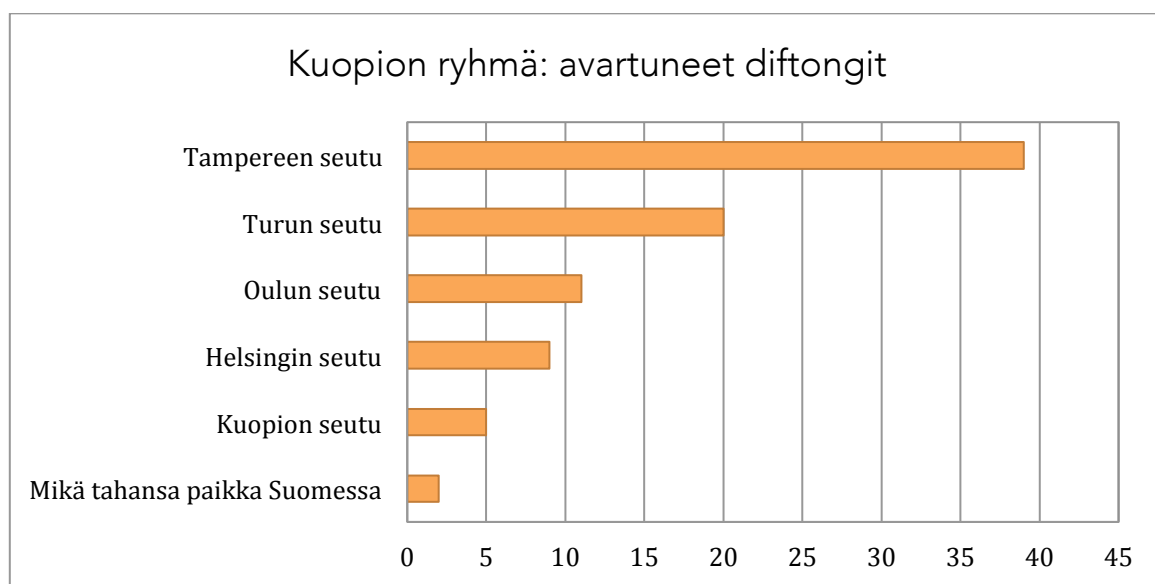
Tähän saakka olen käsitellyt aineistoa, joka on kerätty pääkaupunkiseudulla. Tässä osassa esittelen Kuopiossa ja Tampereella keräämääni aineistoa. Tampereen aineiston on kerätty kandidaatintyöhöni (Saaristo 2009), ja siinä on osin eri vastausvaihtoehdot kuin pääkaupunkiseudulla ja Kuopiossa toteutetussa kokeessa. Lisäksi Tampereen aineistosta puuttuvat näytteen 6 arviot. Vertaan eri ryhmiä myös Mikkolan (2007) Lammilla keräämään aineistoon.

Avartuneet diftongit

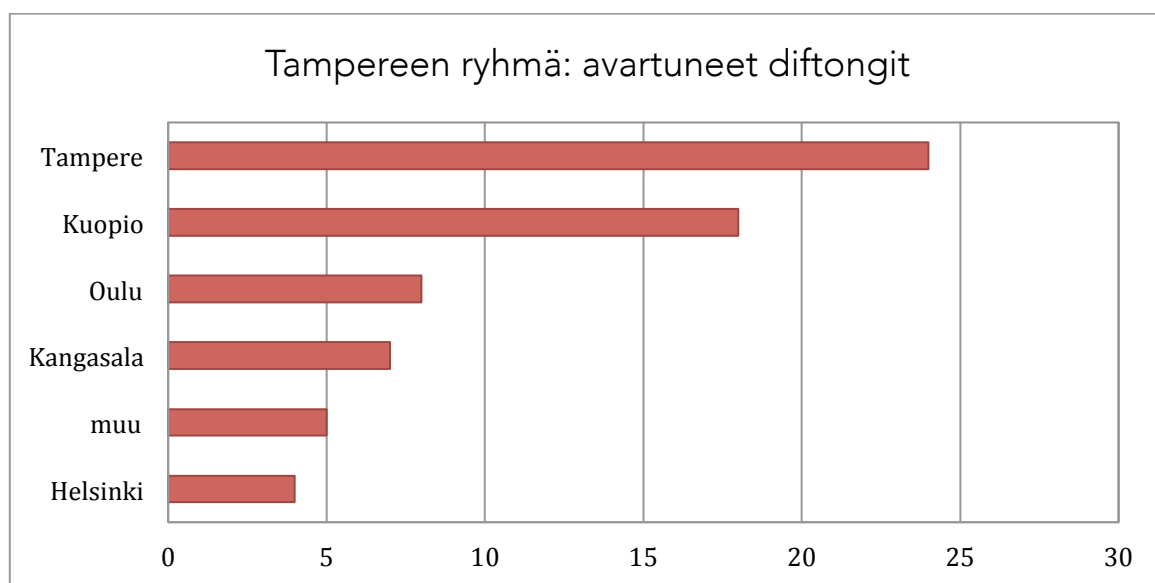
Kuviot 14 ja 15 (s. 65) esittävät Kuopion ja Tampereen ryhmän vastausjakauman näytteissä, joissa on selvästi avartuneita diftongeja.

Kuopion ryhmä arvioi näytteiden 4–7 puhutavan vahvimmin tamperelaisen kuuloiseksi. Tampere erottuikin vastauksista selvästi, sillä se on merkitty todennäköiseksi 40 kertaa, kun seuraavaksi suosituin vaihtoehto, Turun seutu, on merkitty 22 kertaa. Oulun

seutua, Kuopion seutua ja Helsingin seutua pidetään kutakin lähes yhtä todennäköisenä (11–13 kertaa). Viimeiseksi vaihtoehdoksi jää mikä tahansa paikka Suomessa.

Kuvio 14. Kuopion ryhmän mielikuvat puhujan kotipaikasta, kun näytteissä on avartuneita diftongeja (Näytteet 4–7).

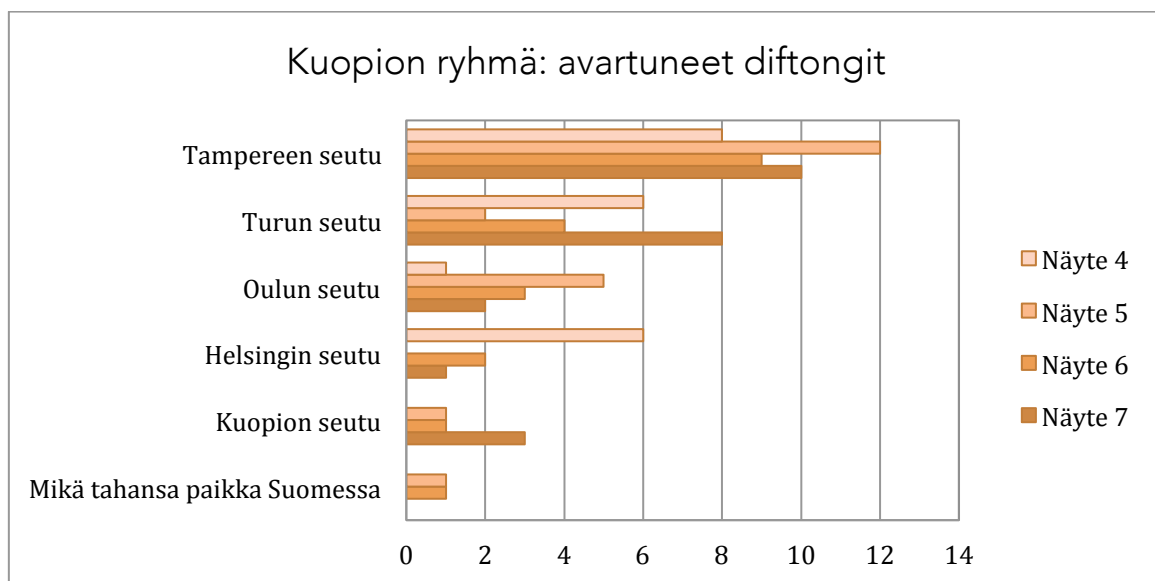

Kuvio 15. Tampereen ryhmän mielikuvat puhujan kotipaikasta, kun diftongit ovat selvästi avartuneet. Näytteiden 4, 5 ja 7 vastaukset on yhdistetty.

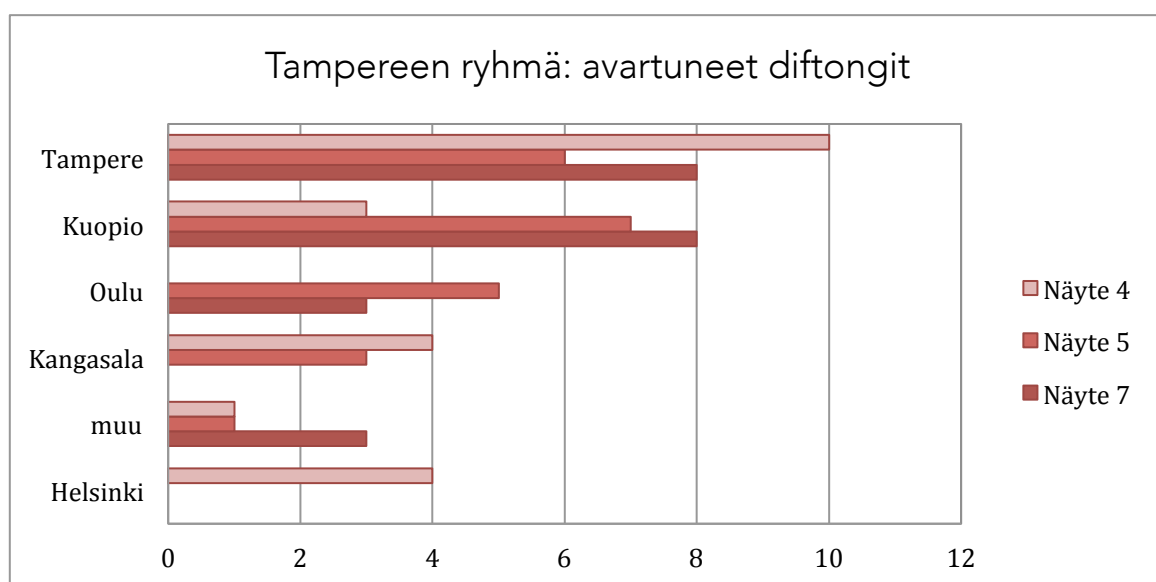
Tampereen ryhmä paikantaa avartuneita diftongeja sisältävät näytteet etupäässä Tampereelle (24 kertaa), mutta myös Kuopioon (18 kertaa), Ouluun (8 kertaa) ja Kangasalle (7 kertaa). Kaksi todennäköisimmiltä tuntuvaa vaihtoehtoa ovat siis Tampereen ryhmällä samat kuin pääkaupunkiseudun ryhmällä (ks. kuvio 1, luku 4.1.1). Kuopion ryhmä poikkeaa näistä siinä, että heidän arvioissaan Kuopion seutu on vasta viidenneksi todennäköisin.

Tampereen ryhmä koostuu lukioikäisistä nuorista, joten se on ikäjakaumaltaan nuorempi kuin pääkaupunkiseudun ja Kuopion ryhmä. Kun tamperelaisten arvioita vertaa pääkaupunkiseudun ryhmän nuorimpiin vastaajiin (ks. kuvio 6, luku 4.1.3), käy ilmi, että pääkaupunkiseudun nuoret yhdistävät diftongin avarruksen selvästi vahvemmin Kuopioon kuin Tampereen ryhmä.

Kuviossa 16 ja 17 näkyy vaihtelu näytteiden 4–7 arvioissa Kuopion ja Tampereen ryhmien kesken.

Kuvio 16. Kuopion ryhmän mielikuvat puhujan kotipaikasta, kun diftongit ovat selvästi avartuneet. Näytteet 4, 5, 6 ja 7.

Kuvio 17. Tampereen ryhmän mielikuvat puhujan kotipaikasta, kun diftongit ovat selvästi avartuneet. Näytteet 4, 5 ja 7.

Kuopion ryhmä paikantaa jokaisen näytteen vahvimmin Tampereen seudulle. Näytteen 4 arviot jakautuvat kuitenkin tasaisimmin eri vaihtoehtoihin, ja monet vastaajat pitävät tämän näytteen puhetyyliä todennäköisenä niin Turun kuin Helsinginkin seudulle. Näytteen 5 puhetapa mieltyy Tampereen lisäksi Ouluun ja näytteiden 6 ja 7 Turkuun.

Tamperelaiset yhdistävät näytteen 4 puhetavan etupäässä Tampereelle ja näytteen 5 Kuopioon, Tampereella ja Ouluun. Näytteen 7 Tampereen ryhmä paikantaa tasaisesti Tampereelle ja Kuopioon. Tampereen ryhmä, samoin kuin pääkaupunkiseutulaisten, paikantaa näytteet Kuopioon sitä todennäköisemmin, mitä enemmän näytteen diftongit avartuvat (ks. kuvio 5 luku 4.1.2). Kuopion ryhmän kohdalla näin ei ole.

Mikkolan (2007) Lammilla tekemän kokeen lomakkeessa on neljä vastausvaihtoehtoa *Helsinki*, *Lammi*, *Tampere* ja avoin kohta *muu*. Lammilaisnuoret paikantavat avartuneet diftongit voimakkaasti Tampereelle. Pieni osa vastaajista mieltää avartuneet variantit Lammin puhetapaan tai Helsinkiin. Myös heidän joukossaan on vastaajia, jotka liittävät avartuneet diftongit itämurteisiin, vaikka valmiiden vastausvaihtoehtojen joukossa ei tässä tutkimuksessa ole yhtään savolaismurteisiin kuuluvaa paikkakuntaa (Mikkola 2007: 17–18).

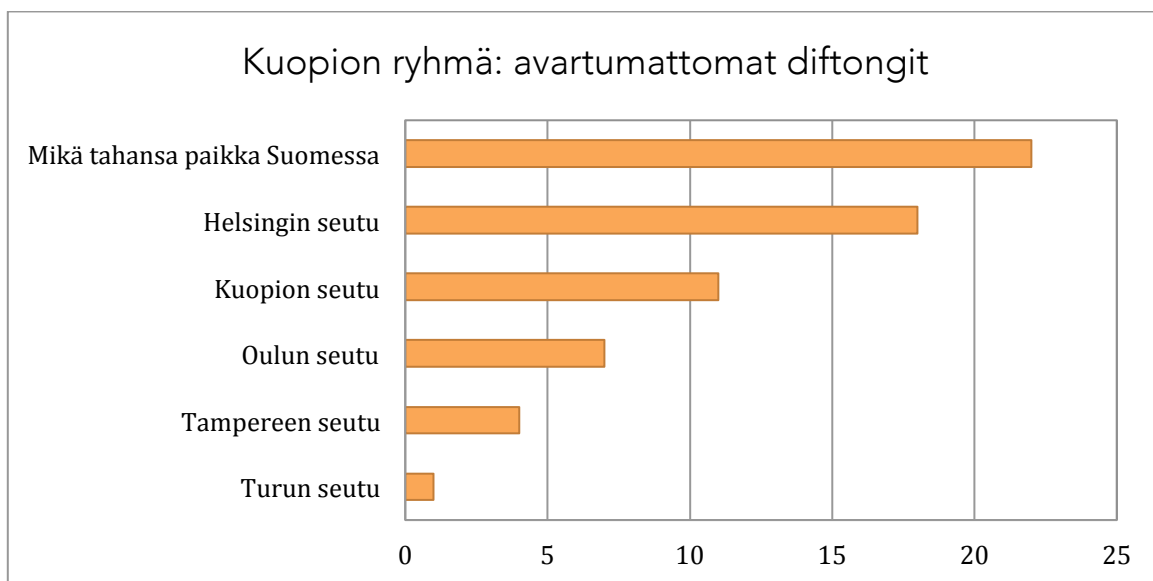
Kiinnostavasti lammilaisnuoret yhdistävät Tampereen puhetapaan juuri diftongit, jotka avartuvat lievästi (näyte 4) (Mikkola 2007: 18–19), ja tamperelaisnuoret pitävät näytettä 4 niin ikään eniten kotiseutunsa puhetta kuvaavana. Myös pääkaupunkiseudun vastaajat pitävät näytettä 4 sopivimpana tamperelaiselle (ks. kuvio 5 luku 4.1.2).

Avartumattomat diftongit

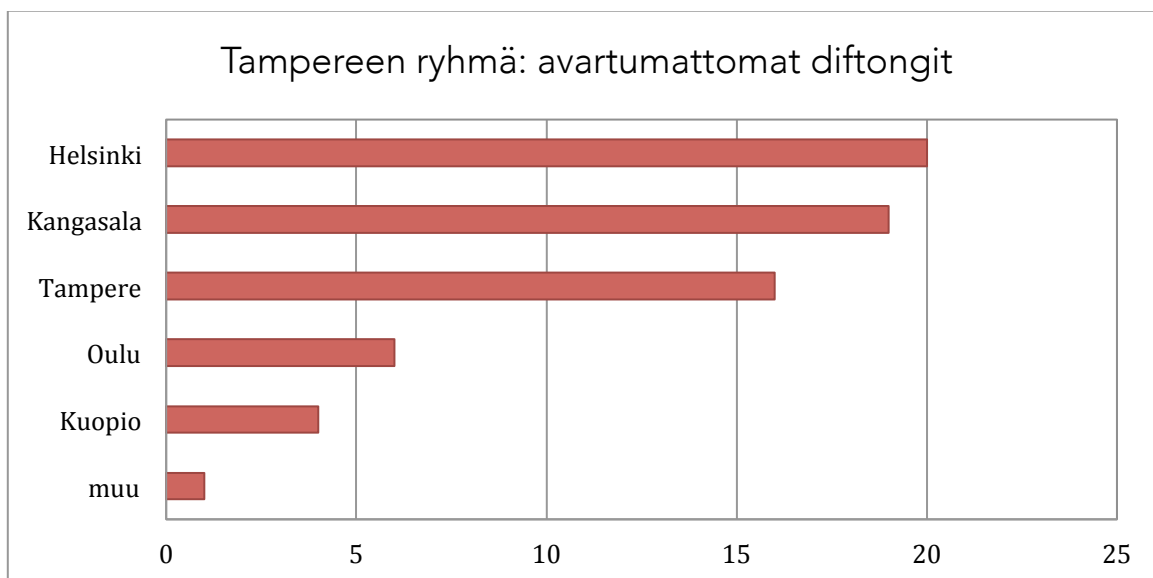
Kuvioista 18 ja 19 (s. 68) on nähtävissä, kuinka Kuopion ja Tampereen vastaajat paikantavat avartumattomia diftongeja sisältävien näytteiden (1–3) puhetavan eri vastausvaihtoehtoihin. Kunkin kohdan lukumääräiset vastaukset ovat nähtävillä liitteessä 6.

Kuopion ryhmän vastaajat mieltävät todennäköisimmäksi vaihtoehdoksi minkä tahansa paikan Suomessa (24 kertaa) ja sen jälkeen Helsingin seudun (18). Myös Kuopion seutua esitetään suhteellisen usein todennäköiseksi vaihtoehdoksi (11 kertaa), muita paikkoja harvoin.

Tampereen ryhmä paikantaa näytteet useimmiten Helsinkiin (20 kertaa), mutta myös Kangasalle (19 kertaa) ja Tampereelle (16 kertaa). Hajonta eri vastausvaihtoehtoihin on siis tamperelaisten kesken suurempaa kuin kuopiolaisten, eikä mitään selvää yksimielisyyttä avartumattoman diftongin sijoittumisesta ole. Sekä Kuopion että Tampereen vastaajien kohdalla eräs syy hajontaan voi toki olla ryhmän pieni koko.

Kuvio 18. Kuopion ryhmän mielikuvat puhujan kotipaikasta, kun diftongit ovat hyvin lievästi tai eivät ole lainkaan avartuneet. Näytteiden 1, 2 ja 3 vastaukset on yhdistetty.

Kuvio 19. Tampereen ryhmän mielikuvat puhujan kotipaikasta, kun diftongit ovat hyvin lievästi tai eivät ole lainkaan avartuneet. Näytteiden 1, 2 ja 3 vastaukset on yhdistetty.

Helsingin ryhmä on selvästi yksimielisempi näytteiden puhutavan sijoittamisesta kuin Kuopion ryhmä tai Tampereen ryhmä (ks. kuvio 2, luku 4.1.1.). Selvä enemmistö Helsingin ryhmän vastauksista on yhden vaihtoehdon, Helsingin seudun, kannalla.

Eroksi pääkaupunkiseudulta ja Kuopiosta kotoisin olevien välille muodostuu ensinnäkin se, pitävätkö ryhmän jäsenet pikemmin Helsingin seutua vai mitä tahansa paikkaa Suomessa todennäköisenä kotipaikkana puhujalle. Kuopion ryhmä sijoittaa avartumattomat variantit ensisijaisesti mihin tahansa Suomeen, toissijaisesti Helsingin seudulle, pääkaupunkiseutulaiset päinvastoin.

Toinen ero pääkaupunkiseudun ja Kuopion ryhmien välillä on siinä, miten voimakkaasti niiden jäsenet yhdistävät Kuopion seudun avartumattomiin diftongeihin. Siinä missä Helsingin ryhmä ei pidä näytteitä 1–3 juuri lainkaan kuopiolaista puhetapaa kuvaavina, Kuopion ryhmästä näin mieltää suhteellisesti selvästi useampi. Tämä on linjassa sen kanssa, missä määrin samat ryhmät yhdistävät avartuneita diftongeja sisältävät näytteet Kuopion seudulle (ks. kuvio 1, luku 4.1.1 ja kuvio 14, tämä luku).

Toisaalta kokemukseni vastaajien reaktioista antavat olettaa, että osa kuopiolaisista saattaa mieltää avartumattomat diftongit voimakkaamminkin Kuopion seudulle, mutta testin asettamat haasteet tulevat väliin. Kuopiossa ainakin yksi vastaaja ilmaisi selkeästi, ettei hän vastauksissaan keskittynyt pelkästään diftongin laatuun vaan etsi muitakin vihjeitä näytteistä: hän mietti ääneen näytteen 1 (*Nuoret miehet elää pienelläkin työllä*) kohdalla, että savolainen sanoisi *ellää*, ja näytteen 3 (*Se ties miten yöllä on helpompi syödäs salaa*) kohdalla, että savolainen sanoisi *helempompi*. Näyte 2 (*Kielo on hieno kukka, sano viekas myyjä*) onkin siten ainoa näyte, johon kyseinen vastaaja merkitsi Kuopion puhujan kotipaikaksi. Myös esitutkimuksessa tuli ilmi, että vastaajat kiinnittävät huomiota hyvin monipuolisesti erilaisiin vihjeisiin, joita näyte antaa, vaikka he ymmärtävätkin testin aiheen (ks. esim. 1 ja 2, luku 3.3.1 ja esim. 8 ja 9, luku 3.3.2).

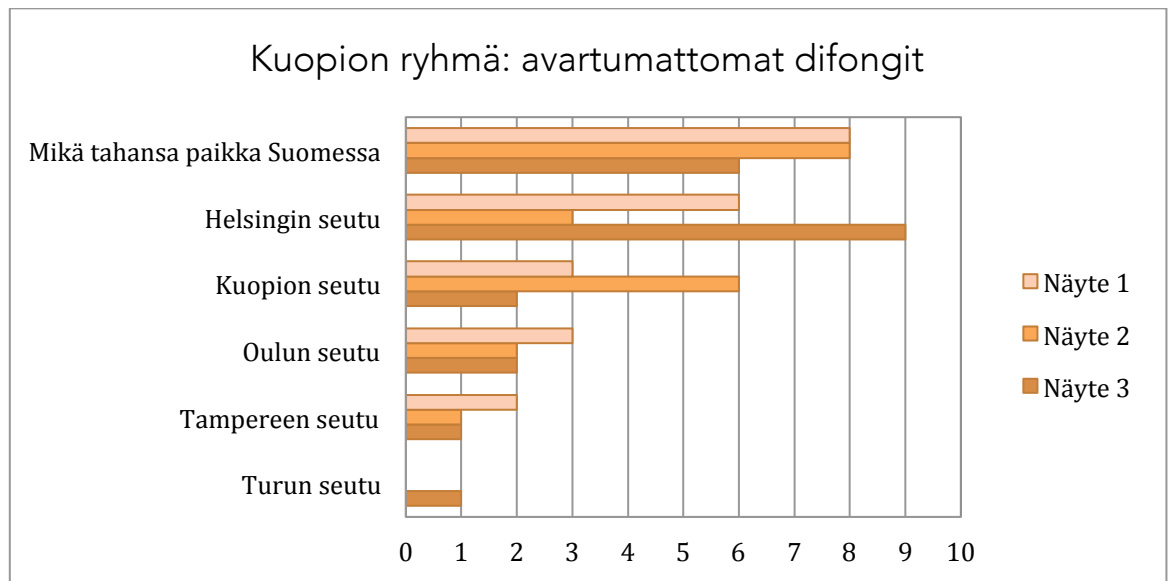
Helsingin, Kuopion ja Tampereen vastaajia yhdistää se, että kaikkien vastauksissa Helsinki mielletään paikaksi, jonka puhetavassa diftongit eivät avarru. Tampereen vastaajat erottuvat kahdesta muusta ryhmästä siinä, että moni vastaaja yhdistää avartumattomat diftongit tamperelaiseen puhetapaan. Pääkaupunkiseutulaiset (ks. kuvio 2, luku 4.1.1) ja kuopiolaiset eivät pidä tätä todennäköisenä. (Ks. kuitenkin kuvio 15, jonka perusteella tamperelaiset mieltävät avartuneet diftongit ensisijaisesti tamperelaisiksi varianteiksi).

Kuviot 20 ja 21 (s. 70) esittävät Kuopion ja Tampereen ryhmän vastausten jakauman näytteissä 1–3. Kunkin kohdan lukumääräiset vastaukset ovat nähtävillä liitteessä 6.

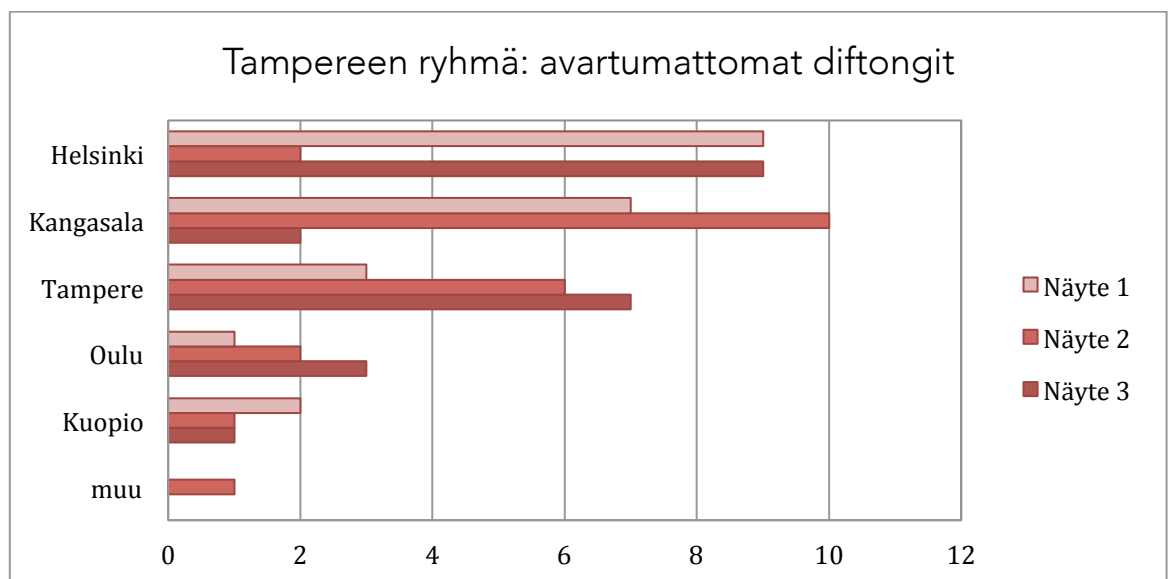
Kuviosta 20 käy ilmi, että näyte 1 yhdistyy Kuopion ryhmässä ensisijaisesti mihin tahansa Suomessa, sen jälkeen Helsingin seutuun ja heikommin muihin vaihtoehtoihin. Näyte 2 mieltyy ensisijaisesti mihin tahansa paikkaan mutta myös Kuopioon, näyte 3 taas etupäässä Helsingin seutuun, mutta myös mihin tahansa paikkaan. Kuviosta 21 taas näkyy, että näyte 1 mieltyy Tampereen vastaajilla Helsinkiin ja Kangasalle, näyte 2 Kangasalle ja Tampereelle. Näytteen 3 vastaajat yhdistävät Helsinkiin ja Tampereelle.

Näyte 2 (*Kielo on hieno kukka, sano viekas myyjä*) siis arvioidaan Kuopion ryhmässä poikkeuksellisen usein kuopiolaisen kuuloiseksi ja Tampereen ryhmässä kangasalalaisen kuuloiseksi ja molemmissa vastaavasti vähemmän helsinkiläisen kuuloiseksi. Tällä kohden

voi pohtia, onko näytteen 2 tekstuaalinen sisältö vaikuttanut niin, että se on tuonut mieleen maaseudun ja siten Kuopion tai Kangasalan pikemmin kuin Helsingin.

Kuvio 20. Kuopion ryhmän mielikuvat puhujan kotipaikasta, kun diftongit ovat hyvin lievästi tai eivät ole lainkaan avartuneet (näytteet 1–3).

Kuvio 21. Tampereen ryhmän mielikuvat puhujan kotipaikasta, kun diftongit ovat hyvin lievästi tai eivät ole lainkaan avartuneet (näytteet 1–3).

Tekstuaalinen sisältö saattaakin toki vaikuttaa, mutta juuri Kuopion ryhmän arvioissa olisin taipuvainen olettamaan, että ero johtuu juuri siitä, mitä yllä kuvasin erään vastaajan reaktiosta: näyte 2 on ainoa, jonka suhteellisen suuri osa Kuopion ryhmästä voi tunnistaa omakseen, koska se ei sisällä sellaisia kohtia, joista vaikuttaisi puuttuvan joku savolaisessa puheessa tyypillinen piirre. Näytteessä 1 (*Nuoret miehet elää pienelläkin työllä*) on kohta, jossa yleisgeminatio vaikuttaisi (elää > ellää) ja näytteessä 3 (*Se ties miten yöllä on*

helpompi syödäs salaa) kohta, johon savolainen todennäköisesti ääntäisi svaavokaalin (*helpompi > helepompi*) ja kohta, johon yleisgminaatio vaikuttaisi (*salaa > salla*).

Mikkolan (2007: 19–20) tutkimuksessa lammilaisnuoret mieltävät avartumattomat diftongit lammilaisvarianteiksi ja marginaalisemmin helsinkiläisiksi. Lammilaisilla nuorilla tuntuu siis olevan standardinpuhujaidentiteetti (ks. Niedzielski 1999)¹³, ja samanlainen identiteetti vaikuttaisi olevan myös pääkaupunkiseudun vastaajilla (ks. kuvio 2, luku 4.1.1). Kaiken kaikkiaan syntyy vaikutelma, että diftongin avartuminen tiedostetaan harvoin omassa asuinympäristössä, sillä myös Tampereen ryhmä pitää avartumattomia diftongia sisältävät näytteitä 1–3 tamperelaisen kuuloisena useammin kuin muuta ryhmät. Ilmiöiden välillä on selvästi eroa, sillä esimerkiksi svaavokaali taas tunnistetaan Oulussa selvästi paikalliseksi piirteeksi (Hämäläinen 2011: 36).

4.1.6 Yhteenveto alueellisista mielikuvista

Tässä luvussa olen käsitellyt alueellisia mielikuvia, joita eri alueilta kotoisin olevat vastaajat liittävät diftongin avartumiseen. Pääaineistoa, jonka olen kerännyt pääkaupunkiseudulta, olen analysoinut tarkimmin (luvut 4.1.1–4.1.4) ja verrannut siihen sen jälkeen suppeampia aineistoja Kuopiosta ja Tampereelta (luku 4.1.5).

Pääkaupunkiseudun vastaajat sijoittavat avartuneet diftongit laskevassa järjestyksessä Tampereelle, Kuopioon, Turkuun ja Ouluun. Avartumattomat diftongit vastaajat sijoittavat etupäässä Helsinkiin, mutta he pitävät myös melko todennäköisenä, että tällä tavoin puhutaan missä tahansa paikassa Suomessa.

Tampere ja Turku eivät mielly vastaajille todennäköisiksi puhujan kotipaikoiksi avartumattomien diftongien kohdalla, mutta monet vastaajat pitävät niitä kuitenkin mahdollisina. Vastaajien mielikuvassa siis esimerkiksi Tampereelta kotoisin oleva henkilö puhuu todennäköisesti niin, että diftongit avartuvat, mutta voi hyvin puhua myös avartamatta niitä.

Kun tarkastelin vastauksia vastausvaihtoehto kerrallaan, sain selville, mikä näytteistä kuvaa parhaiten pääkaupunkiseudun vastaajien mielikuvaa kyseisen seudun puheesta. Vastaajat yhdistävät Tampereen, Turun ja Oulun seudun puhetapaan vahvimmin sellaiset näytteet, joiden diftongit ovat lievästi avartuneet (näytteet 4 ja 5 tai toinen näistä) ja toissijaisesti sellaiset, jotka ovat täysin avartuneet (näyte 7). Kuopion seudun puhetta näytteet ku-

¹³ Laurilan (2008: 89–90) tutkimus antaa viitteitä, että vanhemmat lammilaiset tunnistaisivat diftongin avartumisen paikalliseksi piirteeksi. Aineistonsa valossa Laurila ei kuitenkaan pidä avartumista erityisen kohosteisena murrepiirteenä.

vaavat sitä todennäköisimmin, mitä voimakkaammin diftongit avartuvat. Helsingin seudulle ja mihin tahansa paikkaan sopivat sellaiset näytteet, joiden diftongit eivät avarru lainkaan tai lähes lainkaan (näytteet 1–3). Näytteiden soittojärjestyksellä vaikuttaa olevan hieman merkitystä arvioissa.

Edellä on käynyt ilmi myös, että vastaajien ikä vaikuttaa arvioihin. Luvussa 4.1.3 jaan pääkaupunkiseudun vastaajat iän perusteella kahteen ryhmään. Selvin ero ryhmien välillä on se, että nuoret paikantavat avartuneita diftongeja sisältävät näytteet tasaisesti eri vaihtoehtoihin mutta näytteen 7 erityisesti Kuopioon. Vanhemmat vastaajat paikantavat näytteet 4–7 ensisijaisesti Tampereelle. Avartumattomia diftongeja sisältävät näytteet ryhmät paikantavat melko samalla tavalla keskenään: lähinnä Helsinkiin, mutta myös mihin tahansa paikkaan Suomessa.

Luvussa 4.1.4 analysoin en osaa sanoa -tapausten sekä tyhjiksi jätettyjen kohtien jakaumaa (luku 4.1.5). En osaa sanoa -vastauksia on merkitty eniten sellaisten näytteiden kohdille, joissa on hyvin heikosti havaittavaa avartumaa ja seuraavaksi eniten sellaisiin näytteisiin, joissa avartumaa on keskimääräisesti. Koska en osaa sanoa -vastauksia on vähiten niiden näytteiden kohdalla, jossa on vahvaa avartumaa tai ei lainkaan avartumaa, syntyy vaikutelma, että vastaajien on helpointa muodostaa mielipide niistä.

En osaa sanoa -vastauksia on eniten niissä vastausvaihtoehtoissa, jotka sijaitsevat maantieteellisesti kaukana Helsingistä, ja vähemmän lähempänä sijaitsevilla vaihtoehtoissa Tämä on ymmärrettävää, sillä yleensä ihmisillä on enemmän tietoa niistä murteista, jotka sijaitsevat lähellä, kuin kauemmista varieteeteista (ks. Preston 1989: 35–38; Preston 1999a; ks. kuitenkin Palander 2007: 24; Palander 2005a: 79, 83–84, 87).

Tyhjiksi jätettyjä vastauksia on enemmän niiden näytteiden kohdalla, jotka soitettiin testitilanteessa ensin, vaikkakaan korrelaatio ei ole aivan suoraviivainen. Tämä voi johtua vastaajan pienestä kiireestä testin alussa, kun tehtävätyyppi ei ole vielä tuttu, ja oppimista tehtävän edetessä.

Eri vastausvaihtoehtoista tyhjäksi jätettiin selvästi eniten mikä tahansa paikka Suomessa -vaihtoehto. Syy tähän voi olla vastausvaihtoehdon erilaisuus muihin verrattuna ja toisaalta myös se, että vastausvaihtoehto sisältää loogisesti kaikki muut vaihtoehdot, minkä vuoksi tähän kohtaan vastaaminen voi tuntua vaikeammalta kuin muihin kohtiin.

Edellä on käynyt ilmi myös, että asuinseutu vaikuttaa arvioihin. Luvussa 4.1.5 analysoin Kuopiosta ja Tampereelta kerättyä aineistoa ja vertaan sitä edellä käsiteltyyn. Niin Kuopion kuin Tampereenkin ryhmä paikantaa avartuneet diftongit pääkaupunkiseutulais-ten tavoin etupäässä Tampereelle. Tampereen ryhmä, kuten pääkaupunkiseutulaisetkin,

paikantaa näytteet melko vahvasti myös Kuopion seudulle, mitä kuopiolaiset eivät tee. Tamperelaiset myös pitävät näytteitä sitä todennäköisemmin kuopiolaisen kuuloisina, mitä enemmän diftongit avartuivat, kuten tekevät pääkaupunkiseutulaisetkin. Kuopion ryhmän arvioissa ei ole tällaista tendenssiä.

Avartumattomat diftongit kaikki ryhmät paikantavat vastausvaihtoehdoissa mainituista paikkakunnista ensisijaisesti Helsinkiin. Kuopiolaiset asettavat kuitenkin etusijalle yleisen vaihtoehdon ”mikä tahansa paikka Suomessa”. Tampereen aineistonkeruussa tätä vaihtoehtoa ei ole. Niin Kuopion kuin Tampereenkin ryhmän vastaukset hajaantuvat tasaisesti eri vaihtoehtoihin kuin pääkaupunkiseutulaisten.

Aiemmissa tutkimuksissa on havaittu, että pääkaupunkiseudun puhekieli mieltyy jokseenkin standardinomaiseksi kielimuodoksi (esim. Preston 1989: 54–55; Demirci ja Kleiner 1999: 265–266; Palander 2007: 45, ks. kuitenkin Palander 2005a: 84–85). Oletettavasti näin mieltävät tämän tutkimuksen vastaajatkin, ja tähän perustuen he paikantavat avartumattomat diftongit pääkaupunkiseudulle. Helsingin ryhmällä vaikuttaisi olevan standardinpuhujaidentiteetti, mikä tarkoittaa, että kun henkilö mieltää oman asuinalueensa yleiskieliseksi, hänen kuulohavaintonsakin muokkautuvat sen mukaisiksi (ks. Niedzielski 1999). Tällainen identiteetti on diftongin avarruksen suhteen myös lammilaisnuorilla (Mikkola 2007: 26). Näyttää siltä, ettei diftongin avartumisen tiedostaminen omassa asuinympäristössä ole kovin tavallista, sillä myös Tampereen ryhmä paikantaa avartumattomia diftongeja sisältävät näytteet omalle seudulle useammin kuin muut ryhmät.

4.2 Sosiaaliset mielikuvat

Tässä osassa analysoin kahden vastaajaryhmän sosiaalisia mielikuvia diftongin avartumisesta. Aineistonani on lomakkeet, joita vastaajat täyttivät kuunnellessaan puhenäytteitä. Näytteet ovat samoja kuin maantieteellisiä arvioita tehneellä ryhmällä. Ks. lisää lomakkeesta luvusta 2.3.

Pääkaupunkiseudulla sosiaalisia arvioita teki 20 vastaajaa, ja lisäksi mukana laskelmissa ovat esitutkimuksen kolme lomaketta, eli yhteensä vastauksia on 23. Tampereella sosiaalisia arvioita teki 20 opiskelijaa tamperelaisesta lukiosta. (Vastaajaryhmästä tarkemmin ks. luku 2.1.) Tampereen aineisto on kerätty kandidaatintyötäni varten, ja lomakkeissa on pieniä eroja, jotka tulevat esiin analyysissä. Yhdistän ryhmät antaakseni yleiskuvan sosiaalisesta arvioinnista (yhteensä 43 vastaajaa), mutta vertailen näitä kahta ryhmää myös

keskenään. Sen lisäksi, että ryhmät edustavat eri alueita, ne edustavat myös hieman eri koulutustasoa ja ikää (ks. luku 2.1).

Vastaajia pyydettiin arvioimaan näytteitä yhdeksän adjektiiviparin mukaan. Pareista seitsemän jäsentyy kahteen pääryhmään, *status-* ja *solidaarisuusulottuvuuksille*, ja lisäksi mukana ovat adjektiivit, jotka viittaavat puhujan asuinympäristöön ja sukupuolisuuteen.

Analysoin seuraavaksi luvussa 4.2.1 vastaajien arvioita, jotka sijoittuvat statusakselille, ja sen jälkeen luvussa 4.2.2 arvioita, jotka sijoittuvat solidaarisuusulottuvuudelle. Kolmantena, luvussa 4.2.3, tarkastelen asuinympäristön ja sukupuolisuuden arvioita. Lopuksi esitän yhteenvedon sosiaalisista arvioista luvussa 4.2.4.

4.2.1 Statusarviot

Koulutettu, älykäs ja sivistynyt ovat adjektiiveja, jotka mittaavat puhujan statusta. Niiden vastapareina toimivat lomakkeessa adjektiivit *kouluttamaton, hidasälyinen ja sivistymätön*. Vastaajien tehtävänä oli merkitä arvio puhetavasta seitsenportaiselle asteikolle sanaparien välille. Muunsin vastaukset analyysia varten lukuarvoiksi (-3)–(+3) siten, että annoin positiivisille arvioille (*koulutettu, älykäs ja sivistynyt*) positiiviset lukuarvot ja negatiivisille arvioille (*kouluttamaton, hidasälyinen ja sivistymätön*) negatiiviset lukuarvot. Esitän tässä kappaleessa ensin kaikkien vastaajien statusarviot yhdessä, sen jälkeen pääkaupunkiseudun ja Tampereen ryhmien arviot erikseen.

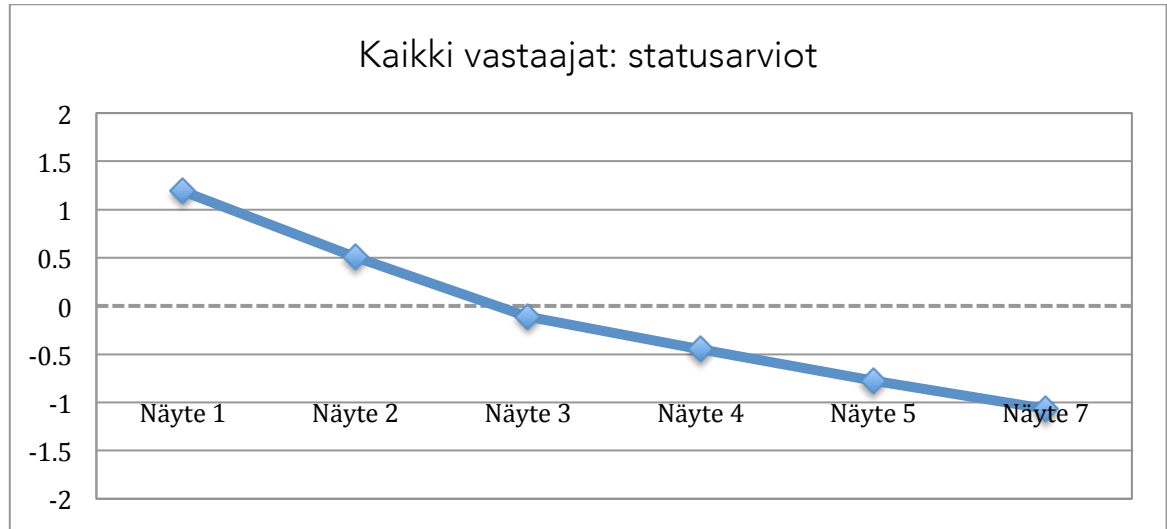
Kaikki vastaajat

Kuvio 22 (s. 75) esittää kaikkien vastaajien arviot eri näytteistä statusulottuvuudella. Siinä arviot puhujan koulutuksesta, sivistyksestä ja älykkyydestä on yhdistetty keskiarvoiksi. Näytteen 6 arviot puuttuvat kuviosta, sillä sen arvioi ainoastaan pääkaupunkiseudun ryhmä. Lukuarvot ovat nähtävillä liitteessä 6.

Statusarviot laskevat suoraviivaisesti samalla, kun diftongin avartumisaste nousee. Puhujan status on siis kuulijan mielestä sitä heikompi, mitä avartuneemmat diftongit tämän puheessa on. Pienin keskimääräinen arvio on -1,07 ja suurin 1,19, joten vaihteluväliksi muodostuu 2.26. Maksimaalinen vaihtelu on (-3)–(+3) eli 6.

Kansanlingvistisissä tutkimuksissa on havaittu, että yleiskieliset puhenäytteet saavat maallikoilta korkeampia statusarvioita kuin murteelliset (Preston 1999c: 364–366; Bayard ym. 2001), ja näin on myös tässä tutkimuksessa. Tulos on sikäli odotuksenmukainen, että avartuminen jäsentyy tosiasiaassa sekä Helsingissä että Tampereella niin, että alemman sosiaaliluokan edustajat avartavat diftongeja ylempiä enemmän (Paunonen 1995 [1982]; Sa-

lonen 1982). Kuitenkin aiemmissa tutkimuksissa maallikot ovat yhdistäneet diftongin avartumisen valtaan, esimerkiksi koulutukseen, itsevarmuuteen, älykkyyteen tai korkeaan asemaan, eivätkä esimerkiksi työväenluokkaisuuteen (Vaattovaara 2012: 190–191; Vilhula 2012: 55), mistä tässä tutkimuksessa ei siis ole merkkejä.

Kuvio 21. Kaikkien vastaajien arviot näytteistä puhujan statuksen suhteen. Kuvio esittää keskiarvon kolmesta statusta kuvaavasta kohdasta.

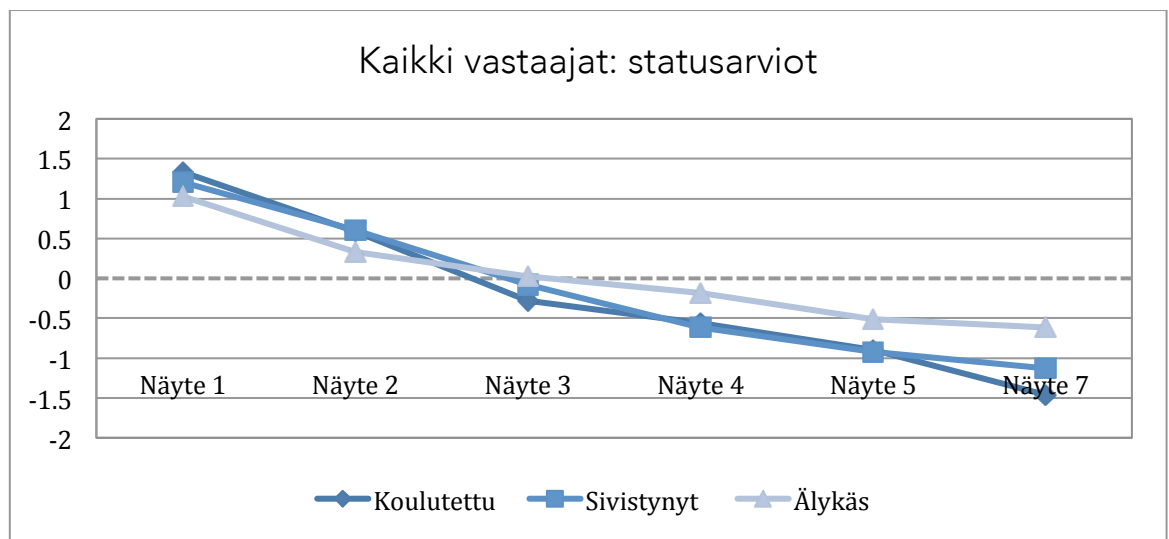
Testiasetelmalla voi olla vaikutusta tuloksiin. Vaattovaaran (2012) ja Vilhulan (2012) tutkimuksissa vastaajat kuulivat erilaisia puhenäytteitä, joissa oli erilaisia helsinkiläiseksi miellettyjä tai Helsingin seudulla esiintyviä puheen piirteitä, osassa siis diftongin avartumista. Diftongin avartuminen näyttäytyykin melko neutraalina piirteenä näissä tutkimuksissa (Vaattovaara 2012: 188–189; Vilhula 2012: 88), ja nuoremmat vastaajat pitävät avartuneita diftongeja sisältävää puhenäytettä standardipuheen kuuloisena (Vaattovaara 2012: 192). Tässä tutkimuksessa kaksi eri varieteettia, murteellinen ja yleiskielinen, kontrastoidaan selvästi toisiinsa. Kontrastointi yleiskielisiin saattaa provosoida vastaajia kiinnittämään erityisen paljon huomiota diftongin avartumiseen, ja vieläpä niin, että siitä syntyy murteellisuuden mielikuva. Kontrastoinnin myötä ei ole oletettavaa, että vastaajat kuulevat avartuneita diftongeja sisältävät näytteet standardipuheen kuuloisina. Kuten aiemmin mainitsinkin, eräs maantieteelliseen arviointiin osallistunut nuori pääkaupunkiseutulainen sanoi, ettei varsinaisesti tunnistanut näytteistä mitään erityistä murretta, mutta huomasi kyllä toisten näytteiden olevan murteellisempia kuin toisten. Hän sanoi arvioineensa näytteitä murteellisuuden mukaan järjestyksessä.

Jos diftongin avartuminen näytteissä mieltyy vastaajille ensi sijassa murteellisuuden lisääntymisenä, ei ole hämmästyttävää, että puhujan statuksen arviot laskevat sitä mukaa kuin diftongin avartuma-aste kasvaa. Kansanlingvistiikan perushavaintohan on, että maal-

likko pitää prespriktiivisiin sääntöihin nojaavaa kielen abstraktiota murteellista parempana (Preston 1998: 90–91; Preston 2002: 64), ja näytteissä tätä abstraktiota lähimpänä on avar-
tumattomia diftongeja sisältävä näyte 1.

Toisaalta kielen indeksisyys ei ole paikallaan pysyvää eikä yhteen suuntaan etenevää vaan se on nimenomaan kontekstisidonnaista ja muuttuvaa (Eckert 2008; 2012). Samalla piirteellä on havaittu olevan hyvin erilaisia merkityspotentiaaleja (ks. Eckert 2012: [Bucholzt 1996; Benor 2001; Podesva 2004]; Podesva 2007; Podesva ym.: 2002). On näin ollen täysin mahdollista, että vaikka piirre joissain yhteyksissä synnyttää vallan, toisin sanoen korkean statuksen mielikuvan, se voi toisessa yhteydessä synnyttää matalan statuksen mielikuvan.

Arvioiden suoraviivaisuus suhteessa näytteissä esiintyvien diftongien laatuun kertoo, että vastaajat pystyvät havaitsemaan avarrusasteita hyvin tarkasti ja arvioimaan näytteitä havaintonsa mukaisesti. Erot näytteiden 1–3 arvioissa ovat jopa hämmästyttävän selvät, kun ottaa huomioon, että avartumissa on vain hiuksenhieno asteittainen ero (ks. liite 1). Luvussa 4.1 käy ilmi, että diftongin avartuminen ei ole ilmiönä kovin tiedostettu omassa-
kaan asuinympäristössä. Se, ettei ilmiötä tiedosteta, ei kuitenkaan tarkoita, ettei sitä voitaisi kuulla ja alitajuisesti arvioida (Preston 2009).

Kuvio 23. Kaikkien vastaajien arviot näytteistä puhujan statuksen suhteen. Statusta kuvaavat kohdat näkyvät eriteltynä.

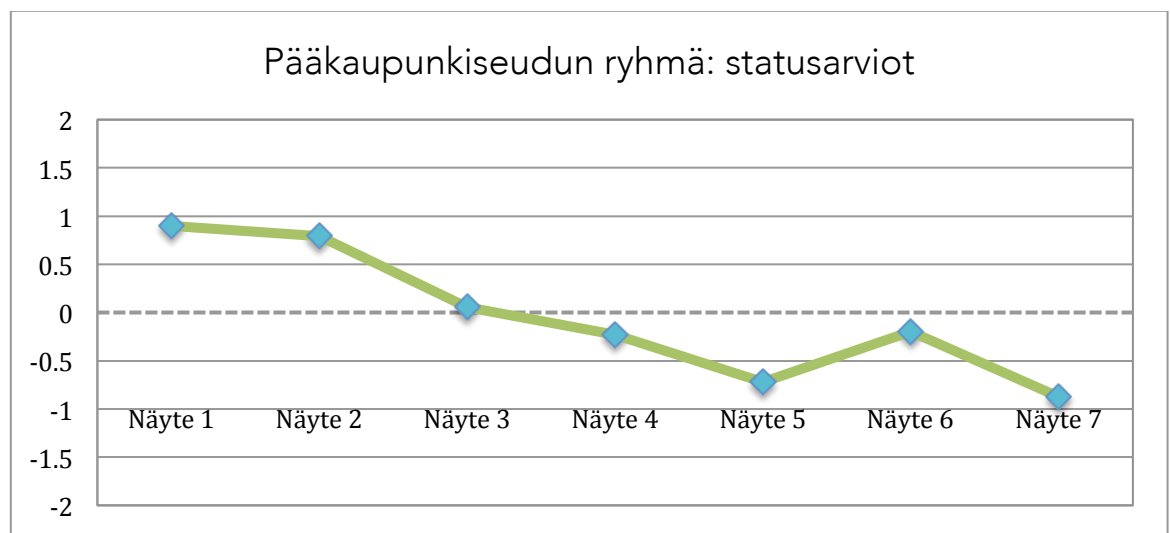
Kuvio 23 esittää statusarviot niin, että kutakin adjektiiviparia kuvaa oma kohtansa. Siitä näkyy, että kaikki statuskohdat, koulutus, sivistys ja älykkyys, arvioidaan johdonmu-
kaisesti sitä negatiivisemmin, mitä enemmän näytteiden diftongit avartuvat. Vastaajat ar-
vioivat statuskohdat lähes samalla tavalla keskenään, mutta älykkyyden arvioissa vaihtelu-
väli on hieman pienempi kuin koulutuksen ja sivistyksen. Kun henkilön koulutusta arvioi-

daan arvojen -1,46 ja 1,33 välillä (vaihteluväli on 2,79), älykkyyttä arvioidaan arvojen -0,62 ja 1,03 välillä (vaihteluväli 1,65).

Tämä ero on pieni mutta kiinnostava. Koulutus ja sivistys ovat jotain, mihin ihminen pystyy vaikuttamaan, älykkyys ei niinkään. Toisaalta henkilö, joka on älykäs, ei välttämättä ole sivistynyt tai kouluttautunut. Ehkä opiskelijoiden mielestä ei ole joko sopivaa tai järkevää arvioida puhujan älykkyyttä puhutavan perusteella yhtä voimakkaasti kuin koulutustasoa tai sivistyneisyyttä. Ehkä he eivät tosielämässäkään tee älykkyyydestä puhutavan perusteella yhtä voimakkaita oletuksia kuin koulutustasosta tai sivistyneisyydestä.

Pääkaupunkiseudun ryhmä

Kuvio 24 esittää pääkaupunkiseudun vastaajien statusarviot yhdessä. Arviot puhujan koulutuksesta, sivistyksestä ja älykkyyydestä on siinä yhdistetty. Lukuarvot ovat nähtävillä liitteessä 6.

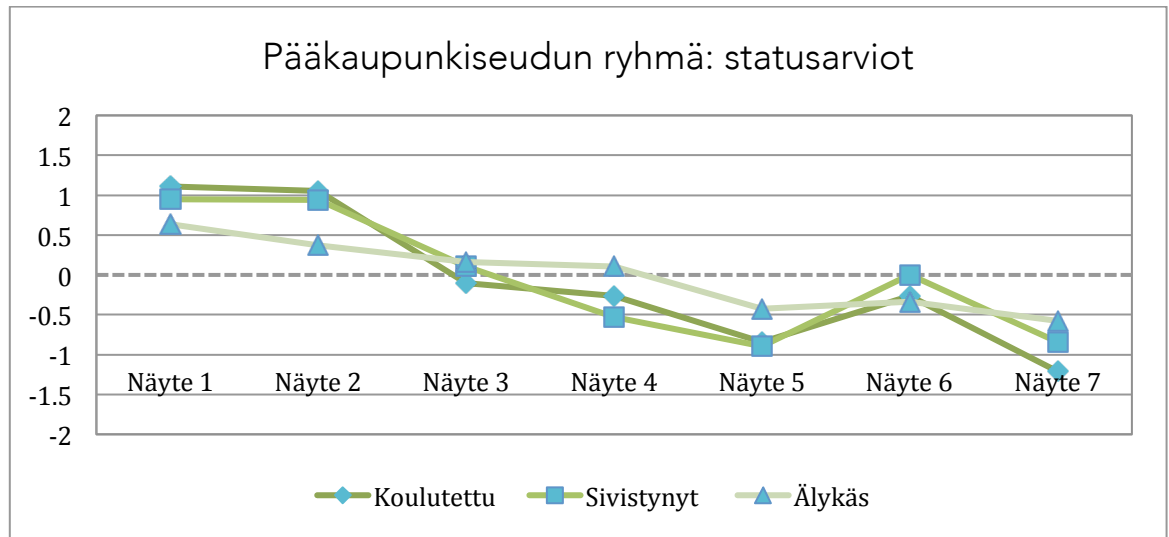
Kuvio 24. Pääkaupunkiseudun ryhmän arviot näytteistä puhujan statuksen suhteen. Kuvio esittää keskiarvon kolmesta statusta kuvaavasta kohdasta.

Pääkaupunkiseudun ryhmän statusarviot laskevat lähes yhtä suoraviivaisesti kuin koko ryhmän samalla, kun diftongin avartumisaste nousee. Selvimmän poikkeuksen tästä tekevät arviot näytteestä 6, joka arvioidaan positiivisemmin kuin mikään muu avartuneita diftongeja sisältävä näyte. Tätä näytettä Tampereen ryhmä ei arvioinut, joten se puuttuu sekä molempia ryhmiä että Tampereen ryhmää koskevista analyyseistä. Sama näyte arvioidaan myös maantieteellisesti muista poikkeavasti (ks. kuvio 5, luku 4.1.2; ks. myös Mikola 2007: 17).

Syy poikkeamaan voi olla se, että näyte 6 kuultiin testitilanteessa ensimmäisenä, tosin yhden harjoituskuuntelukierroksen jälkeen. Ehkä vastaajat oppivat kuulemaan näyttei-

den eroja vasta tehtäviä täyttäessään. Sama syy voi selittää myös sen, että pieni poikkeama on nähtävissä myös näytteen 2 kohdalla, sillä kyseinen näyte kuultiin testitilanteessa toisena. Vastaavanlaisia pieniä poikkeamia on myös näytteen 2 maantieteellisessä arvioinnissa (ks. kuvio 5, luku 4.1.2).

Pääkaupunkiseudun ryhmän alin keskimääräinen arvio on -0,88 ja ylin 0,89. Vaihteluväli on siis 1,77.

Kuvio 25. Pääkaupunkiseudun ryhmän arviot näytteistä puhujan statuksen suhteen. Statusta kuvaavat kohdat näkyvät eriteltynä.

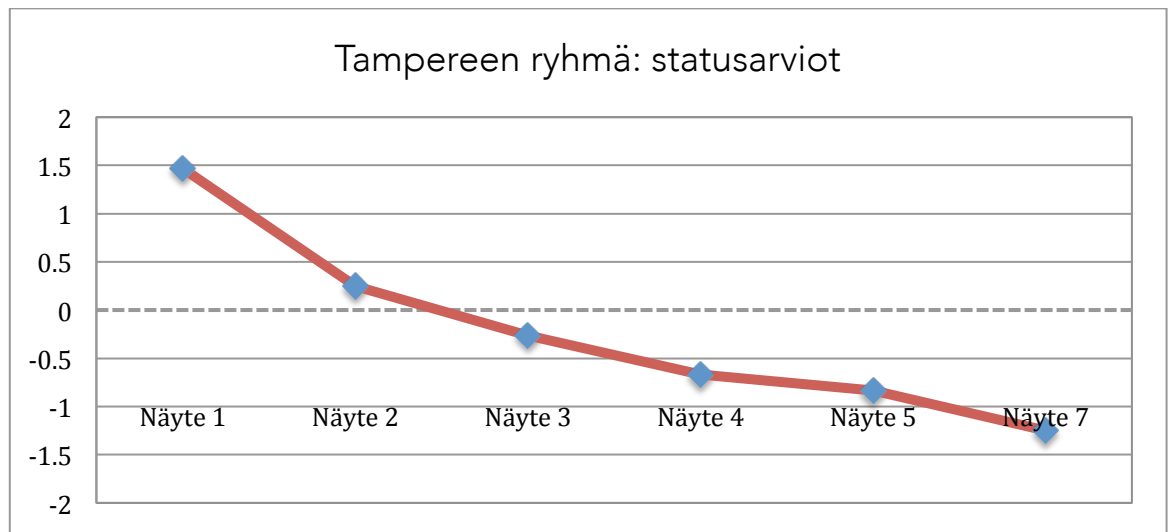
Kuvio 25 esittää statusarviot niin, että kukin adjektiivipari näkyy erikseen. Siitä näkyy, että pääkaupunkiseudun ryhmä arvioi näytteitä kaikkien statuskohtien mukaan samankaltaisesti, mutta erityisesti kouluttuneisuuden ja sivistyneisyyden arviot muistuttavat toisiaan. Näytteet 1 ja 2 arvioidaan näillä mittareilla positiivisimmin, näytteet 5 ja 7 negatiivisimmin. Näyte 6 arvioidaan positiivisemmin kuin muut avartuneita diftongeja sisältävät näytteet.

Älykkyyden arviot ovat suoraviivaisempia ja maltillisempia: Viiva piirtyy kuviossa lähes tasaisesti alaspäin samalla, kun näytteiden diftongit avartuvat. Vaihteluväli on pääkaupunkiseudun ryhmällä pienempi älykkyyden (1.21) kuin muiden statuskohtien arvioissa: esimerkiksi koulutuksen arvioiden vaihteluväli on 2.31.

Tampereen ryhmä

Kuvio 26 (s. 79) esittää Tampereen ryhmän statusarviot. Myös tässä kuviossa arviot puhujan koulutuksesta, sivistyksestä ja älykkyydestä on yhdistetty keskiarvoiksi. Näyte 6 puut-

tuu kuviosta, sillä Tampereen ryhmä ei arvioinut sitä. Lukuarvot ovat nähtävillä liitteessä 6.

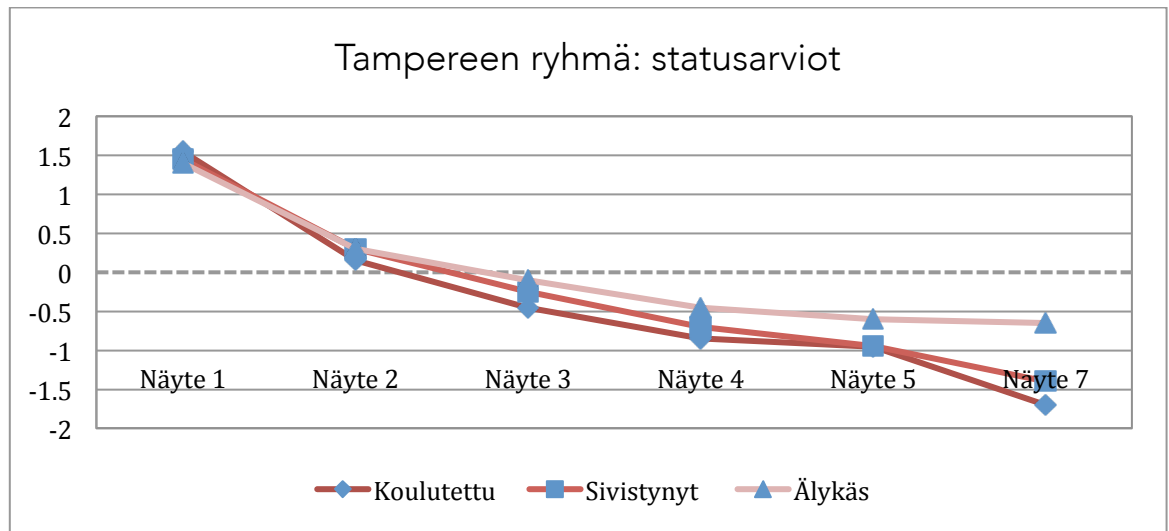

Kuvio 26. Tampereen ryhmän arviot näytteistä puhujan statuksen suhteen. Kuvio esittää keskiarvon kolmesta statusta kuvaavasta kohdasta.

Tampereen ryhmä arvioi näytteet statuksen suhteen sitä matalammin, mitä enemmän näytteiden diftongit avartuvat. Ryhmän arvio on hyvin suoraviivainen, eikä siinä ole merkkejä soittojärjestyksen vaikutuksesta arviointiin (ryhmän ensimmäiseksi kuulema näyte on numero 2).

Tampereen ryhmä arvioi puhujan statusta suuremmalla variaatiolla kuin pääkaupunkiseudun ryhmä. Kun tamperelaisten arvioiden pienin arvo on -1,25 ja suurin 1,47, on vaihteluväli näytteiden keskimääräisissä arvioissa 2,72. Pääkaupunkiseudun ryhmällä vaihteluväli on 1,77, joten pääkaupunkiseudun ryhmä arvioi puhujan statusta puhetyylin perusteella maltillisemmin kuin Tampereen ryhmä. Tämä on epäodotuksenmukaista sen valossa, että Helsingissä diftongin ääntämys varioi voimakkaammin yhteiskuntaluokan perusteella kuin Tampereella (ks. Salonen (1982) ja Paunonen (1995 [1982])).

Kuvio 27 (s. 80) havainnollistaa Tampereen vastaajien statusarviot yksilöityinä koulutuksen, sivistyksen ja älykkyyden mukaan. Siitä näkyy, että kuten pääkaupunkiseudun vastaajat, myös tamperelaiset arvioivat puhujan koulutusta ja sivistystä samankaltaisesti, mutta älykkyyden arviot poikkeavat niistä hieman. Myös Tampereen ryhmä arvioi puhujan älykkyyttä maltillisemmin kuin muita statuskohtia.

Kuvio 27. Tampereen ryhmän arviot näytteistä puhujan statuksen suhteen. Statusta kuvaavat kohdat näkyvät eriteltyinä.

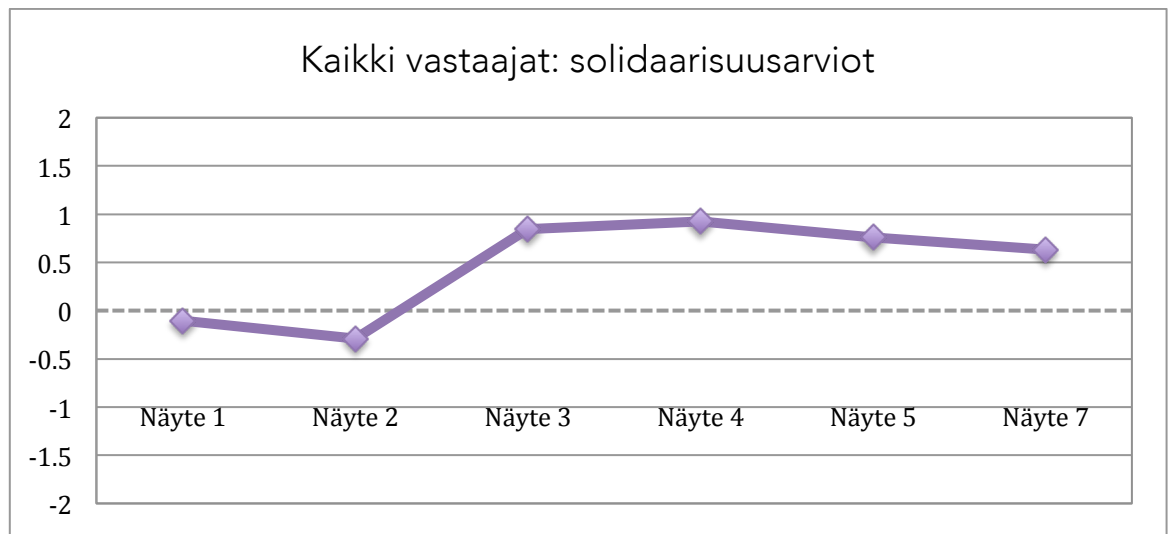
4.2.2 Solidaarisuusarviot

Adjektiivien *miellyttävä, kaunis, aito, tuttavallinen* ja *lämmen* voi olettaa mittaavan solidaarisuutta tutkimuskohdetta kohtaan. Niiden vastaparit lomakkeessa ovat *epämiellyttävä, ruma, epäaito, etäinen* ja *kylmä*. Adjektiivipari *miellyttävä–epämiellyttävä* on mukana pääkaupunkiseudun ryhmän lomakkeessa korvaamassa sanaparin *kaunis–ruma*, jota esitutkimuksen perusteella on vaikea tulkita.. Tampereen ryhmä arvioi puhutavan kauneutta, mutta ei miellyttävyyttä.

Vastaajat arvioivat näytteen puhetyylin sijoittumista jatkumolle seitsenportaisella asteikolla. Vastaajien arviot muunsin tässäkin kohden lukuarvoiksi (-3)–(+3) niin, että korkeat lukuarvot kertovat vastauksen sijoittumisesta lähelle adjektiivijatkumon positiivista ääripäätä (*miellyttävä, aito, tuttavallinen* ja *lämmen*) ja matalat arvot taas kertovat negatiivisista arvioista (*epämiellyttävä, epäaito, etäinen* ja *kylmä*). Esitän ensin kaikkien vastaajien solidaarisuusarviot yhdessä, sen jälkeen pääkaupunkiseudun ja Tampereen ryhmien arviot erikseen.

Kaikki vastaajat

Kuviossa 28 (s. 81) näkyvät pääkaupunkiseudun ja Tampereen vastaajien solidaarisuusarviot yhdessä. Tässä kuviossa ei ole mukana näytettä numero 6, jonka arviointiin osallistui vain pääkaupunkiseudun ryhmä. Mukana ei ole myöskään arvioita puhutavan miellyttävyydestä tai kauneudesta, sillä näitä kumpaakin arvioi vain toinen ryhmistä. Kuviossa on siis yhdistettynä aitouden, tuttavallisuuden ja lämpimyden keskimääräiset arviot. Lukuarvot ovat nähtävillä liitteessä 6.

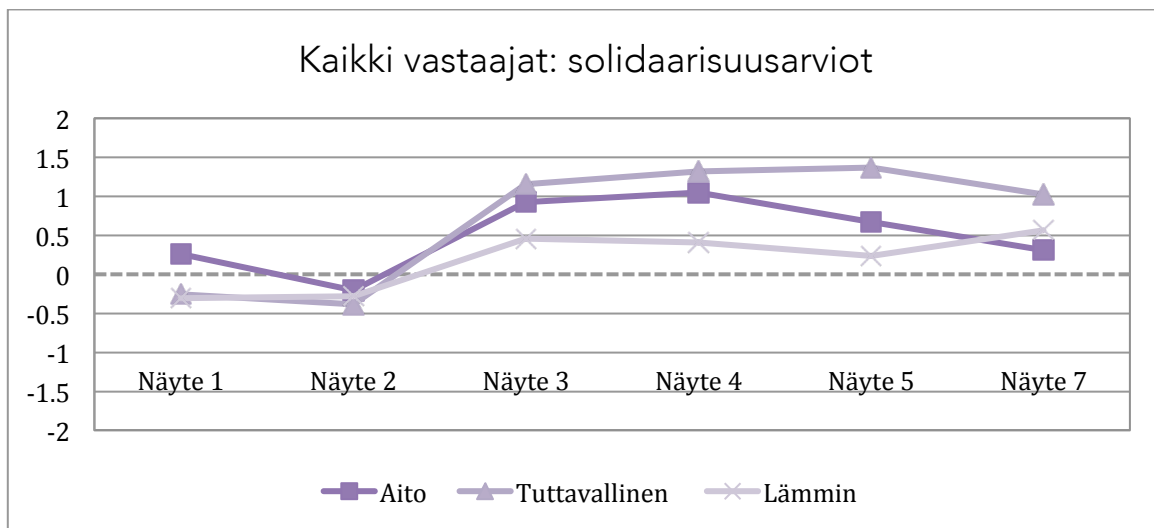

Kuvio 28. Kaikkien vastaajien arviot näytteistä solidaarisuuden suhteen. Kuvio esittää keskiarvon kolmesta solidaarisuutta kuvaavasta kohdasta.

Kuvioista käy ilmi, että koko vastaajajoukko arvioi solidaarisuusdimensiolla näytteet 4, 3, 5 ja 7 positiivisimmin, ja ero näiden näytteiden arvioinnissa on pieni. Negatiivisimmin arvioidut näytteet 2 ja 1 taas erottuvat selvästi muista. Solidaarisuutta ilmaistaan arvioissa selvästi varovaisemmin kuin statusta: Pienin arvio on -0,29 ja suurin 0,93, joten vaihteluväli on 1,22.

Muiden tutkimusten mukaan murteellisia näytteitä arvioidaan yleensä miellyttävämmiksi kuin yleiskielisiä (esim. Preston 1999c), mutta varsinkin paikallista puhetta kohtaan tunnetaan selvää solidaarisuutta (Cargile ym. 1994: 224). Kuvion 22 valossa vastaajat nostavat solidaarisuusdimensiolla murteelliset näytteet yleiskielisten edelle. Solidaarisuus ei kuitenkaan nouse sitä mukaa kuin murteellisuus kasvaa, vaan positiivisimmin suhtaudutaan näytteisiin, jotka sijoittuvat murteellisuudessa jonnekin ääripäiden välille.

Kuviossa 29 (s. 29) aitouden, tuttavallisuuden ja lämpimyysarviot näkyvät eriteltyinä. Arviot ovat samankaltaisia, mutta erojakin on. Aitouden suhteen näytteitä 4 ja 3 arvioidaan positiivisimmin. Tätä avarampia diftongeja sisältävät näytteet arvioidaan aitouden suhteen heikommaksi. Negatiivisimmin arvioidaan näyte 2, hieman positiivisemmin näyte 1. Tuttavallisuudessa korkeita arvoja saavat näytteet 3–7, joista korkein arvo on näytteellä 5. Näytteet 1 ja 2 arvioidaan selvästi negatiivisemmin. Lämpimimmäksi vastaajille mieltyy näyte 7, mutta myös näytteet 3, 4 ja 5 saavat positiivisia arvoja. Näytteet 1 ja 2 ovat vastaajien mielestä pikemmin kylmän kuin lämpimän kuuloisia. Lämpimyyttä arvioidaan kaiken kaikkiaan maltillisimmin näistä mittareista, tuttavallisuutta voimakkaimmin.

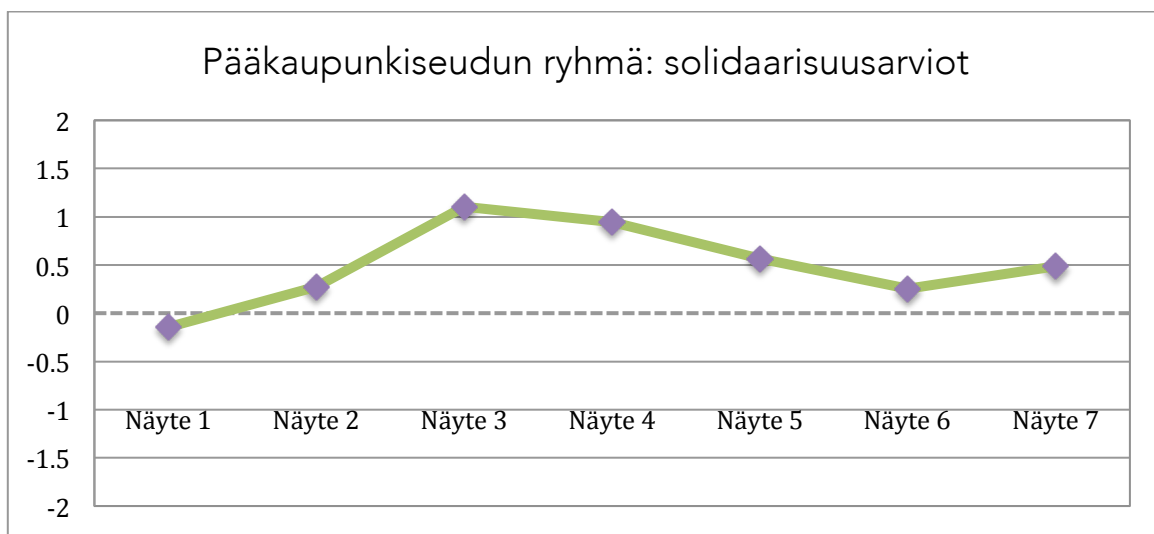

Kuvio 29. Kaikkien vastaajien arviot näytteistä solidaarisuuden suhteen. Solidaarisuutta kuvaavat kohdat näkyvät eriteltyinä.

On kiinnostavaa, että näytteiden 2 ja 3 arvioinnissa on näinkin suuri ero. Tuomariryhmän arvion mukaan näytteiden 2 ja 3 diftongit ovat laadultaan lähes samanlaiset. Aitouden, tuttavallisuuden ja lämpimyys suhteen arviot ovat muuten melko johdonmukaisia: korkeita solidaarisuusarvioita saavat näytteet, joiden diftongit ovat keskimääräisesti tai voimakkaasti avartuneet.

Pääkaupunkiseudun ryhmä

Kuvio 30 esittää pääkaupunkiseudun ryhmän arviot solidaarisuuden suhteen. Arviot puhujan miellyttävyydestä, aitoudesta, tuttavallisuudesta ja lämpimydestä on yhdistetty. Lukuarvot ovat nähtävillä liitteessä 6.

Kuvio 30. Pääkaupunkiseudun ryhmän arviot näytteistä solidaarisuuden suhteen. Kuvio esittää keskiarvon neljästä solidaarisuutta kuvaavasta kohdasta.

Pääkaupunkiseudun ryhmä arvioi solidaarisuusakselilla positiivisimmin sellaiset näytteet, joissa on joko hyvin lievästi tai lievästi avartuneita diftongeja (näytteet 3, 4 ja 5 tässä järjestyksessä). Seuraavaksi positiivisimmin arvioidaan näytteet 7 ja 6, joissa on voimakkaasti avartuneita diftongeja, ja näyte 2, jossa on hyvin lievästi avartuneita diftongeja. Negatiivisimmat arviot saa näyte 1, jonka diftongit ovat täysin avartumattomia. Lievä notkahdus näytteen 6 kohdalla saattaa johtua siitä, että kyseinen näyte kuultiin testissä ensimmäisenä (vrt. kuvio 24 tässä luvussa ja kuvio 5 luvussa 4.1.2).

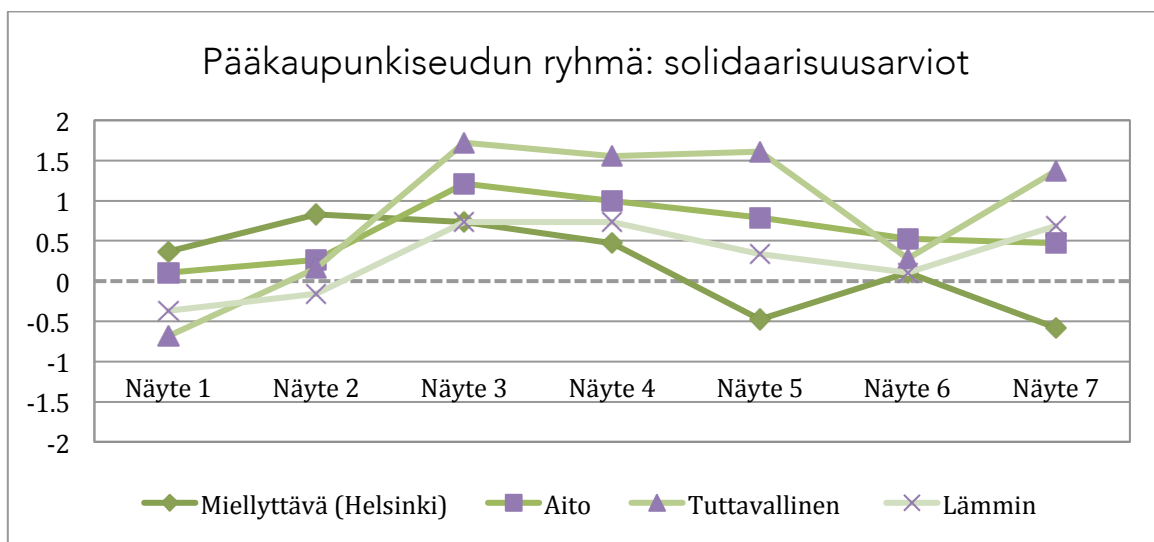
Luvussa 4.1 käy ilmi, että pääkaupunkiseutulaiset arvioivat Helsingin puhettavan diftongien suhteen yleiskieliseksi (ks. kuvio 5, luku 4.2.1), eli heillä on ns. standardinpuhujaidentiteetti (ks. Niedzielski 1999). Vahvimmin helsinkiläiseksi heille mieltyy näyte 1, jossa on suppeimmat diftongit. Sosiaalisen arvioinnin perusteella pääkaupunkiseudun ryhmä ei tunne solidaarisuutta sitä diftongin varieteettia kohtaan, joka mieltyy heille paikallista puhetapaa kuvaavaksi. Havaintoja pääkaupunkiseutulaisien negatiivisista arvioista oman asuinseudun kieltä kohtaan on tehty ennenkin (Vaattovaara – Soininen-Stojanov 2008: 241–246). Toisaalta ryhmän vastaajat kokevat miellyttävimmäksi niiden näytteiden puhettavan, joissa esiintyy diftongin avartumien väliasteita, jotka ovat Paunosen mukaan tyypillisimpiä helsinkiläisessä puheessa (1995 [1982]: 72; 77). Ryhmän alin arvio solidaarisuusdimensiolla on -0,14 ja ylin 1,10. Vaihteluväli on siis 1,24.

Kuvio 31 (s. 84) kertoo, että pääkaupunkiseudun ryhmä arvioi solidaarisuusdimensioon sijoittuvia sanapareja vaihtelevasti. Aitouden, tuttavallisuuden ja lämpimyiden arvioissa on kuitenkin jotain samankaltaista keskenään, ja miellyttävyyden arviot poikkeavat näistä. Aitouden, tuttavallisuuden ja lämpimyiden suhteen korkeita arvoja saavat näytteet 3 ja 4. Matalimmat arviot saavat näytteet 1 ja 2. Miellyttävyyden suhteen taas näytteet 2, 3, 4 ja 1 arvioidaan positiivisimmin. Matalimmat arviot saavat näytteet 5 ja 7.

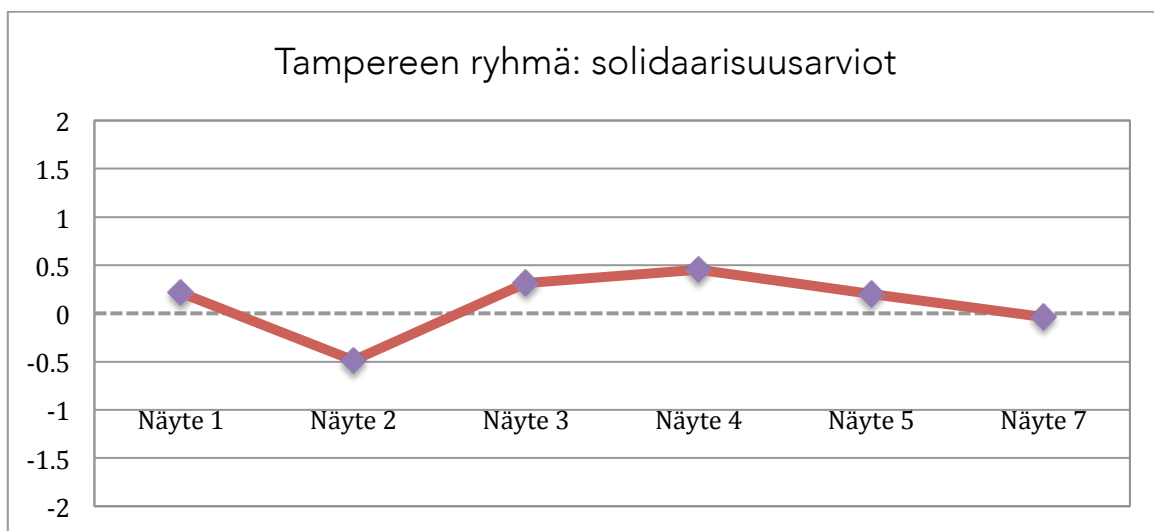
Näyte 6 erottuu monissa paikoin linjasta arvioinnissa, minkä syyksi olen epäillyt ainakin näytteiden soittajajärjestystä (ks. kuvio 5, luku 4.1.2 sekä kuvio 24, tämä luku; ks. myös Mikkola 2007: 17). Näyte 6 erottuu selvästi myös tuttavallisuuden ja miellyttävyyden arvioissa, mutta vain vähän lämpimyiden arvioissa eikä lainkaan aitouden arvioissa.

Tampereen ryhmä

Kuvio 32 (s. 84) esittää solidaarisuusarviot Tampereen ryhmältä. Kauneuden, aitouden, tuttavallisuuden ja lämpimyiden arviot on yhdistetty. Näyte 6 puuttuu kuviosta, koska sitä ei arvioitu Tampereella. Lukuarvot ovat nähtävillä liitteessä 6.

Kuvio 31. Pääkaupunkiseudun ryhmän arviot näytteistä solidaarisuuden suhteen. Solidaarisuutta kuvaavat kohdat näkyvät eriteltyinä.

Kuvio 32. Tampereen ryhmän arviot näytteistä solidaarisuuden suhteen. Kuvio esittää keskiarvon neljässtä solidaarisuutta kuvaavasta kohdasta.

Tampereen ryhmä arvioi solidaarisuusdimensiolla näytteet 4, 3 ja 1 ja 5 positiivisimmin. Näistä suurimman ja pienimmän arvon ero on vain 0,25, joten erot ovat pieniä. Negatiivisimman arvion saa näyte 2 ja toiseksi negatiivisimman näyte 7.

Selvä ero pääkaupunkiseudun ryhmään on, että tamperelaiset arvioivat standardinmukaisen näytteen 1 solidaarisuusdimensiolla korkealle. Toisaalta toiseksi vähiten avartuneita diftongeja sisältävä näyte 2 saa tamperelaisilta matalimmat solidaarisuusarviot. Tässä arvioihin saattaa tosin vaikuttaa se, että näyte 2 kuultiin Tampereella ensimmäisenä.

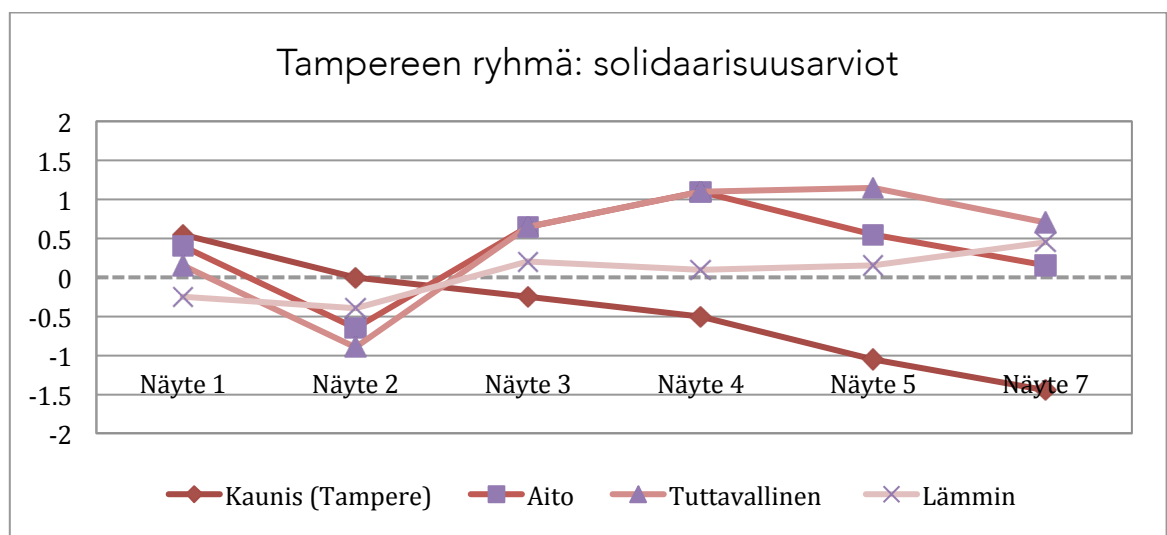
Vaikka Tampereen vastaajat arvioivat yleiskielisen näytteen 1 solidaarisuusdimensiolla korkealle, positiivisimmin tässä ryhmässä arvioidaan kuitenkin näyte 4, kun pääkaupunkiseudun ryhmässä korkeimmat arviot saa näyte 3. Tuomariryhmän arvioiden mukaan

näytteiden 3 ja 4 diftongien laadussa on selvä ero: näytteen 3 diftongit ovat korkeintaan hyvin lievästi avartuneet, näytteen 4 diftongit taas vähintään lievästi mutta joidenkin arvioiden mukaan jopa voimakkaasti avartuneet (ks. liite 1).

Tampereen vastaajat kokevat näytteen 4 kuvaavan parhaiten tamperelaista puhetapaa (Saaristo 2009: 10–11), ja sama näyte saa heiltä korkeimmat solidaarisuusarviot. Oman varieteetin korkea arviointi solidaarisuusdimensiolla onkin tyypillistä (ks. Cargile ym. 1994: 224; Preston 1999c: 364 [Ryan ym. 1982]).

Tampereen ryhmä arvioi näytteitä solidaarisuusdimensiolla hieman maltillisemmin kuin pääkaupunkiseudun ryhmä. Tampereen ryhmän pienin keskiarvoinen arvio on -0,49 ja suurin 0,45, joten vaihteluväliksi muodostuu 0,94. pääkaupunkiseudun ryhmällä vaihteluväli on 1,24. On toki muistettava, että ryhmillä on yksi toisistaan poikkeava sanapari mukana: pääkaupunkiseudun kysyttiin puhettavan miellyttävyyttä, Tampereella kauneutta. Tästä syystä pieniä eroja arvioinnissa ei voi pitää merkityksellisinä.

Kuvio 33 esittää kauneuden, aitouden, tuttavallisuuden ja lämpimyysarviot omina eriteltyinä. Kuten pääkaupunkiseudun ryhmä, myös tamperelaiset arvioivat näytteitä jokseenkin samalla tavalla aitouden, tuttavallisuuden ja lämpimyysarvot suhteen. Näistä etenkin kahden ensiksi mainitun ominaisuuden arviot ovat hyvin samanlaiset. Kauneuden arviot taas erottuvat muista selvästi.

Kuvio 33. Tampereen ryhmän arviot näytteistä solidaarisuuden suhteen. Solidaarisuutta kuvaavat kohdat näkyvät eriteltyinä.

Aitoudessa, tuttavallisuudessa ja lämpimyysarvioissa saavat positiivisia arvioita sellaiset näytteet, joissa on vähintään lievästi avartuneita diftongeja. Korkeimmat arvot saavat aitoudessa näyte 4, tuttavallisuudessa näyte 5, ja lämpimyysarvioissa näyte 7. Kullakin mittarilla heikoimmin arvioidaan näyte 2.

Kauneuden arviot laskevat johdonmukaisesti samalla, kun diftongien avartuma-aste kasvaa. Tampereen ryhmä mieltää puhutavan kauneuden siis eri tavalla kuin muut solidaarisuusakselille sijoittuvat mittarit. Vaikka kauneus merkityksensä puolesta tuntuu sopivan solidaarisuusmittariksi, sitä ei selvästikään arvioida solidaarisuusmittarien tapaan. Kuvion 31 perusteella on kyseenalaista, sopiiko miellyttävyys solidaarisuusdimensiolle kovin paljon paremmin kuin kauneuskaan.

4.2.3 Asuin ympäristön ja sukupuolisuuden arviot

Kaksi lomakkeen adjektiivipareista, *kaupunkilainen/maalainen* ja *miehekäs/naisellinen* (Tampereen lomakkeessa *maskuliininen/feminiininen*) eivät sijoitu status- tai solidaarisuusulottuvuudelle samalla tapaa kuin edellä käsitellyt adjektiiviparit, ja siksi käsittelen näitä erikseen. Lomakkeessa sovelsin näidenkin adjektiivien kohdalla seitsenportaista arviointiasteikkoa, ja tuloksia analysoidessani käytän lukuarvoja (-3)–(+3) niin, että positiiviset lukuarvot kertovat vastausten sijoittuvan lähelle adjektiiveja kaupunkilainen ja miehekäs (maskuliininen), negatiivisia lukuarvot vastausten sijoittumisesta lähelle adjektiiveja maalainen ja naisellinen (feminiininen).¹⁴ Käsittelen jälleen ensin kaikkien vastaajien arviot yhdessä, sen jälkeen pääkaupunkiseudun ja Tampereen ryhmän arviot erikseen.

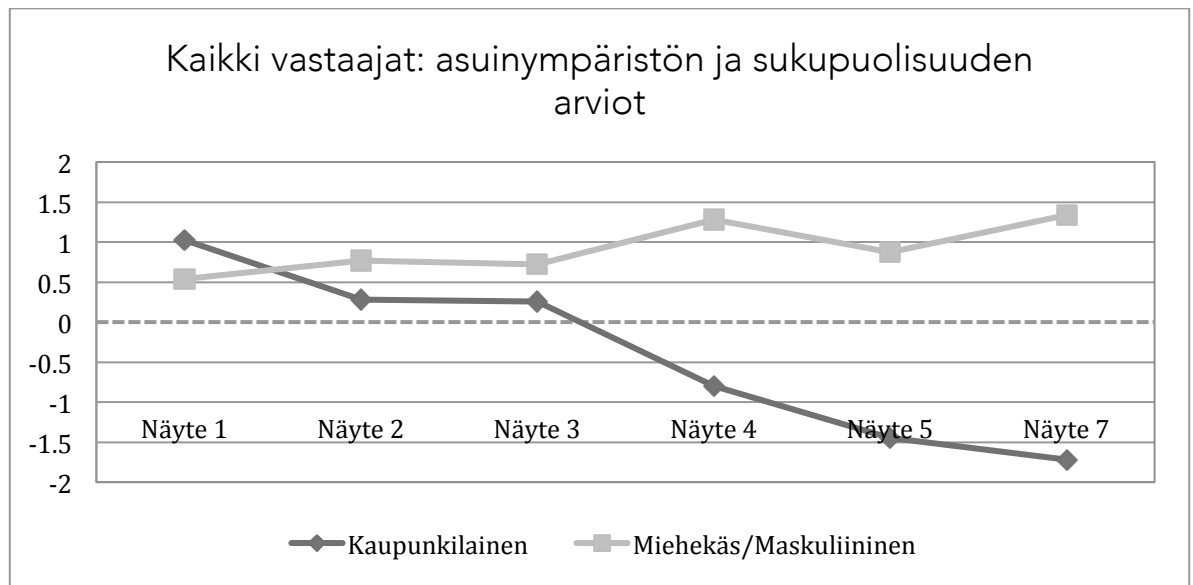
Kaikki vastaajat

Kuvio 34 (s. 87) havainnollistaa kaikkien vastaajien mielikuvia siitä, miten näytteiden puhetyylit yhdistyvät puhujan asuin ympäristöön tai sukupuolisuuden sosiaaliseen indeksiin. Näyte 6 on jätetty kuviosta pois, koska sen arviot on saatavissa vain pääkaupunkiseudun ryhmältä. Lukuarvot ovat nähtävillä liitteessä 6.

Näytteiden puhetapaa pidetään sitä maalaisempaan, mitä enemmän diftongit puheessa avartuvat. Poikkeuksen muodostaa näyte 3, joka arvioidaan lähes yhtä kaupunkilaiseksi kuin näyte 2. Näytteet 4–7, joiden diftongit ovat vähintään lievästi avartuneita, arvioidaan enemmän maalaisiksi kuin kaupunkilaisiksi. Vastausten perusteella ryhmät eivät siis koe diftongin avartumista kaupunkilaiseksi ilmiöksi, vaikka piirre kuuluukin niin tamperelaiseen kuin helsinkiläiseenkin kaupunkipuhekieleen (Salonen 1982; Paunonen 1995 [1982]), vaan pikemminkin se indeksoi heille puhujan maalaisuutta. Pienin arvo kaupunkilaisuuden

¹⁴ Adjektiivipareille kaupunkilainen/maalainen ja maskuliininen/feminiininen määritellyt lukuarvoja ei pidä ymmärtää siten, että kaupunkilaisuus tai maskuliinisuus olisi positiivisempi arvo kuin maalaisuus tai feminiinisyys. Järjestys on sattumanvarainen.

arvioissa on -1,72 ja suurin 1,03. Vaihteluväli on siis 2,75, mikä tässä tutkimuksessa tarkoittaa melko voimakkaita mielipiteitä.

Kuvio 34. Kaikkien vastaajien arviot näytteistä asuin ympäristön ja sukupuolisuuden suhteen.

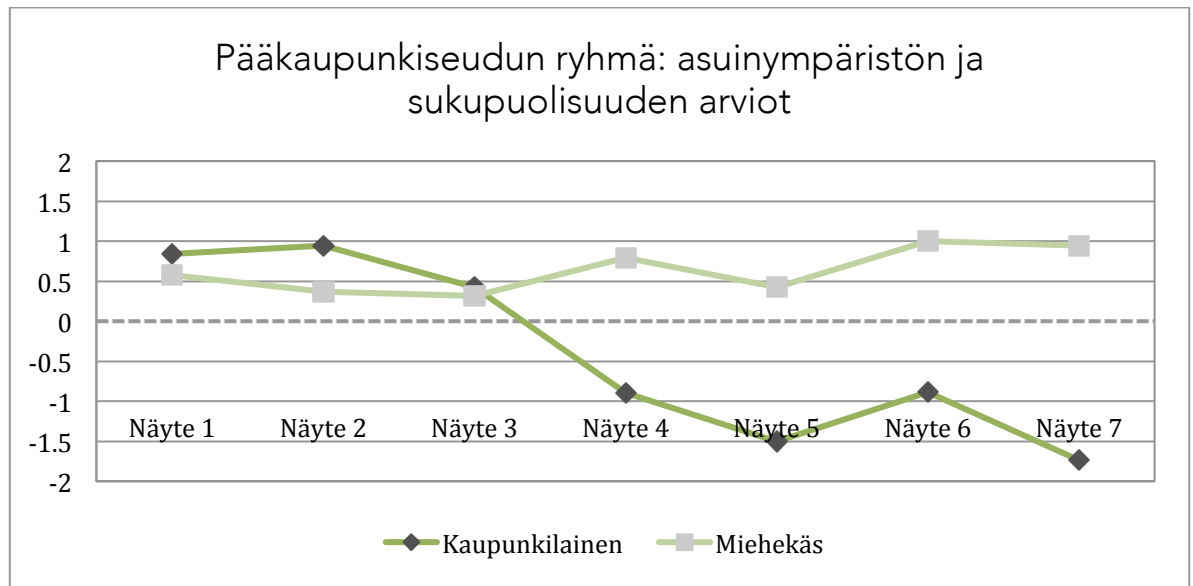
Hämäläisen (2011: 41–43) mukaan svaavokaalia arvioidaan asuin ympäristön suhteen yhtenevästi avartuneen diftongin kanssa. Etenkin pääkaupunkiseutulaiset pitävät svaavokaalia voimakkaasti maaseudun puheeseen kuuluvana ilmiönä. Oululaisten mielikuva on samansuuntainen mutta hieman lievempi.

Vastaajat pitävät näytteiden puhetapaa sitä miehekkäämpänä (pääkaupunkiseudun vastaajat) tai maskuliinisempänä (Tampereen vastaajat), mitä avartuneempia näytteiden diftongit ovat. Poikkeava arvo on vain näytteellä 4, jonka arvo on lähes sama kuin näytteen 7. Sukupuolisuuden indeksisyys on kuitenkin lievää: Pienin arvo on 0,54 ja suurin 1,33, joten vaihteluväli on 0,79.

Svaavokaaliin liitetyt mielikuvat ovat jälleen hyvin samankaltaiset kuin avartuneeseen diftongiin liitetyt: ilmiötä pidetään suhteellisen neutraalina sukupuolen suhteen. Samoin kuin avartunut diftongi, myös svaava jäsentyy kuitenkin niin, että se indeksoi hyvin lievästi miehekkyyttä. (Hämäläinen 2011: 43–45.)

Pääkaupunkiseudun vastaajat

Kuvio 35 (s. 88) havainnollistaa pääkaupunkiseudun ryhmän mielikuvia siitä, miten näytteiden puhetapa mieltyy puhujan asuin ympäristöön ja sukupuolisuuden sosiaaliseen indeksiin. Kuvioon liittyvät lukuarvot ovat nähtävillä liitteessä 6.

Kuvio 35. Pääkaupunkiseudun ryhmän arviot näytteistä asuin ympäristön ja sukupuolisuuden suhteen.

Pääkaupunkiseudun ryhmä arvioi näytteitä pääosin sitä maalaisemmaksi, mitä enemmän diftongit niissä avartuvat. Kuitenkin näyte 2 arvioidaan hieman kaupunkilaisemman kuuloiseksi kuin näyte 1 ja näyte 6 selvästi kaupunkilaisemmaksi kuin näyte 5. Nämä poikkeamat saattavat liittyä näytteiden soittojärjestykseen – näyte 6 soitettiin testissä ensimmäisenä ja näyte 2 toisena. Ryhmän arviot ovat melko voimakkaat: pienin keskimääräinen arvio on -1,74 ja suurin 0,95. Vaihteluväli on siis 2,69.

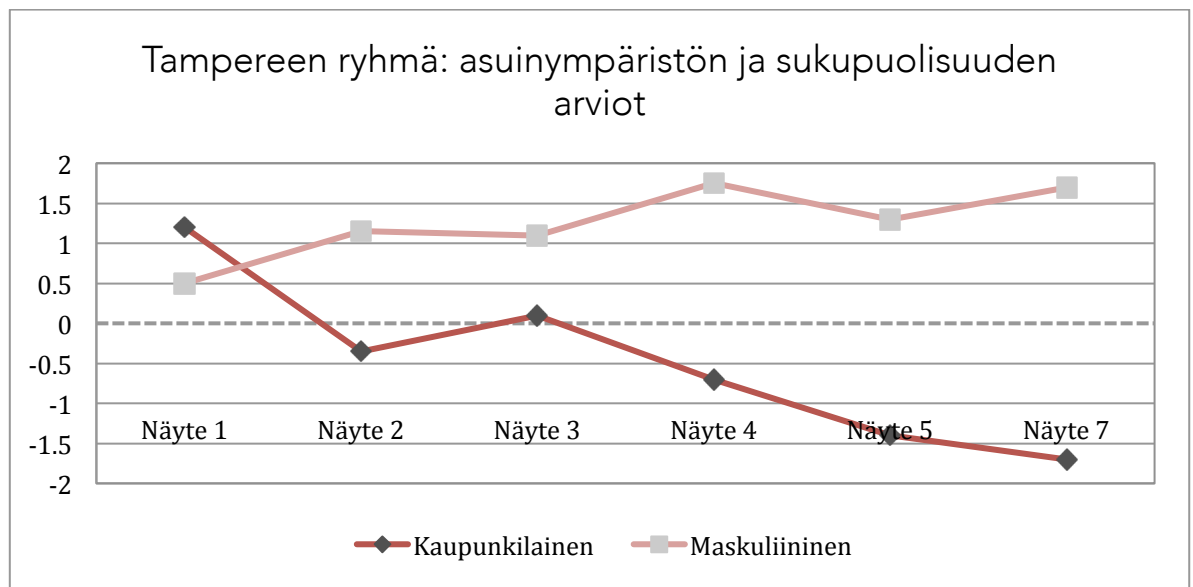
Sukupuolen indeksisyyttä ryhmä arvioi maltillisemmin ja vähemmän suoraviivaisesti kuin asuin ympäristöä. Korkeimmat arvot saavat siinä näytteet 6 ja 4, pienimmät arvot näytteet 2 ja 3. Sukupuolisuuden arvioissa matalin arvo on 0,32 ja korkein 1,00. Vaihteluväli on siis vain 0,68. Pääkaupunkiseudun vastaajat eivät siis pidä avartunutta tai avartumatonta diftongia erityisesti kummallekaan sukupuolelle tyypillisenä varianttina, vaan avartuminen vaikuttaa jokseenkin sukupuolineutraalilta ilmiöltä.

Eräs Helsingissä lomakkeen täyttänyt vastaaja mainitsee kommentissaan, että juuri sanapari naisellinen–miehekäs oli vaikein arvioida. Myös tämän tutkimuksen esitutkimuksessa pidettiin haastavana arvioida tätä sanaparia (ks. esim. 4 luku 3.3.2). Kuten luvussa 3.3.2. esitin, arvioiden maltillisuus tai haastavuus ei välttämättä johdu pelkästään, etteivät vastaajat mieltäisi eroja diftongien ääntämyksessä sukupuolien välille. Sukupuolisuutta voi olla hyvin haastavaa arvioida, kun arvioitavana on ainoastaan yhtä sukupuolta edustava puhuja. Toisaalta kyselyssä käyttämäni Osgoodin skaala on parhaimmillaan tunteisiin, ei niinkään mielipiteisiin pohjautuvien asenteiden tutkimiseen (Henerson ym. 1987: 89). Asuinpaikan ja sukupuolisuuden kohdat erottuvat muista juuri siinä, että ne ovat pikem-

minkin mielipide- kuin tunneasioita, ja niiden tutkimiseen voi jokin muu tapa olla toimivampi.

Tampereen vastaajat

Tampereen ryhmän mielikuvia asuin ympäristön ja sukupuolen sosiaalisen indeksin suhteen havainnollistaa kuvio 36. Tässä kuviossa ei ole näytettä 6, koska se ei ollut mukana arvioinnissa Tampereella. Kuvioon liittyvät lukuarvot ovat nähtävillä liitteessä 6.

Kuvio 36. Tampereen ryhmän arviot näytteistä asuin ympäristön ja sukupuolisuuden suhteen.

Myös Tampereen ryhmä arvioi näytteitä pääsääntöisesti sitä maalaisemmaksi, mitä enemmän diftongit niissä avartuivat. Poikkeuksen tekee vain näyte 3, jota ryhmä pitää kaupunkilaisemman kuuloisena kuin näytettä 2. Pienin arvo on -1,7 ja suurin 1,2, joten keskiarvojen vaihteluväliksi tulee 2,9. Vaihtelua on siis hieman enemmän kuin pääkaupunkiseudun ryhmällä.

Tamperelaiset arvioivat näytteen pääsääntöisesti myös sitä maskuliinisemmaksi, mitä enemmän diftongit avartuvat. Poikkeuksen muodostaa näyte 4, joka kuulostaa vastaajien mielestä maskuliinisemmalta kuin näyte 5. Pienin arvo on 0,50 ja suurin 1,75, joten vaihteluväliksi tulee 1,25. Se on selvästi enemmän kuin pääkaupunkiseudun ryhmän arvioiden vaihteluväli (0,68), joten tamperelaiset tekevät vahvempia päätelmiä diftongin avarruksesta sukupuolisuuden suhteen kuin pääkaupunkiseutulaiset.

Diftongien ääntämys ei jäsennyt selvästi sukupuolen mukaan. Miehet ja naiset ääntävät ne keskimäärin samalla tavalla, tosin naiset tuottavat sekä väljimmät että suppeimmat

diftongit. (Salonen 1982: 119; Paunonen 1995 [1982]: 79; 81.) Tamperelaisten arviointiin saattaa vaikuttaa yleisempi havainto siitä, että miehet ovat naisia murteellisempia (Trudgill 1972). Ainakin svaavokaali, yleisgeminaatio, itämurteiden pitkän A:n diftongiutuminen ja jälkitavujen vokaalienvälinen *h* pohjalaismurteissa ovat piirteitä, joita naiset tutkitusti karttavat miehiä enemmän (Mantila 2004: 326, 328).

4.2.4 Yhteenveto sosiaalisista mielikuvista

Tässä luvussa olen analysoinut vastaajien sosiaalisia mielikuvia diftongin avartumisesta ja vertaillut pääkaupunkiseudun ja Tampereen vastaajaryhmiä. Mielikuvat olen ryhmitellyt status- ja solidaarisuusarvioihin sekä asuinympäristön ja sukupuolisuuden arvioihin.

Statusdimensiolla vastaajien mielikuvat ovat selvät: puhujaa arvioidaan sitä matalammin koulutuksen, sivistyksen ja älykkyyden suhteen, mitä enemmän hän avartaa diftongeja puheessaan (ks. kuviot 22–27). Ryhmien mielikuvat statuksen suhteen ovat samankaltaiset, mutta Tampereen vastaajien hieman vahvemmat kuin pääkaupunkiseudun vastaajien. Molemmat ryhmät arvioivat koulutusta ja sivistystä voimakkaammin kuin älykkyyttä.

On tyypillistä, että murteelliset näytteet saavat yleiskielisiä matalampia statusarvioita (Preston 1999c: [Ryan ym. 1982: 364]; Cargile ym. 1994: 224). Aiemmissä tutkimuksissa maallikot ovat kuitenkin yhdistäneet diftongin avartumisen esimerkiksi valtaan ja korkeaan asemaan (Vaattovaara 2012: 190–191; Vilhula 2012: 55). Tästä päätelleen avartuneella diftongilla on potentiaalisena vastakkaiset indeksit: matala ja korkea status.

Solidaarisuusdimensiolla näytteitä arvioidaan monimutkaisemmin kuin statusdimensiolla (kuviot 28–33). Pääkaupunkiseudun ryhmässä näytteet 3, 4 ja 5 arvioidaan solidaarisuusdimensiolla positiivisimmin ja Tampereen ryhmässä näytteet 4, 3 ja 1. Pääkaupunkiseutulaiset arvioivat näytteitä tässä suhteessa voimakkaammin kuin tamperelaiset.

On tavallista, että paikallinen varieteetti saa korkeita solidaarisuusarvioita (Preston 1999c: [Ryan ym. 1982: 364]; Cargile ym. 1994: 224). Näyte 4, jonka puhetapaa tamperelaiset pitävät paikallisen kuuloisina, saakin heiltä korkeimmat solidaarisuusarviot (ks. kuvio 17, luku 4.1.5). Pääkaupunkiseutulaisille paikallista puhetta edustaa parhaiten näyte 1 (ks. kuvio 5, luku 4.1.2), mutta kyseinen näyte saa heiltä matalimmat solidaarisuusarviot. Onkin todettu, etteivät pääkaupunkiseutulaiset varauksetta tunne vetoa paikalliseen puhetapaan (Vaattovaara – Soininen-Stojanov 2008: 241–246). Toisaalta näytteet 3, 4 ja 5, jotka pääkaupunkiseutulaiset arvioivat korkeimmin, edustavat sellaisia diftongin avartumisas-teita, joita Helsingissä tosiasiaassa esiintyy eniten (Paunonen 1995 [1982]: 72; 77).

Pääkaupunkiseudun ryhmän lomakkeessa on solidaarisuusdimensiolle sijoittuva miellyttävyyden arviointi, ja Tampereen ryhmällä samaan joukkoon kuuluu kauneuden arviointi. Näitä kohtia vastaajat arvioivat eri tavoin kuin muita solidaarisuuskohtia. Miellyttävyydessä myönteisimmät mielikuvat syntyvät pääkaupunkiseudun ryhmälle näytteistä 1–4, joissa diftongit ovat korkeintaan lievästi avartuneet. Kauneudessa Tampereen ryhmän arviot laskevat suoraviivaisesti sitä mukaa, kun näytteiden diftongit avartuvat. Vaikutelmaksi jää, ettei suomalainen maallikko ilmennä kauneuden tai miellyttävyyden arvioiden kautta solidaarisuutta puhujaa kohtaan.

Näytteiden puhetapa mielletään sitä maalaisemmaksi, mitä enemmän diftongit avartuvat. Tällaiset mielikuvat ovat pienin poikkeuksin molemmilla ryhmillä. Molempien ryhmien mielikuvat ovat vahvat, tamperelaisten hieman vahvemmat kuin pääkaupunkiseutulaisten. Avartuneeseen diftongiin liittyy siis vastaajillani maalaisuuden indeksi. Myös tämä indeksi on ristiriidassa aiemmin tutkittuun, sillä avartuneet diftongit paikannetaan suhteellisen usein Helsinkiin tai urbaaniin etelään (Vaattovaara 2012: 188–189; Vilhula 2012: 55–56; Mikkola 2011: 52–61).

Vastaajat mieltävät näytteiden puhetavan myös miehekkäämmäksi avartuneiden kuin avartumattomien diftongien kohdalla (Tampereen lomakkeessa terminä on maskuliininen). Pääkaupunkiseudun ryhmän mielikuva vaikuttaa kuitenkin tässä suhteessa melko neutraalilta, kun taas Tampereen ryhmän mielikuva on selvempi. Maalaisuuden ja miehekkyyden suhteen ryhmät arvioivat avartunutta diftongia samankaltaisesti kuin Hämmäläisen (2011: 41–45) vastaajat svaavokaalia.

Kaiken kaikkiaan arviot antavat vaikutelman, että vastaajat havainnoivat hyvin pieniäkin eroja diftongin avartumisasteessa ja arvioivat puhujaa sen perusteella. Näytteiden soittamisjärjestyksellä tuntuu tosin olevan vaikutusta arviointiin: etenkin pääkaupunkiseudun ryhmä arvioi ensimmäisenä soitettua näytettä 6 eri tavalla kuin muita avartuneita diftongeja sisältäviä näytteitä. Soittojärjestys on saattanut hiukan vaikuttaa myös siihen, miten Tampereen ryhmä arvioi ensimmäisenä kuulemaansa näytettä 2.

5 Päätelmät ja pohdintaa

Olen tässä tutkielmassa esitellyt esitutkimuksen kautta varsinaiseen lomaketutkimukseen edenneet työvaiheet. Tutkimuksessani olen tarkastellut eri seuduilta kerättyä aineistoa mielikuvista, joita liitetään diftongin avarrukseen. Tavoitteenani on ollut selvittää, mitä

maantieteellisiä ja sosiaalisia mielikuvia puhujasta syntyy diftongin avartumisasteen perusteella, ja miten mielikuvat poikkeavat eri seuduilta kerättyjen aineistojen kesken. Seuraavassa esitän päätelmäni, reflektoin niitä muuhun tutkimukseen ja pohdin jatkotutkimuksen aiheita.

Analysoin maantieteellisiä mielikuvia pääkaupunkiseudulta, Kuopiosta ja Tampereelta kerätystä aineistosta. Eri alueilta kotoisin olevien arvioissa on sekä yhtäläisyyksiä että eroja. Ryhmät paikantavat avartuneita diftongeja sisältävät näytteet (4–7) etupäässä Tampereelle. Pääkaupunkiseutulaiset ja tamperelaiset kuitenkin paikantavat ne toissijaisesti Kuopioon, kun taas kuopiolaiset Turkuun. Sekä pääkaupunkiseudun että Tampereen ryhmät paikantavat näytteet Kuopioon sitä todennäköisemmin, mitä enemmän niiden diftongit avartuvat, mutta tällaisesta ei ole merkkejä kuopiolaisten arvioissa.

Muissa tutkimuksissa on ilmennyt, ettei diftongin avartuminen jäsenny maallikoiden mielessä vahvasti mihinkään tiettyyn maantieteelliseen paikkaan, vaan eri puolille Suomea, niin länteen kuin itäänkin (Vaattovaara 2012: 188–190; Vilhula 2012: 55; 88). Vaattovaaran (mp.) aineiston perusteella näyttää, että diftongit paikannetaan useammin itään silloin kun ne ovat voimakkaasti avartuneet. Tämä tutkimus tukee näitä aiempia havaintoja siltä osin kuin tutkimusaineisto on kerätty diftongin avartuma-alueelta. Avartuma-alueen ulkopuolella asuvat kuopiolaiset eivät miellä piirrettä itämurteiseksi.

Niin pääkaupunkiseudun, Kuopion kuin Tampereenkin vastaajat mieltävät Helsingin paikaksi, jossa diftongit eivät avarru. Arvioiden taustalla on todennäköisesti käsitys pääkaupunkiseudun standardikielisydestä (ks. esim. Preston 1989: 54–55; Demirci ja Kleiner 1999: 265–266; Palander 2007: 45, ks. kuitenkin Palander 2005a: 84–85). Pääkaupunkiseudun asukkailla vaikuttaa olevan standardinpuhujaidentiteetti, jollainen on myös lammlaisnuorilla (Mikkola 2007: 19–20). Tämä tarkoittaa, että he mieltävät asuinseutunsa niin yleiskieliseksi, että kuulohavainnot mukautuvat oletukseen (ks. Niedzienski 1999). Toisaalta myös Tampereen ryhmä pitää avartumattomia näytteitä 1–3 muita ryhmiä useammin tamperelaisen kuuloisena, mistä syntyy vaikutelma, että diftongin avartuminen on yleensäkin vähän tiedostettua omassa ympäristössä.

Aiemmissa tutkimuksissa on havaittu, että muiden alueiden ohella vastaajat paikantavat avartuneita diftongeja myös Helsingin seudulle (Vaattovaara 2012: 188–191; Vilhula 2012: 55–56; Mikkola 2011: 52–61). Tästä tutkimuksesta havainto ei saa tukea, sillä vastaajat, korostuneimmin pääkaupunkiseudun ryhmä, pitävät avartuneita diftongeja epätodennäköisinä ja avartumattomia todennäköisinä Helsingin seudun puhetavassa.

Vastaajat paikantavat avartuneen diftongin sekä sellaiselle alueelle, joissa se kuuluu murteeseen (Tampere, Turku) että sellaiselle, jossa se ei murteeseen kuulu (Kuopio) (Krook 1999: 231–233; Paunonen 1995 [1982]: 72–74; Rapola 1990 [1961]: 116; Kettunen 1940: kartta nro 155). Avartumaton diftongi taas paikannetaan voimakkaimmin sellaiselle seudulle, jossa avartuma on tavallista (Helsinki) (Paunonen 1995 [1982]). Tulokseni tukee kansanlingvistien käsitystä, jonka mukaan maallikoiden ja lingvistien murrerajat voivat erota toisistaan ratkaisevasti (Preston 2002). Erot diftongien avartumiseen liittyvissä maantieteellisissä mielikuvissa ja tosiasiallisessa levikissä ovat esimerkki siitä, ettei tutkija voi tehdä päätelmiä maallikolla kielenpiirteeseen liittyvistä mielikuvista sen perusteella, miten piirre tutkitusti jäsentyy.

Toisaalta aineisto osoittaa, testitilanteessa vastaajat arvioivat näytteitä niin maantieteellisesti kuin sosiaalisestikin johdonmukaisesti avartumisasteen perusteella, ja usein poikkeamat tästä selittyvät näytteiden soittajärjestyksellä. Arviot osoittavat reagointia pieniinkin eroihin diftongien avartumisasteissa. Vaikka piirrettä ei omassa asuinympäristössä tietoisesti huomatakaan, sen perusteella saatetaan tehdä monenlaisia luokitteluja ja johtopäätöksiä ihmisistä (ks. Preston 2009).

Pääkaupunkiseudulla vastaajilta kysyttiin maantieteellisiä arvioita hieman yksityiskohtaisemmin kuin Kuopiossa ja Tampereella. He arvioivat vastausvaihtoehtoja paitsi todennäköisinä kotipaikkoina kunkin näytteen puhujalle, myös mahdollisina ja epätodennäköisinä. Analyysistä käy ilmi, että vaikka vastaajat pitävät Tampereen seutua todennäköisimpänä kotipaikkana avartuneita diftongeja sisältävien näytteiden 4–7 puhujalle, se mielletty myös melko mahdollisena kotipaikkana avartumattomia diftongeja sisältävien näytteiden 1–3 puhujalle. Myös Turun seutua arvioidaan vastaavasti: vastaajat pitävät suhteellisen todennäköisenä, että sieltä kotoisin oleva henkilö puhuu avartaen diftongeja, mutta hyvin mahdollisena, että tämä puhuu avartamatta niitä.

Pääkaupunkiseudun ryhmä mieltää Helsingin seudulle ja ”mihin tahansa paikkaan Suomessa” näytteet pääsääntöisesti sitä todennäköisemmin, mitä suppeammat diftongit niissä on. Tampereelle ja Turkuun mielletty vahvimmin näyte 4, jonka diftongien laatu on lievästi avartunut. Myös Oulun seudulle miellettyvät avartumien välimuodot. Kuopioon pääkaupunkiseutulaiset paikantavat näytteet sitä vahvemmin, mitä enemmän diftongit niissä avartuvat. Arviot synnyttävät vaikutelman, ettei jako päämurrealueisiin ainakaan diftongin avartumisen suhteen ole maallikon kannalta relevantti. Vastaavaa pohtii myös Vaattovaara (2012: 190).

Pääkaupunkiseudulla kerätyn aineiston analyysi osoittaa, että maantieteellisissä arvioissa on eroja ikäryhmittäin. Vastaajista nuoremmat pitivät avartuneita diftongeja ensisijaisesti kuopiolaisina variantteina, kun vanhemmat paikantavat ne etupäässä Tampereelle. Nuorempien vastaajien arviot myös jakautuvat tasaisemmin eri vaihtoehtoihin. Avartumattomia diftongeja sisältäviä näytteitä ryhmät arvioivat samankaltaisesti.

Pääkaupunkiseudun vastaajien kohdalla analysoin myös en osaa sanoa -vastausten ja tyhjäksi jätettyjen jakaumaa. En osaa sanoa -vastauksia on vähiten sellaisten näytteiden kohdalla, joiden diftongit ovat voimakkaasti avartuneet tai eivät ole lainkaan. Tästä syntyy vaikutelma, että vastaajien on helpointa muodostaa mielipide tällaisista diftongeista. En osaa sanoa -vastauksia on toisaalta eniten niissä vastausvaihtoehtoissa, jotka sijaitsevat maantieteellisesti kaukana Helsingistä, mikä on ymmärrettävää sen vuoksi, että näiden alueiden puheesta vastaajilla on todennäköisesti vähemmän kokemuksiakin. Tyhjäksi jätettyjä kohtia on eniten ensimmäisenä soitettujen näytteiden kohdalla. Vastausvaihtoehtoista ”mikä tahansa paikka Suomessa” -kohdassa on selvästi eniten tyhjäksi jätettyjä, mikä saattaa johtua vaihtoehdon erilaisuudesta muihin nähden.

Esitutkimuksessa tuli ilmi, että vastaajilla on taipumus tulkita näytteitä hyvin kokonaisvaltaisesti siitäkin huolimatta, että he tunnistavat näytteissä vaihtelevan kielenpiirteen. Haastateltavat puhuivat etenkin *intonaatiosta*, jolla he käsittääkseni tarkoittavat muutakin kuin puheen sävelkulkua – kenties yleisemmin prosodisia seikkoja. Haastateltavat arvioivat sen lisäksi, mitä he näytteissä kuulivat, sitä mitä he eivät kuulleet. Myös varsinaisen lomaketutkimuksen vastaajien kommentit viittaavat samansuuntaiseen tulkintaan. Tässä voi olla yksi syy esimerkiksi siihen, ettei yksikään näyte mielly kovin todennäköiseksi Turun seudulle – niistä puuttuu Turun seudun puhetta leimaava *väri* (Kettunen 1930: 1). Puheen yleisilmettä, *intonaatiota*, kommentoitiin maantieteellisten arvioiden yhteydessä, mutta samankaltainen kokonaisvaltainen kuuntelu ja arviointi vaikuttaa todennäköisesti jossain määrin sosiaaliinkin arvioihin.

Vastaajien tapa tulkita ääninäytteitä kokonaisvaltaisesti asettaa haasteen yksittäisten piirteiden arvioiden tutkimiselle. Kielenkäyttäjät perustaa arvionsa mielikuviansa kielelliseen jäsennykseen, ja tuossa jäsennyksessä tiettyä varieteettia saattaa edustaa joko yksi tai useampi kielenpiirre tai jokin yleisempi mielikuva kuten esitutkimuksessa esille tullut *intonaatio* (ks. kielitietoisuuden tasot: yksityiskohtaisuus, Preston 1996). Kvantitatiivisissa tutkimuksissa jää tutkijan tulkittavaksi, mihin piirteisiin (kuultuihin tai kuulematta jääneisiin) hän perustaa arvionsa. Tulkintaa helpottaisi nähdäkseni se, että tutkimuksessa käytettävistä näytteistä olisi tarjolla esimerkiksi sellaista keskustelumateriaalia kuten tämän tut-

kimuksen esitutkimuksessa nauhoitettu haastattelu tai Vilhulan (2012) aineistona käyttämä keskustelumateriaali.

Sosiaalisia mielikuvia analysoin pääkaupunkiseudulla ja Tampereelta kerätystä aineistosta. Pääkaupunkiseudun ja Tampereen ryhmien sosiaaliset arviot ovat samankaltaiset, ja erot näkyvät enimmäkseen arvioiden voimakkuudessa.

On tyypillistä, että vastaajat tuntevat eniten solidaarisuutta oman asuinalueen varieteettia kohtaan (Preston 1999c: [Ryan ym. 1982: 364]; Cargile ym.: 224), ja Tampereen ryhmä arvioikin näytteitä juuri näin: he paikantavat maantieteellisesti näytteen 4 vahvimmin Tampereelle ja arvioivat saman näytteen solidaarisuusdimensiolla korkeimmin. Pääkaupunkiseudun vastaajat arvioivat näytteen 1 selvimmin paikalliseksi, mutta tämä näyte saa matalia solidaarisuusarvioita. Pääkaupunkiseutulaisten negatiivisista arvioista omaa kielimuotoaan kohtaan on aiempiakin havaintoja (esim. Vaattovaara – Soininen-Stojanov 2008: 241–246). Toisaalta solidaarisuusdimensiolla korkeimmat arvot saavat pääkaupunkiseutulaisilta näyte 3 ja 4, joiden voi olettaa edustavan pääkaupunkiseudun tosiasiallista variaatiota (Paunonen 1995 [1982]: 77; 77).

Vastaajat mieltävät näytteet myös sitä miehekkäämmän¹⁵ kuuloiseksi, mitä avartuneemmat diftongit niissä ovat, mutta nämä arviot ovat hyvin lieviä. Pääkaupunkiseudun ryhmälle sukupuolisuuden indeksi vaikuttaa diftongin avartumisen suhteen jopa neutraalilta. Tampereen ryhmälle tämä sosiaalinen indeksi on hieman merkitsevempi.

Statusdimensiolla molemmat ryhmät arvioivat puhujan sitä matalammin, mitä enemmän diftongit avartuvat. Se tarkoittaa, että avartuneet diftongit puheessa indeksoivat kuulijalle matalampaa yhteiskuntaluokkaa kuin suppeat. Tämä on sikäli odotuksenmukaista, sillä juuri tällä tavoin diftongin avartuminen todellisuudessa sosiaalisesti jäsentyy (Paunonen 1995 [1982]; Salonen 1982). Kuitenkin aiemmissä tutkimuksissa maallikot ovat yhdistäneet diftongin avartumisen valtaan, esimerkiksi koulutukseen, itsevarmuuteen, älykkyyteen tai korkeaan asemaan ja standardinomaisuuteen (Vaattovaara 2012: 190–192; Vilhula 2012: 55), mistä tässä tutkimuksessa ei siis ole merkkejä.

Molemmat ryhmät mieltävät näytteet pääosin sitä maalaisemman kuuloiseksi, mitä enemmän diftongit niissä avartuvat, ja arviot tällä dimensiolla ovat tutkituista voimakkaimpia. Maalaisuuden sosiaalinen indeksi on linjassa sen kanssa, että vastaajat pitävät avartumattomia diftongeja Suomen suurimman kaupungin, Helsingin, varieteettina. Tässä-

¹⁵ Helsingin ryhmä arvioi puhutavan miehekkyyttä, Tampereen ryhmä maskuliinisuutta.

kin kohden tulos on kuitenkin osin vastakkainen aiempaan tutkimukseen nähden, sillä on havaittu, että osa vastaajista paikantaa avartuneet diftongit Helsingin seudulle tai urbaaniin etelään (Vaattovaara 2012: 188–191; Vilhula 2012: 55–56; Mikkola 2011: 52–61).

On mahdollista, että koeasetelma provosoi vastaajia arvioimaan avartuneita diftongeja statuksen ja kaupunkilaisuuden suhteen matalasti. Tässä tutkimuksessahan murteenmukainen variantti kontrastoidaan yleiskieliseen. Kontrastoinnin myötä vastaajat saattavat arvioida joko ensisijaisesti tai ainakin osittain näytteiden murteellisuutta, kuten eräs maantieteellisiä arvioita tehnyt pääkaupunkiseutulainen nuori vastaaja kertoi tehneensäkin. Onhan tyypillistä, että murteeton varieteetti saa maallikoilta korkeampia statusarvioita kuin murteellinen (Preston 1999c: [Ryan ym. 1982: 364]; Cargile ym.: 224) ja toisaalta pääkaupunkiseutuun liittyy standardikielen mielikuva (esim. Preston 1989: 54–55; Demirci – Kleiner 1999: 265–266; Palander 2007: 45, ks. kuitenkin Palander 2005a: 84–85), jolloin murteellinen variantti liittyy pikemminkin maaseudulle. Koeasetelman on todettu vaikuttavan asennetutkimuksessa tuloksiin ratkaisevastikin (ks. Preston 2009: 119–123).

Se, että eri tutkimuksissa samaan kielenpiirteeseen yhdistetään vastakkaisia merkityksiä, ei tietenkään tarkoita, että jommankumman tutkimuksen tulokset olisivat toista aiempia tai paikkansapitävämpiä. Kielelliset merkitykset syntyvät kontekstissaan, ja merkitysten ominaisuus on indeksinen muuttuvuus. Indeksisyys voi jopa edetä samanaikaisesti eri suuntiin. (Eckert 2012; Eckert 2008.) Niinpä avartunut diftongi indeksoi tämän tutkimuksen vastaajille tämän tutkimuksen koeasetelmassa matalaa statusta ja maalaisuutta, kun se osalle aiempien tutkimusten vastaajista koeasetelmien puitteissa (Vaattovaara 2012: 190–191; Vilhula 2012: 55) indeksoi valtaa ja (pää)kaupunkilaisuutta.

Tämän tutkimuksen ja aiemman valossa diftongin avarruksen indeksinen kenttä näyttäytyy siis ristiriitaisena. Maantieteellisesti avartuneita diftongeja paikannetaan niin itäkuin länsimurteiden alueelle, ja toisaalta niin avartuneita kuin avartumattomia diftongeja paikannetaan Helsingin seudulle (Vaattovaara: mp.; Vilhula 2012; Mikkola 2011: 52–61). Avartuneen diftongin sosiaalisina merkityspotentiaaleina ovat yhtäältä matala status ja maalaisuus (tämä tutkimus), toisaalta valta ja urbaani kaupunkielämä sekä standardinomaisuus (Vaattovaara 2012 188–192; Vilhula 2012: 28–30; 55, 88). Hypoteesina esitän ajatuksen siitä, millaisin edellytyksin nämä erilaiset arviot syntyvät.

Diftongin avarruksen merkityspotentiaaleista vallan, kaupunkilaisuuden ja standardipuheen välillä ei ole ristiriitaa, vaan niiden voi katsoa tukevan toisiaan. Nähdäkseni nämä indeksit mahdollistuvat sillä, että diftongin avartuminen on heikosti kohosteinen piirre. Vaikutelma vähästä kohosteisuudesta syntyy esimerkiksi tämän tutkimuksen esitutkimuk-

sessä, kun vastaajat keskustelevat vilkkaasti kielestä, mutta eivät juurikaan itse tutkittavasta kielenpiirteestä. Heikkoon kohosteisuuteen viittaa myös se, että avartumista ei aina tiedosteta omassa asuinympäristössä, kuten on Lammilla (Mikkola 2007), Helsingissä (ks. kuvio 2, luku 4.1), ja jossain määrin myös Tampereella (ks. kuvio 19, luku 4.1.5). Samanlainen mielikuva syntyy myös Laurilalle (2008: 89–90).

Heikko kohosteisuus ja ilmiön tiedostamattomuus vaikuttaa siihen, ettei ilmiötä välttämättä osata korjata omassa puheessa, vaikka muuten pyrittäisiin yleiskielisyyteen (ks. Paunonen 1995 [1982]: 81–82), mikä varmasti osaltaan vaikuttaa siihen, että piirrettä kuulee esimerkiksi politiikassa ja mediassa (Nuolijärvi – Tiittula 2001; Nuolijärvi – Tiittula 2000). Monille avartunut diftongi tuokin jollain tapaa mieleen vallan, politiikan tai median (Vaattovaara 2012: 188–190; Vilhula 2012: 55; 88), toisin sanoen heidän alitajuntansa todennäköisesti yhdistää piirteen aiemmin kuultuun poliittiseen tai mediapuheeseen (ks. Preston 2009). Tällainen vähän kohosteinen piirre, joka kuulostaa mediapuheelta, taas voi mieltyä standardinomaiseksi puheeksi, kuten Vaattovaara (2012: 192) on havainnut. Ja koska pääkaupunkiseudun on havaittu mieltävän standardinomaiseen puheeseen (esim. Preston 1989: 54–55; Demirci – Kleiner 1999: 265–266; Palander 2007: 45, ks. kuitenkin Palander 2005a: 84–85), voi kuuliija paikantaa standardinomaisiksi mieltämänsä avartuneet diftongit pääkaupunkiseudun puheeseen.

Matala status, murteellisuus ja maalaisuus taas ovat indeksejä, jotka ovat edellisten kanssa ristiriitaisia, mutta joiden voi jossain määrin olettaa sopivan yhteen ja tukevan toisiinsa. Tällaiset arviot syntyvät ymmärtääkseni silloin, kun jokin kuulohavainto estää standardin indeksin aktivoitumisen. Vaattovaaran (2012: 190) vastaajille tällainen seikka vaikuttaa olevan toisaalta se, että näytteen puhuja on vanha nainen ja toisaalta se, että diftongin avartuminen näytteessä on voimakasta. Otaksun, että molemmissa tapauksissa murteellisuuden mielikuva syrjäyttää standardikielen indeksin. Tällöin kyseisen henkilön puhe paikannetaan jonnekin muualle kuin Helsinkiin, esimerkiksi Savoan, joka paikkana sopii mielikuvaan vanhoista tai murteellisista ihmisistä tai molemmista.

Tässä tutkimuksessa, samoin kuin kahdessa aiemmassa (Saaristo 2009; Mikkola 2007) avartuneet diftongit kontrastoidaan ääninäytteissä avartumattomiin. Myös tämä estää standardin indeksin aktivoitumisen avartuneen diftongin kohdalla – se aktivoituu avartumattoman kohdalla. Niinpä avartunut diftongi saa murteellisuuden indeksin. Vastaajat eivät yhdistä avartuneita diftongeja standardinomaiseksi kokemalleen pääkaupunkiseudulle (tai omalle paikkakunnalleen) vaan murteellisemmaksi mieltämilleen paikkakunnille. Samasta syystä vastaajat arvioivat näytteitä statukseltaan sitä heikommaksi ja maalaisem-

maksi, mitä enemmän diftongit avartuvat – sekä korkea status että kaupunkilaisuus on varattuna standardikielelle, jota tämän tutkimuksen näytepaletissa edustaa avartumaton diftongivariantti.

Diftongin avarruksen merkityspotentiaalien kietoutumista toisaalta standardipuheen, toisaalta murteellisuuden ympärille olisi mielestäni syytä tutkia lisää. Edellä esittämäni hypoteesi olisikin mahdollista testata toistamalla tämä tutkimus niin, että avartumattomia diftongeja sisältävät näytteet 1–3 jätettäisiin pois kokeesta. Olisi kiinnostavaa tarkastella, arvioitaisiinko avartuneita diftongeja sisältäviä näytteitä 4–7 samalla tavalla kuin tässä tutkimuksessa, jos niitä ei rinnastettaisi standardikieleen. Olisi muutenkin hyvä pohtia, kannattaako tutkimuksen näytepalettiin yleensäkin ottaa mukaan standardikieltä kuvaavia näytteitä, sillä kontrastointi yleiskieleen saattaa tuottaa tulokseksi asennetutkimuksesta jo ennestään tuttuja tuloksia: ne arvioidaan etupäässä murteellisuuden mukaan. Sen sijaan olisi uskoakseni hedelmällistä sisällyttää näytepalettiin monia erilaisia puhekielen piirteitä. Eri piirteiden arvioita toisiinsa vertaamalla saadaan tietoa piirteiden keskeisestä hierarkiasta ja siitä, ovatko eri dimensiot piirteiden kesken yhtä relevantteja.

Edellä mainitun lisäksi avartunut diftongi tarjoaa paljon muunkinlaista aihetta tavalisen kielenkäyttäjän näkökulman tutkimukseen. Toistaiseksi tutkimuksessa on esillä lähinnä avartuma-alueella asuvien näkökulma. Tätä tutkimusta varten Kuopiossa kerätty pieni aineisto koskee ainoastaan maantieteellisiä mielikuvia, eikä näistäkään aineiston koon perusteella voi tehdä vahvoja johtopäätöksiä. Tämän lisäksi tutkimuksessa erityyppiset diftongit (*ie*, *yö* ja *uo*) on tähän saakka niputettu yhteen, ja olisikin tarpeen selvittää, arvioidaanko niitä samalla tavalla keskenään. Lisäksi se, kuinka hyvin diftongin avartuminen tiedostetaan omassa puheessa, on vielä selvittämättä.

Lähteet

- BAYARD, DONN – ANN WEATHERALL – CYNTHIA GALLOIS – JEFFERY PIT-TAM 2001: Pax Americana? Accent attitudinal evaluations in New Zealand, Australia and America. – *Journal of Sociolinguistics* 5/1 s. 22–49.
- CAMERON, DEBORAH [1990] 1997: Demythologizing sociolinguistics. Teoksessa Nikolas Coupland ja Adam Jaworski (toim.), *Sociolinguistics: A reader and course-book* s. 55–67. London: Macmillan.
- CARGILE, AARON C. – HOWARD GILES – ELLEN B. RYAN – JAMES J. BRADAC 1994: Language attitudes as social process: a conceptual model and new directions. – *Language and communication* 14 s. 211–236.
- CHESIRE, JENNY 1982: *Variation in an English dialect*. Cambridge : Cambridge University Press.
- DEMIRCI, MAHIDE – KLEINER, BRIAN 1999: The perception of Turkish dialects. Teoksessa Dennis R. Preston (toim.), *Handbook of perceptual dialectology I* s. 263–281. Amsterdam: John Benjamins.
- DIERCKS, WILLY 2002: Mental maps. Linguistic-geographic concepts. Teoksessa Daniel Long – Dennis R. Preston (toim.), *Handbook of perceptual dialectology II* s. 51–70. Amsterdam: John Benjamins.
- ECKERT, PENELOPE 2008: Variation and the indexical field. – *Journal of sociolinguistics* 12/4, s. 453–476.
- 2012: Three Waves of Variation Study. The Emerge of Meaning in the Study of Sociolinguistic Variation. – *Annual Review of Antropolopology*, s. 87–100.
- EDWARDS, JOHN 1999: Refining our understanding of language attitudes. – *Journal of language and social psychology* 18/1, s. 101–110.
- GARRET, PETER 2001: Language attitudes and sociolinguistics. – *Journal of sociolinguistics* 5, s. 626–631.
- GARRET, PETER – NIKOLAS COUPLAND – ANGIE WILLIAMS 2003: *Investigating Language Attitudes: Social meanings of dialect, ethnicity and performance*. Cardiff: University of Wales Press.
- GOEMANN, A. C. M. 1999: Dialects and the subjective judgements of speakers. Remarks on controversial methods. Teoksessa Dennis Preston (toim.), *Handbook of Peceptual Dialectology I*, s. 135–144. Amsterdam: John Benjamins.
- HENERSON, MARLENE E. - LYNN LYONS MORRIS – CAROL TAYLOR FITZ-GIBBON 1987: *How to measure attitudes*. Newbury Park: Sage Publications.
- HURTTA, HEIKKI 2001: Suomen murteiden morfologian tutkimuksen aineislähteistä. – *Virittäjä* 105 s. 107–112.

- HÄMÄLÄINEN, ELINA 2011: Paljon on enemmän kuin paljon. Svaavokaalin sosiaalisia merkityksiä ja tilanteisia funktioita. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, suomen kieli.
- JONNINEN-NIILEKSELÄ, KAIJA 1982: Tampereen puhekieli tutkimuskohteena. Teoksessa *Tampereen puhekieli tutkimuskohteena*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- KANSANLINGVISTINEN SANAKIRJA = Aila Mielikäinen ja Marjatta Palander: Kansanlingvistinen sanakirja verkossa. Viitattu 15. 1. 2015. <http://kielikampus.jyu.fi/mitenmurteistapuhutaan/>.
- KOKKO, SUSANNA 2010: Kahden ikäryhmän raahelaisten käsityksiä suomen murteista. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, suomen kieli.
- KETTUNEN, LAURI 1930: *Suomen murteet 2. Murrealueet*. Helsinki: SKS.
- KETTUNEN, LAURI 1940: *Suomen murteet 3, A. Murrekartasto*. Helsinki: SKS.
- KROOK, KRISTINA 1999: *Ensi tavun ie-, yö- ja uo-diftongin avartuminen suomen murteissa*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 62. Turku: Turun yliopisto.
- KUIRI, KAIJA 2009: Tampereen suomi vanhinta suomea. Teoksessa Harry Lönnroth (toim.), *Tampere kieliyhteisönä* s. 13–46. Helsinki: SKS.
- LAAKSONEN, PEKKA 1972: Hollolan seudun väljenevät diftongit. Lisensiaatintyö. Helsingin yliopisto.
- LABOV, WILLIAM 1966: *Social stratification of English in New York City*. Washington, DC: Cent. Appl. Ling.
- 1972: *Sociolinguistic patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- 1977: *Language in Inner city. Studies in Black English vernacular*. Oxford: Blackwell.
- 1994: *Principles of linguistic change. Vol 1: Internal factors*. Oxford: Blackwell.
- 2001: *Principles of linguistic change. Vol 2: social factors*. Cambridge: Blackwell.
- LAMBERT, WALLACE E. – R. C. HODSON – R.C. GARDNER – S. FILLENBAUM 1960: Evaluational reactions to spoken language. – *Journal of Abnormal and Social Psychology* 60, s. 44–51.
- LAPPALAINEN, HANNA 2004: *Variaatio ja sen funktiot. Erään sosiaalisen verkoston jäsenten kielellisen variaation ja vuorovaikutuksen tarkastelua*. Helsinki: SKS.
- LAPPALAINEN, HANNA – JOHANNA VAATTOVAARA 2005: Vielä murteen ja identiteetin suhteesta. – *Virittäjä* 109 s. 98–110
- LAURILA, ANNA-LEENA 2008: Mielteitä omasta murteesta: kansanlingvistien tutkimus Lammilla. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, suomen kieli.
- LONG, DANIEL – DENNIS PRESTON 2002 (toim.): *Handbook of perceptual dialectology II*. Amsterdam: John Benjamins.
- MACAULAY, R.K.S. 1977: *Language, social class and education: a Glasgow study*. Edinburgh : Edinburgh university press
- MANTILA, HARRI 2004: Murre ja identiteetti. – *Virittäjä* 108 s. 322–346.

- MIELIKÄINEN, AILA 1997: Puhdasta suomea Suomen sydämessä. – Ilkka Nummela (toim.), *Jyväskylän kirja. Katsauksia kaupunkielämän vaiheisiin 1940-luvulta 1990-luvulle* s. 86–95. JYY:n kotiseutusarja 33. Jyväskylä: Jyväskylän kaupunki.
- 2005: Matkimuksista määritelmiin. Miten murteista puhutaan. – *Sananjalka* 47 s. 98–118.
- 2008: Savon murteet ja savolaismurteet. Vääntämisestä ja retoriikkaa. Teoksessa Riitta Räsänen (toim.), *Savo ja sen kansa* s. 60–107. Savon historia VII. SKST 1192.
- MIELIKÄINEN, AILA – MARJATTA PALANDER 2002: Suomalaisten murreasenteista. – *Sananjalka* 44 s. 86–109.
- MIKKOLA, LAURA 2007: ”Miälellään” – Lammin lukiolaisten murreasenteet ja diftongien avartumisen havaitseminen. Kandidaatintutkielma. Helsingin yliopisto, suomen kieli.
- 2011: Murteellisuus, maalaisuus ja miellyttävyys helsinkiläisten kuulemana: monimenetelmäinen tutkimus lukiolaisten kieliasenteista. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, suomen kieli.
- MILROY, LESLEY 1980: Language and social networks. – *Language in society* 2. Oxford: Blackwell.
- MUSTANOJA, LIISA 2009: Tampereen puhekielen variaatio ja muutos 1970-luvulta vuosituhannen taitteeseen. Teoksessa Harry Lönnroth: *Tampere kieliyhteisönä* s. 47–83. Helsinki: SKS.
- NIEDZIELSKI, NANCY 1999: The effect of social information on the perception of sociolinguistics variables. – *Journal of language and social psychology* 18 s. 62–85.
- NIEDZIELSKI, NANCY A. – DENNIS R. PRESTON 2000: *Folk linguistics*. Trends in linguistics. Studies and monographs 122. Berlin: Mouton de Gruyter.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 2000: *Sosiolingvistiikka kielentutkimuksen kentässä*. Teoksessa Sajavaara, Kari – Arja Piirainen-Marsh (toim.), *Kieli, diskurssi & yhteisö* s. 13–37. Jyväskylän yliopisto.
- 2010: Sosiolingvistin laboratorio ja yhteiskunnallinen vaikuttavuus. Teoksessa Hanna Lappalainen – Marja-Leena Sorjonen – Maria Vilkuna (toim.), *Kielellä on merkitystä – Näkökulmia kielipolitiikkaan* s. 417–439. Helsinki: SKS.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO – LIISA TIITTULA 2000: *Televisiokeskustelun näyttämöllä. Televisiointitutionaalisuus suomalaisessa ja saksalaisessa keskustelukulttuurissa*. Helsinki: SKS.
- 2001: Rakas Tarja ja hyvä ystävä. Puhuttelu minän ja sosiaalisten suhteiden esittämisen keinona televisiokeskustelussa. – *Virittäjä* 105: 580–601.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO – JOHANNA VAATTOVAARA 2011: De-standardisation in progress in Finnish society? Teoksessa Tore Kristiansen – Nikolas Coupland (toim.), *Standard languages and language standards in a changing Europe* s. 67–74. Oslo: Novus Press.
- NUPPONEN, ANNE-MARIA 2011: ”Savon murre” savolaiskorvin. *Kansa murteen havainnoijana*. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.
- PALANDER, MARJATTA 2005a: *Lapsuudesta keski-ikään. Seuruututkimus itäsavolaisen yksilömurteen kehityksestä*. Suomi 191. Helsinki: SKS.

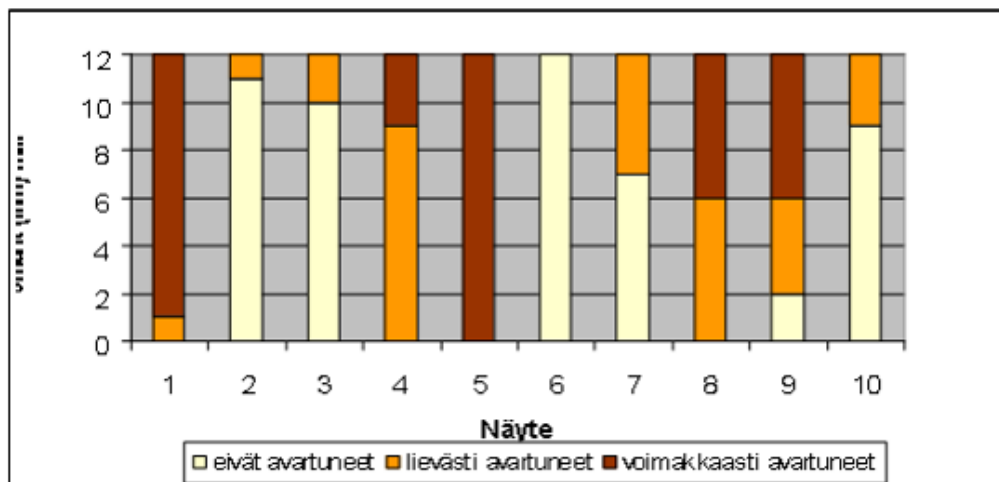
- 2005b: Muu suomi karjalaisten silmin. Teoksessa Marjatta Palander ja Anne-Maria Nupponen (toim.), *Monenlaiset karjalaiset: Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti* s. 56–90. *Studia Carelica Humanistica* 20. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- 2007: Alueellisen taustan vaikutus murrekäsityksiin – *Virittäjä* 111 s. 25–55.
- 2011: *Itä- ja eteläsuomalaisten murrekäsitykset*. Helsinki: SKS.
- PALANDER, MARJATTA – ANNE-MARIA NUPPONEN (toim.) 2005a: *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti* s. 15–55. *Studia Carelica Humanistica* 20. Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- 2005b: Karjalaisten ”karjala”. Teoksessa Marjatta Palander – Anne-Maria Nupponen (toim.), *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti* s. 15–55. *Studia Carelica Humanistica* 20. Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- PAUNONEN, HEIKKI 1995 [1982]: *Suomen kieli Helsingissä: Huomioita Helsingin puhekielen historiallisesta taustasta ja variaatiosta*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- 2009: Suomalaisen sosiolingvistiikan ja kielisosiologian näkymiä – *Virittäjä* 113 s. 557–570.
- PODESVA, ROBERT 2007: Phonation type as a stylistic variable: The use of falsetto in constructing a persona. – *Journal of Sociolinguistics* 11/4 s. 478–504.
- PODESVA, ROBERT, S.J. ROBERTS JA KATHRYN CAMBELL-KIBLER 2002: Sharing resources and indexing meanings in the production of gay styles. Teoksessa Kathryn Cambell-Kibler, Robert J. Podesva ja Andrew Wong (toim.), *Language and Sexuality. Contesting meaning in theory and practice*. Stanford: Center for the Study of Language and Information.
- PRESTON, DENNIS R. 1996: Whaddayaknow. The modes of folk linguistic awareness. – *Language awareness* 5/1 s. 40–73.
- 1989: *Perceptual dialectology: Nonlinguists’ views of areal linguistics*. Topics in Sociolinguistics 7. Dordrecht: Foris Publications.
- 1999a (toim.): *Handbook of perceptual dialectology I*. Amsterdam: John Benjamins.
- 1999b: Introduction. Teoksessa Dennis R. Preston (toim.), *Handbook of perceptual dialectology I* s. xxiii–xl. Amsterdam: John Benjamins.
- 1999c: A Language attitude approach to the perception of regional variety. Teoksessa Dennis R. Preston (toim.), *Handbook of perceptual dialectology Vol. 1* s. 359–373. Amsterdam: Benjamin.
- 2002: Language with an attitude. Teoksessa J. K. Chambers – Peter Trudgill – Natalie Schilling-Estes (toim.), *Handbook of language variation and change* s. 40–66. Blackwell handbooks in linguistics. Oxford: Blackwell.
- 2003: Where are the dialects of American English at anyhow? – *American Speech* 78:3 s. 235–254.
- 2006a: Folk linguistics. Teoksessa Keith Brown (toim.), *The Encyclopedia of language and linguistics. Volume 9* s. 521–533. Oxford: Elsevier. 2. painos.

- 2006b: Perceptual dialectology. Teoksessa Keith Brown (toim.), *The encyclopedia of language and linguistics. Volume 9* s. 258–266. Oxford: Elsevier. 2. painos.
- 2009: Are you really smart (or stupid, or cute, or ugly, or cool)? Or do you just talk that way? Teoksessa Marie Maegaard, Frans Gregersen, Pia Quist ja Normann Jørgensen (toim.), *Language attitudes, standardization and language change*. Perspectives on themes raised by Tore Kristiansen on the occasion of his 60th birthday. Oslo: Novus Forlag.
- 2010: Language, people, salience, space: perceptual dialectology and language regard. – *Dialectologia* 5 s. 87–131.
- RAPOLA, MARTTI 1990 [1961]: *Johdatus suomen murteisiin*. Tietolipas 4. Helsinki: SKS. 4. Painos.
- 1966: *Suomen kielen äännehistorian luennot*. Helsinki: SKS.
- RENSINK, W. G. 1999: Informant classification of dialects. Teoksessa Dennis R. Preston (toim.), *Handbook of perceptual dialectology I* s. 3–7. Amsterdam: John Benjamins.
- ROSENBERG, KAISA 2011: *Pääkaupunkiseudulla asuvien slangikäsitteitä*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, suomen kieli.
- RÄSÄNEN, MAARET – MARJATTA PALANDER 2015: Kansandialektologinen testi murrepiirteiden keskinäisestä murteellisuusjärjestyksestä. – *Virittäjä* 119 s. 4–30.
- SAANILAHTI, MARJA 1990: Tutkimus murteentuntemuksesta Virtain Vaskivedellä. Teoksessa Saanilahti, Marja ja Kari Nahkola (toim.), *Kielen vaihtelu ja puhujan vallinnat. Tutkimuksia virtolaisten kielenkäytöstä, murteentuntemuksesta ja kielellisistä asenteista* s. 7–37. Virtain tutkimuksia 7. Tampere: Tampereen yliopisto.
- SAARISTO, HEIDI 2009: Tampereen lukiolaisten arvioita diftongin avartumisesta. Kandidaatintutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos, suomen kieli.
- SALMI, SANNA 2013: Semmosia ja tämmösii. Jälkitavujen A-loppuiset vokaaliyhtymät tamperelaisnuorten puhekielessä. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, suomen kieli.
- SALONEN, MARJA 1982: Diftongien avartuminen. Teoksessa Katja Jonninen-Niilekselä (toim.), *Tampereen puhekieli tutkimuskohteena*. Folia fennistica & linguistica. Tampereen yliopiston Suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 6 s. 97–120. Tampere: Tampereen yliopisto.
- SARVAS, LEENA 1980: *Lapinlahden murretta*. Suomen kielen näytteitä 9. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 12. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- SILVERSTEIN, MICHAEL 2003: Indexical order and the dialectics of sociolinguistic life. – *Language and Communication* 23: 193–229.
- SUOMI, KARI – JUHANI TOIVANEN – YLITALO, RIIKKA 2006: *Fonetiikan ja suomen äänneopin perusteet*. Helsinki: Gaudeamus.
- TIETEEN TERMIPANKKI, mikrobiologia: s.v. *in vitro*. Viitattu 17. 4. 2015. http://tieteentermipankki.fi/wiki/Mikrobiologia:in_vitro
- TIETEEN TERMIPANKKI, mikrobiologia: s.v. *in vivo*. Viitattu 17. 4. 2015. http://tieteentermipankki.fi/wiki/Mikrobiologia:in_vivo

- TRUDGILL, PETER 1972: Sex, covert prestige and linguistic change in the urban British English of Norwich. – *Language in Society* s. 179–195.
- TRUDGILL, PETER 1974: *Social differentiation of English in Norwich*. Cambridge: Cambridge University press.
- VAATTOVAARA, JOHANNA 2009: *Meän tapa puhua: Tornionlaakso pellolaisnuorten subjektiivisena paikkana ja murrealueena*. Helsinki: SKS.
- 2012: Spatial concerns for the study of social meaning of linguistic variables – an experimental approach. Teoksessa Hanna Lehti-Eklund, Camilla Lindholm ja Carolina Sandström (toim.), *Folkmålsstudier 50*. Helsinki: Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur
- VAATTOVAARA, JOHANNA – HENNA SOININEN-STOJANOV 2006: Pääkaupunki-seudulla kasvaneiden kotiseuturajaukset ja kielelliset asenteet. Teoksessa Kaisa Juusela – Katariina Nisula (toim.), *Helsinki kieliyhteisönä* s. 223–254. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- VILHULA, KAISA 2012: Pääkaupunkilainen puhekieli kahden paikallisen ryhmän kuulemana ja keskustelemana. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, suomen kieli.
- VISK = Auli Hakulinen – Maria Vilkuna – Riitta Korhonen – Vesa Koivisto – Tarja Riitta Heinonen – Irja Alho 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Verkkoversio, viitattu 7. 3. 2015. Saatavissa: <http://scripta.kotus.fi/visk> URN:ISBN: 978-952-5446-35-7.
- WIİK, KALEVI 2006: *Sano se murteella. Minkälaisia suomen murteet ovat ja missä niitä puhutaan?* Tampere: Pilot-kustannus Oy.
- WILLIAMS, ANGIE – PETER GARRET – NIKOLAS COUPLAND 1999: Dialect recognition. Teoksessa Daniel Long, Dennis R. Preston (toim.), *Handbook of perceptual dialectology Vol. 1* s. 345–359. Amsterdam: Benjamins.
- WOLFRAM, WALTER 1969: *A sociolinguistic description of Detroit Negro Speech*. Washington, DC: Cent. Appl. Ling.
- WONG, ANDREW 2005: The re-appropriation of Tongzhi. – *Language in Society* 34 s. 763–793.
- ZHANG, QUING 2005: A Chinese yuppie in Beijing: Phonological variation and the construction of a new professional identity. – *Language in Society* 34 s. 431–466.
- 2008: Rhotacization and the ‘Beijing Smooth Operator’: The social meaning of a linguistic variable – *Journal of Sociolinguistic* 12/2 s. 201–222.

Liite 1: Kuuntelunäytteiden tuomaritestin tulokset

Kuviolähde: Mikkola (2007).

Tässä tutkimuksessa käytetyt näytteet ja niiden numerointi tuomaritestissä:

Näyte 1 (6): *Nuoret miehet elää pienelläkin työllä.*

Näyte 2 (2): *Kielo on hieno kukka, sano viekas myyjä.*

Näyte 3 (3): *Se ties miten yöllä on helpompi syödäs salaa.*

Näyte 4 (4): *Se tiäs miten yöllä on helpompi syädäs salaa.*

Näyte 5 (8): *Laital lisää sualaa siihen liämeen!*

Näyte 6 (1): *Kialo on hiano kukka, sano viakas myyjä.*

Näyte 7 (5): *Nuaret miähet elää piänelläkin tyällä.*

Liite 2: Aineistonkeruulomake, maantieteelliset mielikuvat (pääkaupunkiseutu).

Heidi Saaristo
Helsingin yliopisto

Pro gradu –tutkielman kyselylomake

Kuulet lyhyitä puhenäytteitä. Kaikkien näytteiden puhuja on sama, mutta hän puhuu eri tavoin. Mieti, mistä puhuja voisi kussakin näytteessä olla kotoisin. **Kiinnitä huomiota ainoastaan puhetapaan.** Jos huomaat, mikä piirre näytteissä vaihtelee, keskity siihen. Älä kiinnitä huomiota sellaisiin ominaisuuksiin kuten ääneen tai puheen tekstuaaliseen sisältöön.

Jokainen näyte soitetaan useampaan kertaan. Näytteen vaihtuessa mainitaan näytteen numero. Merkitse rastilla oikeaan sarakkeeseen, kuinka todennäköisesti henkilö voisi olla kotoisin kyseiseltä paikkakunnalta. Sinun ei tarvitse merkitä muita kohtia kuin ne, jotka tuntuvat luontevilta. Huomaathan, että tämä ei ole koe, eikä oikeita tai vääriä vastauksia ole. Olen kiinnostunut mielikuvistasi.

Malli:

Näyte 0:	<i>hyvin todennäköistä</i>	<i>mahdollista</i>	<i>ei todennäköistä</i>	<i>en osaa sanoa</i>
Paikka 1				x
Paikka 2			x	
Paikka 3	x			
Paikka 4	x			
Paikka 5		x		
Mikä tahansa paikka Suomessa			x	

Muu todennäköinen paikka: _____

Kaikkia lomakkeessa esitettyjä tietoja käsitellään ehdottoman luottamuksellisesti. Ne tulevat ainoastaan tutkimuskäyttöön.

Näyte 1:	<i>hyvin todennäköistä</i>	<i>mahdollista</i>	<i>ei todennäköistä</i>	<i>en osaa sanoa</i>
Helsingin seutu				
Tampereen seutu				
Turun seutu				
Kuopion seutu				
Oulun seutu				
Mikä tahansa paikka Suomessa				

muu todennäköinen paikka: _____

Näyte 2:	<i>hyvin todennäköistä</i>	<i>mahdollista</i>	<i>ei todennäköistä</i>	<i>en osaa sanoa</i>
Helsingin seutu				
Tampereen seutu				
Turun seutu				
Kuopion seutu				
Oulun seutu				
Mikä tahansa paikka Suomessa				

muu todennäköinen paikka: _____

Näyte 3:	<i>hyvin todennäköistä</i>	<i>mahdollista</i>	<i>ei todennäköistä</i>	<i>en osaa sanoa</i>
Helsingin seutu				
Tampereen seutu				
Turun seutu				
Kuopion seutu				
Oulun seutu				
Mikä tahansa paikka Suomessa				

muu todennäköinen paikka: _____

Näyte 4:	<i>hyvin todennäköistä</i>	<i>mahdollista</i>	<i>ei todennäköistä</i>	<i>en osaa sanoa</i>
Helsingin seutu				
Tampereen seutu				
Turun seutu				
Kuopion seutu				
Oulun seutu				
Mikä tahansa paikka Suomessa				

muu todennäköinen paikka: _____

Näyte 5:	<i>hyvin todennäköistä</i>	<i>mahdollista</i>	<i>ei todennäköistä</i>	<i>en osaa sanoa</i>
Helsingin seutu				
Tampereen seutu				
Turun seutu				
Kuopion seutu				
Oulun seutu				
Mikä tahansa paikka Suomessa				

muu todennäköinen paikka: _____

Näyte 6:	<i>hyvin todennäköistä</i>	<i>mahdollista</i>	<i>ei todennäköistä</i>	<i>en osaa sanoa</i>
Helsingin seutu				
Tampereen seutu				
Turun seutu				
Kuopion seutu				
Oulun seutu				
Mikä tahansa paikka Suomessa				

muu todennäköinen paikka: _____

Näyte 7:	<i>hyvin todennäköistä</i>	<i>mahdollista</i>	<i>ei todennäköistä</i>	<i>en osaa sanoa</i>
Helsingin seutu				
Tampereen seutu				
Turun seutu				
Kuopion seutu				
Oulun seutu				
Mikä tahansa paikka Suomessa				

muu todennäköinen paikka: _____

Tähän voit kommentoida kuuntelutestiä tai yksittäisiä näytteitä:

Taustatiedot vastausten käsittelyä varten

1. Sukupuoli: ☐ mies ☐ nainen

2. Syntymävuosi: _____

3. Nykyinen asuinpaikkakunta: _____

☐ Olen asunut mainitsemallani paikkakunnalla koko elämäni.

☐ Olen asunut aiemmin muualla. Missä? Miten pitkään? Merkitse kaikki ajanjaksot, jotka ovat olleet vähintään 3 kk:n mittaisia.

Paikkakunta ja vuodet: _____

Paikkakunta ja vuodet: _____

Paikkakunta ja vuodet: _____

Paikkakunta ja vuodet: _____

4. Ammatti/koulutus: _____

5. Mistä vanhempasi ovat kotoisin?

Äiti: _____

Isä: _____

5. Vanhempiesi ammatti/koulutus:

Äiti: _____

Isä: _____

Kiitos vastauksistasi! Tähän voit kirjoittaa ajatuksiasi kysymyksistä, lomakkeesta, tilanteesta tai muusta haluamastasi.

Liite 3: Aineistonkeruulomake, maantieteelliset mielikuvat (Kuopio)

Heidi Saaristo
Helsingin yliopisto

Pro gradu –tutkielman kyselylomake

Kuulet lyhyitä puhenäytteitä. Kaikkien näytteiden puhuja on sama, mutta hän puhuu eri tavoin. Mieti, mistä puhuja voisi kussakin näytteessä olla kotoisin. **Kiinnitä huomiota ainoastaan puhetapaan.** Jos huomaat, mikä piirre näytteissä vaihtelee, keskity siihen. Älä kiinnitä huomiota sellaisiin ominaisuuksiin kuten ääneen tai puheen tekstuaaliseen sisältöön.

Jokainen näyte soitetaan useampaan kertaan. Näytteen vaihtuessa mainitaan näytteen numero. Merkitse rastilla, mistä paikasta tai paikoista henkilö voisi olla kotoisin. Huomaathan, että tämä ei ole koe, eikä oikeita tai vääriä vastauksia ole. Olen kiinnostunut mielikuvistasi.

Kaikkia lomakkeessa esitettyjä tietoja käsitellään ehdottoman luottamuksellisesti. Ne tulevat ainoastaan tutkimuskäyttöön.

Näyte 1:

- ☐ Helsingin seutu
- ☐ Tampereen seutu
- ☐ Turun seutu
- ☐ Kuopion seutu
- ☐ Oulun seutu
- ☐ Mikä tahansa paikka Suomessa
- ☐ Muu paikka: _____
- ☐ En osaa sanoa

Näyte 3:

- ☐ Helsingin seutu
- ☐ Tampereen seutu
- ☐ Turun seutu
- ☐ Kuopion seutu
- ☐ Oulun seutu
- ☐ Mikä tahansa paikka Suomessa
- ☐ Muu paikka: _____
- ☐ En osaa sanoa

Näyte 2:

- ☐ Helsingin seutu
- ☐ Tampereen seutu
- ☐ Turun seutu
- ☐ Kuopion seutu
- ☐ Oulun seutu
- ☐ Mikä tahansa paikka Suomessa
- ☐ Muu paikka: _____
- ☐ En osaa sanoa

Näyte 4:

- ☐ Helsingin seutu
- ☐ Tampereen seutu
- ☐ Turun seutu
- ☐ Kuopion seutu
- ☐ Oulun seutu
- ☐ Mikä tahansa paikka Suomessa
- ☐ Muu paikka: _____
- ☐ En osaa sanoa

Näyte 5:

- ☐ Helsingin seutu
- ☐ Tampereen seutu
- ☐ Turun seutu
- ☐ Kuopion seutu
- ☐ Oulun seutu
- ☐ Mikä tahansa paikka Suomessa
- ☐ Muu paikka: _____
- ☐ En osaa sanoa

Näyte 6:

- ☐ Helsingin seutu
- ☐ Tampereen seutu
- ☐ Turun seutu
- ☐ Kuopion seutu
- ☐ Oulun seutu
- ☐ Mikä tahansa paikka Suomessa
- ☐ Muu paikka: _____
- ☐ En osaa sanoa

Näyte 7:

- ☐ Helsingin seutu
- ☐ Tampereen seutu
- ☐ Turun seutu
- ☐ Kuopion seutu
- ☐ Oulun seutu
- ☐ Mikä tahansa paikka Suomessa
- ☐ Muu paikka: _____
- ☐ En osaa sanoa

Taustatiedot vastausten käsittelyä varten

1. Sukupuoli: ☐ mies ☐ nainen

2. Syntymävuosi: _____

3. Nykyinen asuinpaikkakunta: _____

☐ Olen asunut mainitsemallani paikkakunnalla koko elämäni.

☐ Olen asunut aiemmin muualla. Missä? Miten pitkään? Merkitse kaikki ajanjaksot, jotka ovat olleet vähintään 3 kk:n mittaisia.

Paikkakunta ja vuodet: _____

Paikkakunta ja vuodet: _____

Paikkakunta ja vuodet: _____

Paikkakunta ja vuodet: _____

4. Ammatti/koulutus: _____

Liite 4: Aineistonkeruulomake, sosiaaliset mielikuvat

Heidi Saaristo
Helsingin yliopisto

Pro gradu –tutkielman kyselylomake

Kuulet lyhyitä puhenäytteitä. Kaikkien näytteiden puhuja on sama, mutta hän puhuu eri tavoin. **Kiinnitä huomiota ainoastaan puhetapaan.** Jos huomaat, mikä piirre näytteissä vaihtelee, keskity siihen. Älä kiinnitä huomiota sellaisiin ominaisuuksiin kuten puhujan ääneen tai puheen tekstuaaliseen sisältöön.

Jokainen näyte soitetaan useampaan kertaan. Näytteen vaihtuessa mainitaan näytteen numero. Kutakin näytettä kohden lomakkeessa on yhdeksän adjektiiviparia. Merkitse lomakkeeseen rasti siihen kohtaan, millaiseksi miellät näytteen puhutavan näiden vastaparien suhteen. Huomaathan, että tämä ei ole koe, eikä oikeita tai vääriä vastauksia ole. Olen kiinnostunut mielikuvistasi.

Kaikkia lomakkeessa esitettyjä tietoja käsitellään ehdottoman luottamuksellisesti. Ne tulevat ainoastaan tutkimuskäyttöön.

Esimerkki:

NÄYTE 0:

ei mielipidettä

Miellyttävä			X					Epämiellyttävä
-------------	--	--	---	--	--	--	--	----------------

NÄYTE 7:

ei mielipidettä

Miellyttävä								Epämiellyttävä
Koulutettu								Kouluttamaton
Aito								Epäaito
Sivistymätön								Sivistynyt
Tuttavallinen								Etäinen
Maalainen								Kaupunkilainen
Kylmä								Lämmin
Älykäs								Hidasälyinen
Naisellinen								Miehekäs

Tähän voi kommentoida kuuntelutestiä tai näytteitä:

Taustatiedot vastausten käsittelyä varten

1. Sukupuoli: ☐ mies ☐ nainen

2. Syntymävuosi: _____

3. Nykyinen asuinpaikkakunta: _____

☐ Olen asunut mainitsemallani paikkakunnalla koko elämäni.

☐ Olen asunut aiemmin muualla. Missä? Miten pitkään? Merkitse kaikki ajanjaksot, jotka ovat olleet vähintään 3 kk:n mittaisia.

Paikkakunta ja vuodet: _____

Paikkakunta ja vuodet: _____

Paikkakunta ja vuodet: _____

Paikkakunta ja vuodet: _____

4. Ammatti/koulutus: _____

5. Mistä vanhempasi ovat kotoisin?

Äiti: _____

Isä: _____

5. Vanhempiesi ammatti/koulutus:

Äiti: _____

Isä: _____

Kiitos vastauksistasi! Tähän voit kirjoittaa ajatuksiasi kysymyksistä, lomakkeesta, tilanteesta tai muusta haluamastasi.

LIITE 5. Litterointimerkit

- . laskeva sävelkulku
- , tasainen sävelkulku
- ? nouseva sävelkulku
- painotettu sana tai sanan osa on alleviivattu (esim. se koira)
- kesken jäänyt sana (esim. se kis- eiku koira)
- : äänteen venytys (esim. se koi::ra)
- £ hymyillen sanottu jakso (esim. se £koira£)
- (h) voimakas hengitys sanan sisällä, usein naurua (esim. se k(h)o(h)ira)
- @ äänenlaadun muutos
- .joo piste sanan edessä: sana on lausuttu sisään hengittäen
- .hh piste h:n edessä: sisään hengitys
- hh. uloshengitys
- (0.7) tauko ja sen kesto sekunteina
- (.) mikrotauco (alle 0.5 sekuntia)
- [päällekkäispuhunnan alku
-] päällekkäispuhunnan loppu
- (()) kaksoissulkeissa litteroijan kommentteja
- (- -) jakso, josta ei ole saatu selvää

Liite 6. Kuvioihin liittyvät numeeriset tiedot.

Taulukko 1. Pääkaupunkiseudun ryhmän mielikuvat puhujan kotipaikasta, kun diftongit ovat selvästi avartuneet. Näytteiden 4, 5, 6 ja 7 vastaukset on yhdistetty.

	Hyvin todennäköistä	Mahdollista	Ei todennäköistä	En osaa sanoa	Ei vastausta
Tampereen seutu	74	102	46	22	12
Kuopion seutu	47	86	81	26	16
Turun seutu	38	111	62	27	18
Oulun seutu	30	81	94	35	16
Mikä tahansa paikka Suomessa	14	50	81	34	77
Helsingin seutu	9	44	174	14	15

Taulukko 2. Pääkaupunkiseudun vastaajien mielikuvat puhujan kotipaikasta, kun diftongit ovat hyvin lievästi tai eivät ole lainkaan avartuneet. Näytteiden 1, 2 ja 3 vastaukset on yhdistetty.

	Hyvin todennäköistä	Mahdollista	Ei todennäköistä	En osaa sanoa	Ei vastausta
Helsingin seutu	119	50	8	9	6
Mikä tahansa paikka Suomessa	41	64	14	16	57
Oulun seutu	9	59	74	37	13
Turun seutu	8	75	66	30	13
Tampereen seutu	7	91	50	31	13
Kuopion seutu	3	52	93	31	13

Taulukko 3. Pääkaupunkiseudun ryhmän mielikuvat puhujan kotipaikasta, kun diftongit ovat selvästi avartuneet (näytteet 4–7).

		Hyvin todennäköistä	Mahdolla-	Ei todennäköistä	En osaa sanoa	Ei vastausta
Näyte 4	Tampereen seutu	25	26	4	8	1
	Turun seutu	14	26	13	8	3
	Kuopion seutu	7	17	26	10	4
	Oulun seutu	7	13	29	11	4
	Mikä tahansa paikka Suomessa	3	14	21	7	19
	Helsingin seutu	3	13	38	6	4
Näyte 5	Tampereen seutu	18	26	12	6	2
	Turun seutu	11	30	13	7	3
	Oulun seutu	11	24	16	10	3
	Kuopion seutu	9	29	16	8	2
	Mikä tahansa paikka Suomessa	3	14	21	8	18
	Helsingin seutu	2	13	43	3	3
Näyte 6	Tampereen seutu	12	24	16	5	7
	Kuopion seutu	11	18	22	5	8
	Mikä tahansa paikka Suomessa	6	14	17	8	19
	Turun seutu	5	27	15	10	7
	Helsingin seutu	4	14	38	3	5
	Oulun seutu	2	20	28	8	6
Näyte 7	Kuopion seutu	20	22	17	3	2
	Tampereen seutu	19	26	14	3	2
	Oulun seutu	10	24	21	6	3
	Turun seutu	8	28	21	2	5
	Mikä tahansa paikka Suomessa	2	8	22	11	21
	Helsingin seutu	0	4	55	2	3

Taulukko 4. Pääkaupunkiseudun ryhmän mielikuvat puhujan kotipaikasta, kun diftongit ovat hyvin lievästi tai eivät ole lainkaan avartuneet (näytteet 1–3).

		Hyvin todennäköistä	Mahdollista	Ei todennäköistä	En osaa sanoa	Ei vastausta
Näyte 1	Helsingin seutu	44	17	0	2	1
	Mikä tahansa paikka Suomessa	14	22	5	4	19
	Turun seutu	4	30	18	7	5
	Oulun seutu	4	21	25	10	4
	Tampereen seutu	2	35	14	8	5
	Kuopion seutu	0	24	29	6	5
Näyte 2	Helsingin seutu	40	16	3	3	2
	Mikä tahansa paikka Suomessa	16	20	5	5	18
	Oulun seutu	3	16	27	13	5
	Turun seutu	2	20	26	11	5
	Kuopion seutu	2	14	31	12	5
	Tampereen seutu	1	29	18	11	5
Näyte 3	Helsingin seutu	35	17	5	4	3
	Mikä tahansa paikka Suomessa	11	22	4	7	20
	Tampereen seutu	4	27	18	12	3
	Turun seutu	2	25	22	12	3
	Oulun seutu	2	22	22	14	4
	Kuopion seutu	1	14	33	13	3

Taulukko 5. Pääkaupunkiseudun ryhmän mielikuvat puhujan kotipaikasta. Vastaukset järjestettynä lomakkeen vastausvaihtoehtojen mukaan.

		Hyvin todennäköistä	Mahdollista	Ei todennäköistä	En osaa sanoa	Ei vastausta
Helsingin seutu	Näyte 1	44	17	0	2	1
	Näyte 2	40	16	3	3	2
	Näyte 3	35	17	5	4	3
	Näyte 4	3	13	38	6	4
	Näyte 5	2	13	43	3	3
	Näyte 6	4	14	38	3	5
	Näyte 7	0	4	55	2	3
Tampereen seutu	Näyte 1	2	35	14	8	5
	Näyte 2	1	29	18	11	5
	Näyte 3	4	27	18	12	3
	Näyte 4	25	26	4	8	1
	Näyte 5	18	26	12	6	2
	Näyte 6	12	24	16	5	7
	Näyte 7	19	26	14	3	2
Turun seutu	Näyte 1	4	30	18	7	5
	Näyte 2	2	20	26	11	5
	Näyte 3	2	25	22	12	3
	Näyte 4	14	26	13	8	3
	Näyte 5	11	30	13	7	3
	Näyte 6	5	27	15	10	7
	Näyte 7	8	28	21	2	5
Kuopion seutu	Näyte 1	0	24	29	6	5
	Näyte 2	2	14	31	12	5
	Näyte 3	1	14	33	13	3
	Näyte 4	7	17	26	10	4
	Näyte 5	9	29	16	8	2
	Näyte 6	11	18	22	5	8
	Näyte 7	20	22	17	3	2
Oulun seutu	Näyte 1	4	21	25	10	4
	Näyte 2	3	16	27	13	5
	Näyte 3	2	22	22	14	4
	Näyte 4	7	13	29	11	4
	Näyte 5	11	24	16	10	3
	Näyte 6	2	20	28	8	6
	Näyte 7	10	24	21	6	3
Mikä tahansa paikka Suomessa	Näyte 1	14	22	5	4	19
	Näyte 2	16	20	5	5	18
	Näyte 3	11	22	4	7	20
	Näyte 4	3	14	21	7	19
	Näyte 5	3	14	21	8	18
	Näyte 6	6	14	17	8	19
	Näyte 7	2	8	22	11	21

Taulukko 6. Kahden ikäryhmän pääkaupunkiseutulaisten mielikuvat puhujan kotipaikasta, kun diftongit ovat selvästi avartuneet. Näytteiden 4, 5, 6 ja 7 vastaukset on yhdistetty.

	Vanhemmat	Nuoremmat
Tampereen seutu	54	20
Turun seutu	20	18
Kuopion seutu	13	34
Oulun seutu	10	20
Helsingin seutu	3	6
Mikä tahansa paikka Suomessa	2	12

Taulukko 7. Yli 25-vuotiaiden pääkaupunkiseutulaisten mielikuvat puhujan kotipaikasta, kun diftongit ovat selvästi avartuneet (näytteet 4–7).

	Näyte 4	Näyte 5	Näyte 6	Näyte 7
Tampereen seutu	19	13	9	13
Turun seutu	8	3	4	5
Kuopion seutu	0	3	5	5
Oulun seutu	2	5	0	3
Mikä tahansa paikka Suomessa	0	1	1	0
Helsingin seutu	0	1	2	0

Taulukko 8. Korkeintaan 25-vuotiaiden pääkaupunkiseutulaisten mielikuvat puhujan kotipaikasta, kun diftongit ovat selvästi avartuneet (näytteet 4–7).

	Näyte 4	Näyte 5	Näyte 6	Näyte 7
Tampereen seutu	6	5	3	6
Turun seutu	6	8	1	3
Kuopion seutu	7	6	6	15
Oulun seutu	5	6	2	7
Mikä tahansa paikka Suomessa	3	2	5	2
Helsingin seutu	3	1	2	0

Taulukko 9. Kahden ikäryhmän pääkaupunkiseutulaisten mielikuvat puhujan kotipaikasta, kun diftongit ovat hyvin lievästi tai eivät ole lainkaan avartuneet. Näytteiden 1, 2 ja 3 vastaukset on yhdistetty.

	Vanhemmat	Nuoremmat
Helsingin seutu	64	55
Mikä tahansa paikka Suomessa	24	17
Turun seutu	5	3
Oulun seutu	2	7
Tampereen seutu	2	5
Kuopion seutu	1	2

Taulukko 10 . Yli 25-vuotiaiden pääkaupunkiseutulaisten mielikuvat puhujan kotipaikasta, kun diftongit ovat hyvin lievästi tai eivät ole lainkaan avartuneet (näytteet 1-3).

	Näyte 1	Näyte 2	Näyte 3
Helsingin seutu	26	22	16
Mikä tahansa paikka Suomessa	8	9	7
Oulun seutu	1	1	0
Tampereen seutu	0	0	2
Kuopion seutu	0	1	0
Turun seutu	3	1	1

Taulukko 11. Korkeintaan 25-vuotiaiden pääkaupunkiseutulaisten mielikuvat puhujan kotipaikasta, kun diftongit ovat hyvin lievästi tai eivät ole lainkaan avartuneet (näytteet 1-3).

	Näyte 1	Näyte 2	Näyte 3
Helsingin seutu	18	18	19
Mikä tahansa paikka Suomessa	6	7	4
Oulun seutu	3	2	2
Tampereen seutu	2	1	2
Kuopion seutu	0	1	1
Turun seutu	1	1	1

Taulukko 12. Tyhjäksi jätetyt ja en osaa sanoa - vastaukset pääkaupunkiseudun ryhmän vastauksissa näytteittäin.

	En osaa sanoa	Tyhjä vastaus
Näyte 3	57	35
Näyte 2	49	39
Näyte 4	45	34
Näyte 5	36	30
Näyte 6	34	50
Näyte 1	31	38
Näyte 7	23	35

Taulukko 13. Tyhjäksi jätetyt ja en osaa sanoa -vastaukset pääkaupunkiseudun ryhmän vastauksissa vastausvaihtoehtoin.

	En osaa sanoa	Tyhjä vastaus
Oulun seutu	65	29
Kuopion seutu	52	28
Turun seutu	50	31
Tampereen seutu	47	25
Mikä tahansa paikka Suomessa	43	127
Helsingin seutu	18	21

Taulukko 14. Kuopion ryhmän mielikuvat puhujan kotipaikasta, kun näytteissä on avartuneita diftongeja (Näytteet 4–7).

Tampereen seutu	39
Turun seutu	20
Oulun seutu	11
Helsingin seutu	9
Kuopion seutu	5
Mikä tahansa paikka Suomessa	2

Taulukko 15. Tampereen ryhmän mielikuvat puhujan kotipaikasta, kun diftongit ovat selvästi avartuneet. Näytteiden 4, 5 ja 7 vastaukset on yhdistetty.

Tampere	24
Kuopio	18
Oulu	8
Kangasala	7
muu	5
Helsinki	4

Taulukko 16. Kuopion ryhmän mielikuvat puhujan kotipaikasta, kun diftongit ovat selvästi avartuneet. Näytteet 4, 5, 6 ja 7.

	Näyte 4	Näyte 5	Näyte 6	Näyte 7
Tampereen seutu	8	12	9	10
Turun seutu	6	2	4	8
Oulun seutu	1	5	3	2
Helsingin seutu	6	0	2	1
Kuopion seutu	0	1	1	3
Mikä tahansa paikka Suomessa	0	1	1	0

Taulukko 17. Tampereen ryhmän mielikuvat puhujan kotipaikasta, kun diftongit ovat selvästi avartuneet. Näytteet 4, 5 ja 7.

	Näyte 4	Näyte 5	Näyte 7
Tampere	10	6	8
Kuopio	3	7	8
Oulu	0	5	3
Kangasala	4	3	0
muu	1	1	3
Helsinki	4	0	0

Taulukko 18. Kuopion ryhmän mielikuvat puhujan kotipaikasta, kun diftongit ovat hyvin lievästi tai eivät ole lainkaan avartuneet. Näytteiden 1, 2 ja 3 vastaukset on yhdistetty.

Mikä tahansa paikka Suomessa	22
Helsingin seutu	18
Kuopion seutu	11
Oulun seutu	7
Tampereen seutu	4
Turun seutu	1

Taulukko 19. Tampereen ryhmän mielikuvat puhujan kotipaikasta, kun diftongit ovat hyvin lievästi tai eivät ole lainkaan avartuneet. Näytteiden 1, 2 ja 3 vastaukset on yhdistetty.

Helsinki	20
Kangasala	19
Tampere	16
Oulu	6
Kuopio	4
muu	1

Taulukko 20. Kuopion ryhmän mielikuvat puhujan kotipaikasta, kun diftongit ovat hyvin lievästi tai eivät ole lainkaan avartuneet (näytteet 1-3)

	Näyte 1	Näyte 2	Näyte 3
Mikä tahansa paikka Suomessa	8	8	6
Helsingin seutu	6	3	9
Kuopion seutu	3	6	2
Oulun seutu	3	2	2
Tampereen seutu	2	1	1
Turun seutu	0	0	1

Taulukko 21. Tampereen ryhmän mielikuvat puhujan kotipaikasta, kun diftongit ovat hyvin lievästi tai eivät ole lainkaan avartuneet (näytteet 1–3).

	Näyte 1	Näyte 2	Näyte 3
Helsinki	9	2	9
Kangasala	7	10	2
Tampere	3	6	7
Oulu	1	2	3
Kuopio	2	1	1
muu	0	1	0

Taulukko 22. Kaikkien vastaajien arviot näytteistä puhujan statuksen suhteen. Taulukko esittää keskiarvon kolmesta statusta kuvaavasta kohdasta.

Näyte 1	Näyte 2	Näyte 3	Näyte 4	Näyte 5	Näyte 7
1.188	0.509433333	-0.111133333	-0.453	-0.7771	-1.068366667

Taulukko 23. Kaikkien vastaajien arviot näytteistä puhujan statuksen suhteen. Statusta kuvaavat kohdat näkyvät eriteltyinä.

	Näyte 1	Näyte 2	Näyte 3	Näyte 4	Näyte 5	Näyte 7
Koulutettu	1.3333	0.5897	-0.2821	-0.5641	-0.8974	-1.4615
Sivistynyt	1.2051	0.6053	-0.0769	-0.6154	-0.9211	-1.1282
Älykäs	1.0256	0.3333	0.0256	-0.1795	-0.5128	-0.6154

Taulukko 24. Pääkaupunkiseudun ryhmän arviot näytteistä puhujan statuksen suhteen. Taulukko esittää keskiarvon kolmesta statusta kuvaavasta kohdasta.

Näyte 1	Näyte 2	Näyte 3	Näyte 4	Näyte 5	Näyte 6	Näyte 7
0.8947667	0.7884667	0.052633	-0.2280667	-0.7193	-0.198833	-0.8771667

Taulukko 25. Pääkaupunkiseudun ryhmän arviot näytteistä puhujan statuksen suhteen. Statusta kuvaavat kohdat näkyvät eriteltyinä.

	Näyte 1	Näyte 2	Näyte 3	Näyte 4	Näyte 5	Näyte 6	Näyte 7
Koulutettu	1.1053	1.0526	-0.1053	-0.2632	-0.8421	-0.2632	-1.2105
Sivistynyt	0.9474	0.9444	0.1053	-0.5263	-0.8947	0	-0.8421
Älykäs	0.6316	0.3684	0.1579	0.1053	-0.4211	-0.3333	-0.5789

Taulukko 26. Tampereen ryhmän arviot näytteistä puhujan statuksen suhteen. Taulukko esittää keskiarvon kolmesta statusta kuvaavasta kohdasta.

Näyte 1	Näyte 2	Näyte 3	Näyte 4	Näyte 5	Näyte 7
1.466666667	0.25	-0.266666667	-0.666666667	-0.832466667	-1.25

Taulukko 27. Tampereen ryhmän arviot näytteistä puhujan statuksen suhteen. Statusta kuvaavat kohdat näkyvät eriteltyinä.

	Näyte 1	Näyte 2	Näyte 3	Näyte 4	Näyte 5	Näyte 7
Koulutettu	1.55	0.15	-0.45	-0.85	-0.95	-1.7
Sivistynyt	1.45	0.3	-0.25	-0.7	-0.9474	-1.4
Älykäs	1.4	0.3	-0.1	-0.45	-0.6	-0.65

Taulukko 28. Kaikkien vastaajien arviot näytteistä solidaarisuuden suhteen. Taulukko esittää keskiarvon kolmesta solidaarisuutta kuvaavasta kohdasta.

Näyte 1	Näyte 2	Näyte 3	Näyte 4	Näyte 5	Näyte 7
-0.102566667	-0.2906	0.8475	0.9258	0.7573	0.632466667

Taulukko 29. Kaikkien vastaajien arviot näytteistä solidaarisuuden suhteen. Solidaarisuutta kuvaavat kohdat näkyvät eriteltyinä.

	Näyte 1	Näyte 2	Näyte 3	Näyte 4	Näyte 5	Näyte 7
Aito	0.2564	-0.2051	0.9231	1.0513	0.6667	0.3077
Tuttavallinen	-0.2564	-0.3846	1.1579	1.3158	1.3684	1.0256
Lämmin	-0.3077	-0.2821	0.4615	0.4103	0.2368	0.5641

Taulukko 30. Pääkaupunkiseudun ryhmän arviot näytteistä solidaarisuuden suhteen. Taulukko esittää keskiarvon neljästä solidaarisuutta kuvaavasta kohdasta.

Näyte 1	Näyte 2	Näyte 3	Näyte 4	Näyte 5	Näyte 6	Näyte 7
0.3625	0.075	-0.0625	-0.175	-0.23685	-0.35	0.48685

Taulukko 31. Pääkaupunkiseudun ryhmän arviot näytteistä solidaarisuuden suhteen. Solidaarisuutta kuvaavat kohdat näkyvät eriteltyinä.

	Näyte 1	Näyte 2	Näyte 3	Näyte 4	Näyte 5	Näyte 6	Näyte 7
Miellyttävä (Hel-sinki)	0.3684	0.8333	0.7368	0.4737	-0.4737	0.1053	-0.5789
Aito	0.1053	0.2632	1.2105	1	0.7895	0.5263	0.4737
Tuttavallinen	-0.6842	0.1579	1.7222	1.5556	1.6111	0.2778	1.3684
Lämmin	-0.3684	-0.1579	0.7368	0.7368	0.3333	0.1053	0.6842

Taulukko 32. Tampereen ryhmän arviot näytteistä solidaarisuuden suhteen. Taulukko esittää keskiarvon neljästä solidaarisuutta kuvaavasta kohdasta.

Näyte 1	Näyte 2	Näyte 3	Näyte 4	Näyte 5	Näyte 7
0.2125	-0.4875	0.3125	0.45	0.2	-0.0375

Taulukko 33. Tampereen ryhmän arviot näytteistä solidaarisuuden suhteen. Solidaarisuutta kuvaavat kohdat näkyvät eriteltynä.

	Näyte 1	Näyte 2	Näyte 3	Näyte 4	Näyte 5	Näyte 7
Kaunis (Tampere)	0.55	0	-0.25	-0.5	-1.05	-1.45
Aito	0.4	-0.65	0.65	1.1	0.55	0.15
Tuttavallinen	0.15	-0.9	0.65	1.1	1.15	0.7
Lämmin	-0.25	-0.4	0.2	0.1	0.15	0.45

Taulukko 34. Kaikkien vastaajien arviot näytteistä asuin ympäristön ja sukupuolisuuden suhteen.

	Näyte 1	Näyte 2	Näyte 3	Näyte 4	Näyte 5	Näyte 7
Kaupunkilainen	1.0256	0.2821	0.2564	-0.7949	-1.4474	-1.7179
Miehekäs/Maskuliininen	0.5385	0.7692	0.7179	1.2821	0.8718	1.3333

Taulukko 35. Pääkaupunkiseudun ryhmän arviot näytteistä asuin ympäristön ja sukupuolisuuden suhteen.

	Näyte 1	Näyte 2	Näyte 3	Näyte 4	Näyte 5	Näyte 6	Näyte 7
Kaupunkilainen	0.8421	0.9474	0.4211	-0.8947	-1.5	-0.8889	-1.7368
Miehekäs	0.5789	0.3684	0.3158	0.7895	0.4211	1	0.9474

Taulukko 36. Tampereen ryhmän arviot näytteistä asuin ympäristön ja sukupuolisuuden suhteen.

	Näyte 1	Näyte 2	Näyte 3	Näyte 4	Näyte 5	Näyte 7
Kaupunkilainen	1.2	-0.35	0.1	-0.7	-1.4	-1.7
Maskuliininen	0.5	1.15	1.1	1.75	1.3	1.7